

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી.

પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

(કવિતાની સમૃદ્ધિ, વ્યુત્પત્તિ; પાઠના સવાલ
તથા સાર; અપૂર્ણિકના નિયમો; ઇતિહાસ
હિંદના સજ્જીય વ્યંગ સાથે.)

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ બોમ્બે કે. સી.

રચનાર—ટેકાણું—શાહપોર—મુસ્ત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—O. M. Shan.

પ્રસિદ્ધ રચનાર—ટેકાણું—શાહપોર—મુસ્ત.

કર્તાએ સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.
આ પુસ્તક સને ૧૯૬૭ ના રૂપ માં આકટ મુજબ
રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ તીકમ.

છાપનાર—ટેકાણું—શંકર ધી. પ્રેસ ચંદ્રાના પુલપર—મુસ્ત.

સને ૧૯૨૧] દિવસ આઠ આના. [સંવત ૧૯૭૮

મધ્યક: ૮૪૧: ૬-શય

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૯૭૩૫

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૭૩૫

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પાંચમી યોગદાન ૨૧

વિષય મ ૪૫૫ : ૮૪૪ : ૬ : ૨૧

પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

મરદાષ્ટ=અહાદુરી

કેવળ=એકલા

ઉપરાંત=વધારામાં

દૃઢ=અચળ; મન્યુત

રનાયુ=માંસના તંતુ;

એ તંતુ વડે હાડકાને

માંસના લોચા વળ-

ગેલા રહે છે તે

દાખ=કળ્પજો; અંકુશ

કેળવણી=શિક્ષણ

બેઠ=છુપું કારણ; તદ્વા-

વત

પ્રયતન=(પ્ર+યતન)=પરિ-

શ્રમ; ધણી મહેનત

મેલખમ=કસરત કરવા

માટે દાટેલું ઉલું જોળ

લાકડું

આટાપાટા=એક જાતની

રમત

ક્રિકેટ=બૉલબેટની રમત

ચરબી=ચામડીની નીચે

ફરેલો ચીકણો પદાર્થ

અક્ષર્ય=આ સંગથી

દૂર રહેવું તે;

જનોષ્ટ દે ત્યારથી પર-

જ્ઞતા સુધીનો વિદ્યા-

વ્યાસનો વખત

અંકુશમાં=તાબામાં;

કળ્પજામાં

રોઢણી=રઠણી

ખંડખંડ=નારાજ મન

મનમાં ખડખડવું તે

ખાંતીલા=કાળજીવાળા

દેખ=કીતો; અદેખાષ્ટ

છળકપટ=જોશ્ટકો

આચકો ખાશી=અટકશે

અણુપટતો=અયોગ્ય

બલકે=એટલું નહિ

પણ વધારે

ખમ્મસ=ખાસ

નકલ=કોપી; ઉતારો;

ખીમતું જોષ ચાલવું

તે.

અનિતિ=ખરાબ ચાલ

આયુષ્ય=આવરણ

સવાલ—કેળવણી

કેટલા પ્રકારની છે ?

શરીરની કેળવણી કેવા

પ્રકારે થાય છે અને

તેથી શા ફાયદા માય

છે ? મનની કેળવણી-

માં નીતિ કેળવવા

પર શા માટે વધારે

લક્ષ આપવું ? સારી

રીતે મન કેળવવાથી

શા શા લાભ થાય

છે ? અનીતિએ ચાલ
નારની શી દશા થાય
છે ? માણસમાં કયા
ગુણો હોય તો મરદાઇ
કહેવાય ?

પાઠ ૨.

સમયસૂચકતા=ધટો ઉ-
પાય જલદી સૂઝે
એવી ખુદ્દિ
અકસ્માત=એકાએક
અણુધાર્યો બનાવ
અણુધાર્યુ=ઓચિંતું
સાવધાન=સાવચેત
ધુમટ=અર્ધગોળ શિખ-
રવાળું ઢાંકણું.
ભાત=તરેહ; ચિત્રામણ
ગરક=ગરકાવ; લીન
ફરસખંધી=પત્થર જડે-
લી જમીન
આંખ=નજર; નીધા
રદ=ખરાબ
જાતિ સ્વભાવ=મૂળ
ખાસીયત

આતુરતા=ઇતેજરી
મુગે મોઢે=મોઢ્યા વિના;
જાણવા છતાં
દાનવ=રાક્ષસ
પ્રસન્ન=ખૂશ

સ્વસ્થ=હતો તેમ ને તેમ;

ગભરાયા વગર; શાંત

સવાલ—કંઈ પણ

ઉપાય મનની કેવી

સ્થિતિમાં સૂઝે છે ?

સંકટ વખતે સમય-

સૂચકતા વાપરવા માટે

શું યુક્તિ કરવી ?

પાઠ ૩.

અસ્વચ્છ હવા=કાર્બો-

નિક એસિડ ગ્યાસ

કે દુર્ગંધવાળી ખરાબ

હવા

વાટે=રસ્તે

એઠવાડ=એઠું

વાતાવરણુ=વાતું આવ-

રણુ; પૃથ્વીની આસ-

પાસ વિંટળાયેલો વાયુ

પ્રયોગ=અજમાયશ

સિદ્ધ=સાબિત; પુરવાર

પ્રાણુવાયુ=ઓકિસજન;

પ્રાણુને આધાર આપ-

નાર વાયુ

શુદ્ધ=ચોક્કસ

કુદરતે=ઇશ્વર શક્તિએ

પરિણામ=ફળ; છેવટ

તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા

જળવાયુ=સયવાય

સોર્ધ=જેગવાઇ; સવડ

કમકમાટ=ચીતળી

મુઝાઇએ=ગુંગળાઇએ

કરાતું=થોભાતું

ધુમાતો=ધુમાડો નીકળે

એવો;

બદખો=ખરાબ વાસ;

દુર્ગંધ

સંભવ=આશા

થાસ=દમ લેવો

સવાલ—અંધિઆર

ધર કે ભોંયરામાં જતાં

પહેલાં થું કરવું ? અં-
ધારી ઓરડીમાં ૧૪૫
માંથી ધણા અંગ્રેજો
આથી મરી ગયા ? હવે
આથી સુધરે છે ?

પાઠ ૪.

જવામદ્દી=ખડાદુર;
જીવાન પુરુષ
જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ
આયલીડ=એ ગ્રેટબ્રિટન
ની પશ્ચિમમાં ખેટ છે
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર
ભડકો=ખળતું
ફરજ=કર્તવ્ય; ધર્મ
પાળણુપોષણુ=ગુજરાન
તુતક=વઢાણુમાં હિતાઈ-
ઓ માટેની એકક
સહીસલામત=જેવો ને
તેવો; સુખરૂપ
ઝોથું=પહોડો; ઝાડું પડ
ધૈર્ય=ધીરજ; શાંતિ
હવા=આશિર્વાદ

નિશાની=પ્રસારત
સુખરૂપ=સહીસલામત
ખડક=પાણીમાંનો કુંગર
આંચ=હરકત; તુકશાન
દરકાર=પરવા
પહેલવાન=કુસ્તીયાજ;
જોરાવર
ભરદરીઆ વચ્ચે=દરી-
આની અધવચ્ચે
નોંધ=લખાણુ
શૂરવીરપણું=ખડાદુરી
શ્રદ્ધા=ભરોસો; વિશ્વાસ
દહતાથી=મજબુતપણે
સવાલ—લડાઈ સિ-
વાય બીજી કંઈ કંઈ
બાબતોમાં શૂરવીરપણું
ગણાય છે ? જોન કોકે-
નના વૃત્તાંતમાંથી આ-
પણુને શી શિખામણુ
મળે છે ?

પાઠ ૫.

ગુરુભક્તિ=ગુરુને માટે

માન અને પ્રેમ
ધર્મ=ફરજ; કર્તવ્ય
ભાગવત=હિંદુ ધર્મનું
પુસ્તક; શ્રી કૃષ્ણનું
જન્મ ચરિત્ર
ગુરુપતિ=ગુરુની સ્ત્રી
બકરી=કરી
સરત=હોડ; હારજીત
કાટકા=મોટા અવાજ;
કડાકા
મુસળધાર=સાંમેલાના
જેવી જાડી ધારમાં
પડ્યા કરતો એવો
અધકાર છવાઈ ગયો=
અધારે થયું
ગળગળા=પાણી પાણી
જેવા; રતેહથી રડવા
સરખા
સરસ=સાથે
એક નિષા=ખરો ભાવ;
ખરી શ્રદ્ધા
પ્રસંગ=વખત; જોગ

અમૂલ્ય=ધણીજ કીમતી
આચાર્ય=ઉપદેશ આપ-
નાર ગુરુ

સવાલ—શ્રી કૃષ્ણ
અને સુદામાના દ્રષ્ટાંતથી
શો બોધ મળે છે ?
ગુરુ સેવાથી શા બાબ
છે ? ગુરુ શિષ્ય કરને સેવા
શા માટે કરાવે છે ?

પાઠ ૬.

સાધારણુ=વ્યવહારમાં
દરરોજ આવતો
સ્વચ્છંદી=સ્વતંત્ર; ફાવે
તેમ જતી
સંયમ=મનને તાબામાં
રાખી એક વિચારમાં
જોડવું તે
હન=રિવાજ; રીતભાત
બાન કરાવ્યું=એતાબે
ઓછું આવશે=ખરાબ
લાગશે

સ્મરણુ=યાદ; ફામ
નાસ્તો=સવારે થોડું ખા-
વું તે; શિરામણુ
ઉધણુસી=બહુ ઉધનાર
ખાડું=ઘીલગીર
કવતે=અયોગ્ય વખતે
જરિયાત=અગત્ય

પાઠ ૮.

નિભાવ=ટકાવ
વૃદ્ધિ=વધારો
પુષ્ટિ=બળ
તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા
પુષ્ટિકારક=બળ આપનાર
દેખરેખ=તપાસ
સામર્થ્ય=જોર
ભવિષ્ય=આવતો વખત
અતિશય=ધણું
રચિ=ભાવ
ખીલવટ=ખીલવણી
ખાતર=માટે
જગૃતિ=હોશિયારી
કંકડ=કંકડી

મધાઈ=(મધ+અર્ક)(દારૂં
સતવ; દારૂનો કસ
અભિપ્રાય=મત
ચડસ=ગાંજનું ધી
સંભવ=આશા
કોકેન=કિવનાઈન જેવો
ધોળો ભૂકો

પાઠ ૯.

કામ=જાત
આર્થ=સૌથી પહેલાં હિં-
દુસ્તાનમાં આવી વ-
સેલા બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય,
વૈશ્ય
દ્રાવિડ=દક્ષિણ હિંદના
લોક
શક=સિથિઅન
વેદ=ઈશ્વરી જ્ઞાન; (વેદ
ચાર છે, ઋગ્વેદ, સામ-
વેદ, યજુર્વેદ, અથ-
ર્વવેદ)

રામાયણુ=રામચંદ્રની
 કથાનું પુસ્તક
 મહાભારત=કૌરવ પાંડ-
 વના મોટા યુદ્ધનું
 વીરરસ કાવ્ય
 પુરાણુ=કથરી લીલાનો
 મંથ (પુરાણુ અઢાર છે)
 અનેક=(અન+એક)=
 બધાં
 શિવ=મહાદેવ; સંહાર
 કરનાર દેવ
 વિષણુ=વ્યાપક કથર;
 પાલણુ કરનાર (એના
 હજાર નામ છે)
 માતા=દેવી; કથરી
 શક્તિ
 ઉપાસના=ભક્તિ
 કષ્ટદેવ=જેના ઉપર આ-
 ર્થા બેઠી હોય તે
 દેવ; પોતે પસંદ ક-
 રેલો દેવ

અવતાર=ભાણુસના રૂપ
 માં પરમેશ્વરનું પ્રગટ
 થવું તે
 કખીરપંથી=કખીરનો
 મત માનનાર
 વ્રત=શાસ્ત્રમાં કહેલા
 નિયમો
 મોક્ષ=મુક્તિ; ઉદ્ધાર
 ગૌતમખુદ્ધ=બૌદ્ધ
 ધર્મનો સ્થાપનાર
 શ્વેતાંબર=(શ્વેત+અંબ-
 ર) સફેદ લુગડાંવાળા
 (એ લોકો પોતાના
 દેવને સફેદ લુગડાં
 પહેરાવે છે)
 દિગંબર=(દિક+અંબર)
 =નાગા (એ લોકો
 પોતાના દેવને કપડા
 પહેરાવતા નથી)
 પંથ=એકાદો ધર્મ માર્ગ
 તીર્થંકર=જેન મતમાં
 મનાતો મોટો

અવતારી પુરુષ;
 અહિંસા=હિંસા ન ક-
 રવી તે; કોષપણુ
 જીવને દુઃખ ન દેવું તે
 વૈરાગ્ય=અંસારમાંની
 મોજમજમાંથી મનનું
 ઉઠી જવું તે
 સિદ્ધાંત=(સિદ્ધ+અંત)
 =નાદ વિવાદથી નક્કી
 થએલું તે; નક્કી સાર
 અરબસ્તાન=એશિયા
 ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે
 તુર્કસ્તાન=અરબસ્તાનની
 ઉત્તરમાં દેશ છે
 (એને એશિયાઇ તુર્ક-
 સ્તાન કહે છે)
 પ્રદેશો=મોટા દેશો
 પેગંબર=ઉપદેશ કરવા
 મોકલેલા પુરુષ
 પિગામ=સંદેશોનંબર=

લાવનાર) ધર્મરતે ત્યાંની
 સંદેશો લાવનાર
 કુરાન=મુસલમાનનું
 ધર્મ પુસ્તક
 ઉપનાસ=ભુખ્યા રહેવું
 તે;
 શીઆ=મુસલમાનનો
 એક ધર્મ (પંથ)
 ધરાન=અરબસ્તાનની
 પૂર્વે દેશ છે
 સંગળુ=સુરત જિલ્લાની
 દક્ષિણમાં છે.
 ઉદવાડા=પારડી તાલુ-
 કામાં પારસીનું જન-
 તાનું ઠેકાણું છે
 ઝગડો=વઢવાડ; લડાઈ
 શુદ્ધ વાણી=સાચું
 બોલવું તે
 અવસ્તા=પારસીનું ધર્મ
 પુસ્તક
 જરથોસ્ત=ઝરથોસ્તી
 ધર્મ સ્થાપનાર
 મહાપારકાઠો=મદ્રાસ ધ-

લાકાનો પશ્ચિમ કઠો
 આઈબલ=ખ્રિસ્તીઓનું
 ધર્મ પુસ્તક
 ઇસુ ખ્રિસ્ત=ખ્રિસ્તી
 ધર્મના સ્થાપનાર;
 જીજશ કાઈરટ

પાઠ ૧૦.

વસંતઋતુ=ફાગણ ને
 ચૈત્ર મહીનો; (એમ-
 હીનામાં જાડને નવાં
 પાંદડાં આવે છે વ-
 ર્ષની ઋતુ છ છે
 વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા,
 શરદ, હેમંત, શિશિર)
 સંક્ષિપ્ત=ટુંકો
 ઇતિહાસ=આગળ થય
 ગએલા રાજ્યોના
 ગુણ દોષ તથા તેમની
 રાજનીતિનું વર્ણન
 જેમાં કરેલું હોય તે
 શિલાલેખ=જેના પર
 લેખ કોતરેલો હોય તે

પત્થર
 તામ્રપટ=જેના પર લેખ
 કોતરેલો હોય તે
 તાંબાની તકતી
 એલગી=એક રાજ્ય
 ખીજ રાજ્યમાં પોતા
 તરફનો પ્રતિનિધિ
 મોકલે તે;
 ગ્રીસ=ગ્રીસ દેશનો રહે-
 વાસી
 ઉતારા=નકલો
 કરકસર=જરૂરનો અરચ
 કરવો તે
 ગરખડાટ=ધોંધાટ
 બીડ=ભોકોનો જમાવ
 થાપણુ=મુંડી; બંડોળ
 સહી=મટુ; કપ્પલાત
 સિક્કા=છાપ
 સાક્ષી=સાહેદી
 કાંડું=પેંચો; હાથના
 પંજ આગળનો ભાગ
 ન્યાયાસન=(ન્યાયમંચ-
 સન)=ધનસાદ કરતી

વખતે ખેસવાની જગા
તહેનાત=હજુર
સલાહ=અભીપ્રાય
અમલુ=પૌદ્ધવર્માના સાધુ
દર્મ=એક જાતનું ધાસ
એકમન=એક ચિત્ત
કરી=પરહેજ
ભરગચ્છી=ભરતકામ
મનાઇ=ના

પાઠ ૧૧.

પ્રાચીન=જુનાં; પહેલાંના
ભાંગરેલી=લોઢાની ખિલા
ડી નાખી થોભાવેલી
પુરાવો=સાખીતી
ઋગ્વેદસંહિતા=ઋગ્વે-
દના મંત્રોનો સંગ્રહ
વરુણદેવ=જળનો દેવ
નાવ=હોડી; નૌકા
અશ્વનીકુમાર=દેવોના
વૈદ; અશ્વની અને
કુમાર એ બે ભાઇ
છે અને તે બે એક
દેવ ગણાય છે

સમુદ્રયાન=સમુદ્રની સુ-
સાફરી કરવાનો રિવાજ
ભરકચ્છ=બ્રહ્મપુર
ભૂશિર=જમીનની અણી
ભાંખી થઇને સમુદ્રમાં
ગએલી હોય તે
ખલાસી=વહાણ કે આ-
ગખોટ ચલાવનાર
લંકા=સિંહલદ્વીપ
નાવે=આવે નહિ

મંદિર=ઘેર
સુમાત્રા=ઐશાન્યામાં
ખેટ છે
જગા=સુમાત્રાના અગ્નિ
કોણમાં ખેટ છે
પરીઆના પરીઆ=છોક-
રાંનાં છોકરાં
પરીઆ=પેઢી

પાઠ ૧૩.

ઉગરતા=અચતા-
વાડ=કાંટાની આડ
છોડું=ખાકું

નિર્મળી=વાદળાં વગરની
વહોરો છો=માથે ભો છો
સ્વર=અવાજ
શંખ=મોટો શંખલો;
ખાવાઓ પુંકીને વ-
ગાડે છે તે
ખોખારા કરી=મારશે
શાસ્ત્ર=સામાન્ય નિયમ
સંગ્રહ; અનુભવનો
ભંડોળ

ગ્રામ=સૂર સંબંધી એક
માપ
મૂર્ચના=સૂરને એકવાર
ચઢાવવા ને પાછાં
ઉતારવા તે
તાલ=ગાયામાં માત્રા
પ્રમાણે જે માપ તે
રાગ=ગાયનની તરેહ
દાઝ=રીસ; ચુસ્તો
ખાણીઓ=લાકડાની
મોટી ખાંડણી
કળ વળી=દુઃખ નરમ
પડ્યું

પાઠ ૧૪.

મુજતવી=મોકુદ; વાય-
દાપર

દીલ=આળસાઇ

અનુભવ=મત માહોતી

ઉચે=ઉપલે નંચરે

નિયંધ=અમુક બાબત

પર સારી ઇજારત

વાળું લખાણ

નોટ=રૂપીઆને બદલે

વપરાતો ચક્ષુષી કા-

ગળ

એપ=અડકવાથી એક

રોગ ખીજમાં આવવો

તો

હેવાલ=વૃત્તાંત; હકીકત

પ્રસિદ્ધ કથુ=મહેરમાં

આવું

અસરકારક=અસર કરે

એવું

જડ=મૂળ

વીમો=અમુક રકમ વ-

રસો વરસ લઇ નુક-

સાન લાગેથી કિંમત

ભરી આપવાનો જે

કરાવ તે.

પાઠ ૧૫.

બુઢી=ધરડી

યમન=અરબસ્તાનમાં

એક પ્રાંત છે

શેખ=અરબ લોકોની

એક મોટી ટોળીનો

સરદાર

અખૂટ=(અ+ખૂટ)=ધ-

ણોજ

ખોટ=તંગી; તંગાસ

ઇશ્વરને માગે=દાનમાં

સખત શબ્દ=કઠોર વ-

ચન

મગન=પ્રુશ

દાદ=ઇન્સાફની માગણી

ફરિયાદ=દાવો

અદ્ભૂત=નવાઇ જેવી

એકલપથી=સાથી વિ-

નાનો મુસાફર

ડોળ=ખોટો દેખાવ

સ્તબ્ધ=હાલે માલે નહિ

તેવા; સ્થિર

ફાંસીઆ=ફાંસો દઇ

મારી નાખનાર (એવા

ફાંસીઆનો હિંદમાંથી

ઇ. સ. ૧૮૩૫ માં

લોડ બેન્ટિકે નાશ

કર્યો હતો.)

પાઠ ૧૬.

ઉંડાઉપણું=ગળ ઉપરાંત

ખરચવું તે

જહાંપનાહ=દુનિયાનું

રક્ષણ કરનાર; પાદ-

શાહ

વિચિત્ર=નવાઇ જેવો;

તરેહવાર

ખુલાસો=સમાધાન

જમા ઉધાર=આવક

ખવક; ઉપજ ખરચ

અડસટ્ટો=આસરો; સુમાર

પગરણ=અવસર; સાફ

ટાણું

અચાનક=ઝોચિતો

એકાએક
 નેગવાઇ=તજવીજ;
 ગોઠવણ
 નિંદવા=રખોડવા
 દોષ=ખોડ; ખામી
 ગૃહસ્થાઇ=ગૃહસ્થના
 લક્ષણ
 લેણુદાર=માગનાર
 ઉધરાણી=માગતા પૈસા
 લેવા આવવા તે
 ચિઠીઆં કરે=ખીજવાય;
 ગુસ્સે થાય.
 કોરટ=ધન્સાફ કરવાની
 કચેરી
 એનખાણુ=મેજ શોખ
 મિથ્યાભિમાન=ખોટો
 ડોળ; ખોટી મગફરી
 ખરચાણ=ઉડાઉ
 પરતંત્ર=પારકાને તાબે
 વાહવાહ=વખાણ
 વળતો=ખીજો
 જપત=કંબજ; સરકાર
 હરાજ કરી જાઇ જાયતો

દ્યામણી=દયા ઉપજો
 એવી
 ગુલામ=વેચાણુ લીધેલો
 ચાકર
 હાથ પહોંચતો હોય=
 પૈસાની સીલક હોય
 પ્રસંગે=અવસરે
 પેટે પાટા ખાધી=ગરિ.
 ખાઇથી ગુજરાત ચ-
 લાવી; જૂખ તરસ
 વેઠી
 પાઠ ૧૭
 મમત=માયા; હેત
 વેઠ=મફત મજુરી
 વૈતરં=સખત મજુરી
 અમરતી=ફાકટ
 ધડો=દાખલો
 ધર્મિષ્ઠ=ધર્મ પ્રમાણે
 ચાલનાર
 મરાસણી=ગરાસીઆની
 ખાયડી; રજપુતાણી
 આવડ=આવડત
 ત્રેવડ=ગોઠવણ; વેતરણ

વગ્ન=જાત
 થાણુદાર=થાણુનો
 અમલદાર; ફાજદાર
 વહીવટદાર=વહીવટ કર-
 નાર; મામલતદાર
 સૂચના=અગમચેતી;
 એતવણી
 સહવાસ=મેળાપ; સમા-
 ગમ
 પાઠશાળા=કોલેજ
 કુટુંબ પ્રીતિ=કુટુંબના
 માણસપર જેવો ભાવ
 હોય તેવો ભાવ
 રસબેર=મજા સહિત
 પાદર=મામના ઑપા
 બહારની જગો
 ગોરજ=ગાયોના પગથી
 ઉડેલી ધૂળ.
 ખંદર માર્જે=જળ માર્જે;
 જમીનમાર્જે=સ્થળ માર્જે
 સકકને રસ્તે
 વેતરણુ=તોડ; નિકાલ;
 ગોઠવણ

ભૂજ=થોડો

દેવાદાર=દેવુદાર

એવઅસર; લાગણી

પાઠ ૧૮.

અડવો=જનોધને લગતી

ક્રિયાનો એક ચાલ;

અટક; છોકરો

(એમાં છોકરો દોડે છે

અને મામે તેને પાછો

ઘેર પકડી લાવે છે)

વિધિ=ક્રિયા

દેવ સાખે=દેવને સાક્ષી

રાખીને

પહેરામણી=કન્યાનો આ-

પ વરને તથા તેના

સગાંઓને જે રકમ

આપે છે તે.

પરસ્પર=એક બીજાનો

પદ્મું=સ્ત્રી ધન લગ્ન

વખતે અપાતું ધરેણું

વિભાગ=ભાગના ભાગ

શસ્ત્ર=હથિયાર

ધર્મોપદેશ=(ધર્મ+ઉપ-

દેશ)=ધર્મનો બોધ

મંડળ=ટોળું

પૂર્વે=પહેલાં

કાળિદાસ=ભોજ રાજ

ના વખતમાં પ્રખ્યાત

કવિ થઇ ગયો છે

પાઠ ૨૦.

ધાટ=પશ્ચિમ ધાટ; સ-

હાદ્રિ

ગુફા=પહાડની પોલાણ;

પહાડની અકોલ

દેવાલય=(દેવ+આલય)

=દેવને રહેવાનું ઠેકાણું

દહેરં

ચિતા=એક

શિલ્પકામ=કોતરકામ

પાધડીપટ=પાધડીની પેટ

લાંબો ને સાંકડો

ચૈત્ય=પર્વતમાં કોરેણું

બૌદ્ધ લોકનું દહેરં

પટ=પહોળાઈ

દાગબ=ધાતુગર્ભ; પૂજનું

ઠેકાણું

સ્તંભ=થાંભેલો

વિકાર=બૌદ્ધ સાધુને

રહેવાની જગા; મઠ

ભિક્ષુ=સાધુ; બીજા મા-

ગી ગુજરાન ચલા-

વનાર

ક્ષણભંગુર=પલકમાં

નાશ થાય એવું

વૃત્તિ=વલણ; ધૃત્તિ

નિર્વાણ=શાંતિ; મુક્તિ;

મોક્ષ

કલ્પનામાં=આંખ મી-

ચીને મનની નજર

આગળ

દિનચર્યા=સાધુએ રાજ

કેમ ચાલવું. શું કરવું તે

સૂર્યોદય=(સૂર્ય+ઉદય)=

સુરજનું ઉગવું તે

દોષ=અવગુણ

ભિક્ષાપાત્ર=ભિક્ષાનું

વાસણ

શંકા=શંક પડતી બાબત;

નહિ સમજાશેલી વાત

પાઠ ૨૧.

નહેર=નદીમાંથી દૂર

પાણી લઈ જવા માટે

ખોદેલી ખાઈ

મોલ=તૂલ

હિંદુશાસ્ત્ર=આર્ય ધર્મ

પુસ્તક

સગવડો=જોગવાઈ

ઝૂકી=લચી

બળદેવ=શ્રી કૃષ્ણના

ખોટા ભાઈ

રસાળ=(રસ+આળ=

ફળદ્રુપ

કંપનિ=વિલાયતનું એક

વેપારી મંડળ; એનાં

હાથમાં આ દેશનું

અંગ્રેજી રાજ્ય સને

૧૮૫૮ સુધી હતું.

શાખા=ફાંટો

સદી=સો વરસનો કાળ;

સૈકા

આખા=સુખી

પાઠ ૨૨.

સંપ્રદાય=પંથ

ચારણ=ધાર કાઢવાનું

ઝોળર

કાવ્યકળા=કવિતાની ખૂ-

બી અને યુક્તિઓ

સમાગમ=મેળાપ

ખોટ=એક જાતના પ્રા-

હાણ; ખરા ખોટા વ

ખાણ કરનાર; ખારોટ

ચારણ=રાજના આશ્રિત

વર્ગમાંની એક જાત

(એનો ધંધો રાજના

વખાણ કરવાં; રા-

જની આગળ નાચવું

ગાવું વગેરે ખેલ

કરવાનો છે.)

હંતકથા=ખોદેલી ચાલતી

ખરી ખોટી વાત

કદર=પ્રજા; જાણુ

હિતેચ્છુ=(હિત+ઈચ્છુ)=

ભણું કરનાર

સોસાયટી=મંડળ

હેતુ=મતભાગ; ધારણા

સંબંધ=પરિચય

ઠરેલ=ડાઢી

વેનચરિત્ર=વેન રાજની

હકીકતનું પુસ્તક

વર્નાક્યુલર સોસાયટી=

ચાલતી દેશી ગુજરાતી

ભાષા સંબંધી મંડળી

પદ્ધતિ=ધોરણ; રીત

પ્રમુખપણું=અધ્યક્ષપણું

ઉપરીપણું

ઝટવર્ણન=એ નામનું

કાવ્ય

કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક

માનવંતો=આખરવાળો

ખિતાબ=પ્રકાશ;

ઉપનામ

સી. આઇ. ઇ.=હિંદના

રાજ્યનો દોસ્ત

વર્ષાસન=વરસનો પગાર

દોર્યુ=ખેચ્યું

સોખ=આહના; પ્રેમ

જમાનો=જુગ; કાળ

પાઠ ૨૩,

ધાર્મિક=ધર્મ પર આ-
સ્થાવાળોનિરાધાર=આધાર વગ-
રનો; વસીલા વગરનો

મરફી=ધણા માણસ

મરી જાય એવો રોગ
કાલેરા, પ્લેગ વગેરે
પંજો=સપાટોગુમાસ્તાગીરી=ઉધરાણી
ને નામાનું કામવાકેફ=માલીતગાર, જ-
ણીતો

પુરસદ્દ=નવરાશ

વિશ્વાસધાતી=ભરોસો
તોડનારસંપૂર્ણ=(સં+પૂર્ણ)=
પુરેપુરોઅત્યંત=(અતિ+અંત)
=ધણીજઉચાપત કરવું=ઝોળવવું
તે; ઉપાડી જવું તે

ખોટ=ખાધ

સીલક=રોકડ નાણું

પાઠ ૨૫.

અડવો=માણસનું નામ

છે; એવકુફ

તોલ=જરાજર

સુખડું=ગોળપાપડી

વળાવવા=વિદાય કરવા

વાસો રહેજો=મુકામ
કરજો

ખોડી બાફ=ખેતરની

વાડમાંથી જવા આ-

વવા માટે છોડું પાડી

વચમાં બેપાંખીઆ

વાળું દાટેલું લાકડું

કુપ્પાં=કુણાં; ચામડાનાં

ધી ભરવાનાં કુંડા

જાવકાર=જાહુકાર

ધેર=છોડથી ખૂબ ઢંકા-

ઈ રહેલી જગા

હારે=સાથે

બુકાની=માથેથી ઢાઢી

નીચે લઈ બાંધેલો

લુગડાનો ઠકડો

તીર=ખાણ

કામડું=ધનુષ

સેર=છે

હાંકારા=ખુમાટા

સે=છે

ધોબ=ચપ્પડ

ઝાપટ=ઝૂટ

પતીજ=ભરોસો

પરખાવો=તપાસવો;

પરીક્ષા કરવો

આંક=પાર; ૬૬

વ્યસની=વ્યસનવાળો;

ગંજેરી, અશીદ્ધી,

દારૂડીઓ

આળ=તહોમત; ખટ્ટો

પાપનો ધડો પુટવો=

છુપું રહેલું પાપ

જાહેર થવું,

દગો કાઢનો સગો નહિ=

કપટથી કોઈ પાર પડતું

નથી.

ઝાડો=જડતી; તપાસ

અન્નદાતા=પોષણ કરનાર

પાઠ ૨૬.

સર્વદમન=રાજા દુષ્યંત અને શકુન્તલાનો પુત્ર બરત; બધાને દયાવનાર

બાળચેષ્ટા=બાળકની

રમત ગમત

તાપસી=તપશ્ચર્યા કરનાર સ્ત્રી

તપોવન=તપ કરવાનું જંગલ; ઋષિ આશ્રમ

કાળજી=અંતર; મન

અંહ=ઉંહુ

ચક્રવર્તી=જેની આણનાનાં માટાં ધણાં રાજ્યા પર વર્તાતી હોય તેવું

લક્ષણ=શુણ

સતાવતો=પજવતો

દીસંતી=દેખાતી

દંતકળ્પ=જીગતા દાંત

વજ્ર=વગર; વિના

નિમિત્ત=સઅજ; કારણ

કાલીકાલી=કાનને પ્રિય

લાજે એવી

બોલી=ભાષા; બોલ

તોતલી=નોતડી; બોળડી

પુત=છોકરો

મલિન=મેલું

લેખીએ=ગણીએ

આશ્રમ=મઠ, તપોવન

આકૃતિ=ધાટ; ચહેરો

ચેષ્ટા=રમત ગમત

આશ્રમસ્થાન=તપસ્વી-

ઓતું રહેઠાણ

મુનિકુમાર=ઋષિ પુત્ર

ધર્મદારા=ધર્મ પ્રમાણ

પરણેલી સ્ત્રી; લગ્નના

સંબંધથી જોડાએલી

સ્ત્રી

દારા=સ્ત્રી

લાગ કર્યો=તણ દીધો

પૂછપરછ=તપાસ

શકુન્ત=પક્ષી; મોર

શકુન્તલાવી=(શકુન્તલાના

આવી) શકુન્તલાઆવી

અથવા શકુન્ત એટલે મોર લાવી

માધેલો=(મા+ધેલો) મા

ઉપરના પ્યારથી માંડો

થએલો હોય એવું

તરણુમો=એક ભાષામાં-

થી બીજી ભાષામાં

સમજણ પાડતી તે

વગર કારણે હસવાથી

જરા જરા દાંતની ક-

ળાઓ દેખાય છે; અને

સમજાય નહિ એવી

બોળડી અને કાલી

કાલી બોલી બોલે છે.

બોલે ચઢીને (બો-

ળામાં) બેસવાને આ-

તુર એવા છોકરાને

જે માણસ બોળામાં

લે અને તે છોકરાના

શરીરે વળગેલી ધુળથી

જેતું શરીર મેલું થાય

તેનેજ નસીબવાન

જણવો

પાઠ ૨૭,
 શિક્ષણુ=શિખવાનું;
 કેળવણી
 વહાણુવટી=વહાણુ ચલા-
 વનાર
 મથી=મહેનત કરી
 ઇરાદો=વિચાર
 ખંડ=જેમાં ધણુ દેશે
 આવેલા હોય તે (જે
 મકે એશિઆખંડ)
 રપેન=યુરોપ ખંડની
 પશ્ચિમમાં દેશ છે
 ટાપુ=ખેટ
 શુદ્ધ=અરોઅર; અરેખરી
 પવન પડેલો હતો=પવન
 બંધ હતો
 આભ=આકાશ; ગગન
 અધીરા=ધીરજ વગરના
 ફેસલાવી=પટાવી
 ધમકાવી=ધમકી આપી
 કંટાળ્યા=કાયર થયા
 અશકય=(અ+શકય)=
 થઈ શકે નહિ એવું

૨૫૪=ખુલાં
 જમીનના પક્ષી=જમીન
 પર રહેનાર પક્ષી
 આશા=ભરોસો; વિશ્વાસ
 આંખ ન મીંચતાં=જીધી
 ન જતાં
 આનંદમયી શબ્દો=ખુ-
 શાલીના પોકાર
 પહો ફાટવો=સુરજ ઊગ-
 તાં પહેલાં અજવાળું
 પડવું તે
 કનડગત=હેરાનગતિ
 ચુંબન=મોકી; બચ્ચી
 સ્વાર્થ=(સ્વ=પોતાનો+
 અર્થ=લાભ)=પોતાનો
 લાભ
 ખાતર=માટે
 પાઠ ૨૮.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ
 +દ) સાચું બોલવા
 વાળો
 યગ્ન=હોમ
 ઇક્ષિણુ=ચુર કે ખાલ-

છુને જમણે હાથે દાન-
 માં અપાતી રકમ
 કસોટી=પરીક્ષા; તપાસ
 તેજ ક્ષણે=તરતજ
 માર્ગ=રસ્તો; વાટ
 સર્વસ્વ=બધું સધળું
 મુદત=મહેતલ; વખત
 વેરેલ=વેરેલે
 સ્થાનક=ઠેકાણું; જગા
 અયોગ્ય=(અ+યોગ્ય)=
 લાયક નહિ
 કંટકવન=કાંટાવાળું
 જંગલ
 સુંવાળી=દુઃખ સહન ન
 કરી શકે એવી
 ક્ષત્રિયાણી=(ક્ષત્રિય+
 આણી)=ક્ષત્રિયની
 બેરી
 બોલ=વચન; કોલ
 આગ્રહ=મમત
 નિંદી=વગોવી
 અર્ધકાયા=અર્ધાંગના;
 ઓ

મૂલ=કિંમત

સ્તબ્ધ થવું=કરી જવું
પાલવ=છેડા

ચંડાળ=ભંગીઓ; નીચ
કામ કરનાર
આયકો ખાય છે=ખંચ-
કાય છે

મુડદું=લાસ; મરેણું
પ્રાણી

જળામાલી=દરમાંથી
અનાથ=(અ+નાથ)=

ધણી વગરની; નિરાધાર
મસાણુ=મુડદાં દાટવા

ખાળવાની જગા
દેવું=દેણુ; કરબ

કૂચ પાથરેલી જગાએ
ચાલવાને બીલકૂચ લા-

યક નહિ એવી જે
કોમળ અને રૂપાળી

સ્ત્રી, તે જેની અંદર
ધણાજ કાંટા છે એવા

વનમાં ધણીની પછવાડે
માલવા લાગી,

પાઠ ૨૯.

સુરપાણનો ઘોષ=માંકડી
ઘાટ; મોખડી ઘાટ

જળઘોષ=જોસખંધ
પાણીનો ઉચેથી પડતો,

મોટો પહોળો ઘોષવો
ચાણોદ=ડબોઇ પાસે

નર્મદા કાઠે જત્રાનું
ઠેકાણું છે.

સામે વહેણે=વહેતા પા-
ણીની સામે

પનાઇ=ચપટા તળીઆ-
ની નાની હોડી

બાહુ=ભુજ; અભાથી
કાણી સુધીનો હાથ

ફૂંસાં=આસની ધમણો
આદિત્યેશ્વર=સૂર્યે સ્થાપે

લા મહાદેવ
ગુરુદેશ્વર=ગુરુડે સ્થાપેલા

મહાદેવ
છાછરાં=થોડાં ઉંડાં

રાજપીપળા=એ રેવાં-
કાંઠા એમનિસમાં

સંસ્થાન છે

કાળભૈરવ=શિવનું ભયં-
કર રૂપ

હરણ કાળ=હરણના કુ-
દકા જેટલું પહોળું

ધેરું=મધુર
વારી=જળ; પાણી

ઢાળ ઉતાર=ઢાળ પડતી
પાત્ર=નદી વહેવાનો માર્ગ

શીણુ=ધોળા પરપોટા
ભાસવ=દેખાવ

અનંત=(અન+અંત)=
છેડા વગરની

પરકંમાવાસી=પ્રદક્ષિણા
કરનાર

સદાવૃત=(સદા+વૃત)=
ગરીબ મુસાફરોને ધ-

ર્મદા સીધું આપવું તે

પાઠ ૩૧.

કનકમૃત=સોનાનો

હરણ

પંચવટી=પાંચ વડનો

જથો; નાશકની સામે
ગોદાવરી નદીને કાંઠે
એ સ્થાન છે
નેત્ર=આંખ
ઠારે છે=સંતોષ પમાડે છે
અલૌકિક=દેવી; અદ્ભુત
આ લોક (પૃથ્વી) માં
નહિ એવો
મૃગલો=હરણ
નિભંય=(નિર+ભય)=
ધારતી વગરના
પુટ્ટી=તરફ
આર્યપુત્ર=એ શુદ્ધ ધણી
ને બોલાવામાં વપરાતો
હતો; સ્વામી, રામ.
અયોધ્યા ગોગરા=સર્પ
નદીને કાંઠે શહેર છે
છક=દિંગ; તાજુખ
મૃગચર્મ=હરણનું ચામડું
જનકી=સીતા
આસન=બેઠક
અસુર=દૈત્ય
વેધે=૩પથી

કારમી=વિકરાળ; બિહા
મણી ભયંકર
ચીસ=ગભરાટમાં ખૂમ
પાડવી તે
પર્ણકુટી=ઝુંપડી
કાળ=ધારકો
વલોવાઇ=ઉથલ પાથલ
થઇ
કઠોર=વજ્ર; કડવા
હરિઆળી=લીલોતરી
વાળી
અલખ=બ્રહ્મ; ધ્યાનમાં
નહિ આવે એવા
પરમાત્મા (એ શુદ્ધ
જોગી વાપરે છે)
જગાવતો=ખોલાવતો
ગોદાવરી=સહ્યાદ્રિ પર્વ-
તમાંથી નીકળી મહા
રા ષિટ્ટનજયના ઉત્તર
સરકારના પ્રાંતમાં વ-
હી બંગાળી ઉપસાગર
ને મળે છે તે નદી,
(એને કાંઠે નાશક; ત્યં

બક રાજમહેન્દ્રો ને
યાનાન છે.)
અતિથિ=મિત્ર માંગવા
આવેલા માણસ
રાતાં થઇ=ગુસ્સે થઇ
ભ્રમર ચઢાવી=ડોળા
કાઢી
વિકરાળ=બિહામણું
ધારણ કર્યું=પ્રકાસ્યું
રથ=ચાર પૈડાંની ધુમટ
વાળી ગાડી; વહેલ
પાઠ કર.

કંજુસ=કૃપણ; બખીલ
દળદર=ગરિબાઇ
વિદ્યાર્થીના આશીર્વાદ=
બીખ માગવી તે; અ-
સલ વિદ્યાર્થીઓ મિત્ર
લાવીનેજ ખાતા
ઝીક મારવી=પત્થરપર
પછાડી ધોવું
વારસો=વડીભો તરફથી
મળેલી પૂજ

વધ્યાસંધ્યા=વધારાના
સંકલ્પ=કરાવની નિ-
શાની તરીકે હાથમાં
પાણી લઈ જમીનપર
મૂકવું તે
કૃપણ=કંજુસ
પાઠ ૩૩.

બનાવટ=રચના; ગોઠવણ
નાસ્તિક=ધર્મર નથી એ
મ માનનાર
નાસ્તિકપણું=ધર્મર નથી
એમ માનવું તે
કર્તા=બનાવનાર, રચનાર
અસાધારણ=ધણીજ
કીમતીપણું=ઉપયોગી-
પણું
મેદ=ચરખી (એ જાડા
માણસમાં વધારે હોય
છે.)
કામળપણું=નાજીકાષ
આરામ=વિસામો
સરળતા=સહેલાઈ
સંરક્ષણ=સારી સંભાળ

ભમર=મવાં
છાજશી=છાજું
જતન=રક્ષણ; સંભાળ
ડોળો=આંખનો ગોળો
વાટે=રસ્તે; રાહ
નસકોરાં=નાકના દમ
લેવાનાં એ કાંણા
અહાંડ=આકાશ ચોમેર-
થી અંડ (ધંડા) જેવું
જણાય છે તેમાં રહેલી
તમામ સૃષ્ટિ
અંધેર=ગેરવ્યવસ્થા
ગરજ સારે છે=કામ
કરે છે
સાખ=સાહેલી; પુરાવો
પૂરે છે=આપે છે
ખુબી=તાસીર; બલિહારી
પાઠ ૩૫.

વિસારે મૂક્યા વિના=
જૂતી ન જતાં
પરસ્પર=એક બીજાનો
એકીપણું=આળસાઈ
જુસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીનાં

પડ ઝોળખવાની વિદ્યા
ચિહ્નો=નિશાની
ખોળ=તપાસ
મુનીમ=કારભારી; મુખ્ય
મહેનો
અગત્ય=જરૂર
ધ્યાન=લક્ષ
આધારે=બરોસે
ખોદાણુ=ખોદકામ
સ્વાશ્રય=પોતાની મદદ
કાળજી=ચેતક; અંત
કર્મ=નસીબ
ધારો=નિયમ; કાયદો
ફળ=પરિણામ
અદકા=મોટો
આપ=પોતાનો
પુર=પુરા
પ્રતાપ=પરાક્રમ
બધાથી મોટો પોતે
ઉઘમ ઉઘમ ઉઘમ(જ)
છે; નસીબ બિચોર
રાંકડું (કંગાળ) છે
પણ ઉઘમતું પરાક્રમ

પુરેપુર (મોટું) છે.

પાઠ ૩૬.

સફર=લાંબી મુસાફરી

ધનાઢય=પૈસાઢાર

દરીઆમાર્ગે=જળ માર્ગે;

વહાણુ વાટે

વતની=રહેવાસી

ખ્રિસ્તી=ઈસુખ્રિસ્તને

માનનાર

વહાણુવટી=ખતારસી

કેપ=ભુશિર

ઓફ=ની

ગુડ=સારી

હોપ=આશા

લિસ્ખન=પોર્ટુગલની

રાજધાનીનું શહેર છે

નાતાલ=અંગ્રેજની દિવા-

ળી, તા. ૨૫મી ડિસેં-

બરથી આઠ દિવ-

સનો તહેવાર, ખ્રિ.

સ્તમસ

ભાવ=પ્રીતિ

ભોમીએ=ગણણીતો

ઢાલીકટ=મલખાર કાઠે

બંદર છે

મથક=મુખ્ય ઠેકાણું

સિંહલદ્વીપ=સંકા

પરવાનગી=રજા; મંજૂરી

આવકાર=આદરસતકાર

સમૃદ્ધિ=દોલત

છક=દિંગ, તાળુખ

નજરાણું=બેટ

છૂટ=પરવાનગી; રજા

ધડકો=નુકશાન

પૂર્ણ=પુરેપુરી

માહીતી=અનુભવ

હિત=લક્ષ્ય

પ્રવેશકર્યો=દાખલ થયો

પાઠ ૩૭.

ઉમરાવ=અમીર

કીટલી=ચાદાની

નાળયું=નળ

પ્રયોગ=અજમાએશ

અનુભવ=માહીતગારી

સ્કોટલાંડ=ગ્રેટબ્રિટનમાં

દેશ છે

બુદ્ધિશાળી=અક્ષતમાજ

ગ્લાસગો=સ્કોટલાંડ દેશ-

માં મોટામાં મોટું

શહેર છે

નમુનો=ધાટ; આકાર

ખામી=ખોડ

આરંભ=શરૂઆત

ધૂમકેતુ=પૂછડીઓ તારો

કલાધડ=સ્કોટલાંડમાં

નદી છે.

આટલાંટિક=એ નામનો

મહાસાગર છે. (એમાં

પાણી ૩૫૦ લાખ

ચોરસ મૈલ છે.

ઉપરાઉપરી=એક પછી

એક

ઇજનેર=આંધકામનો

અનુભવી અમલદાર

દરજાએ=પદ્ધતિ; ઓધો

જાતબુદ્ધિ=પોતાની

અક્ષલ

અપૂર=પહેનાં નહિ થ	આખ્યાન=વાર્તા; કથા	પાઠ ૪૯૦
એથી એરી	શાખ=પ્રકાર	રહેણી=રીતભાત
રેલવે=સોઢાની સડકનો	શામળ=નરસિંહ મહે-	પેગંબર=અવતારી પુરુષ;
રસ્તો.	તાનો છોકરો	હથ્થરનો સંદેશો લાવનાર
ફતેહમંદી=જીત	શીઘ્ર=તરત ને તરત	ધડો=હાખસો
નિર્ભય=ખીક વગર	કરેલી	ખલીફા=મહંમદ પેગંબર
ખંત=કાળજી; એટક	નળાખ્યાન=નળ રાજની	રના વારસ
નવાઇ=અચરતી	વારતા	શ્રમ=હથિયાર
હવાઇ=હવામાં ઉડે એવું	મામેશ્=મોસાળું	વંશપરંપરા=ઐસાકી
એક જાતનું દારૂખાનું	કવિત્વ=કવિપણ્યું	ઉતરી આવેલો
જહોજલાલી=આખાદી	કવિત્વશક્તિ=કવિતા	દમાશ્કસ=એશિઆઇ પુ-
પાઉડ=પંદર રૂપીઆની	ખનાવવાની આવડત	ઈસ્તાનમાં શહેર છે;
કિંમતનો સોનાનો	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત	એ દુનિયામાં જુનામાં
સિકંકો.	ઝોખા=ખાણાસુરની ક-	જુનું શહેર છે
પાઠ ૩૯૦.	ન્યા; અનીશ્ઠની સ્ત્રી	પ્રપ્રોત્ત=દીકરાના દીકરા
મતભેદ=વિચારફેર; દરેક	સુભદ્રા=દેવકીની પુત્રી;	નો દીકરો.
જણવું જુદી જુદી	કૃષ્ણવી જૈન; અજ્ઞાન-	ખલિફાત=ખલિફાત
સમજવું કહેવું તે	નની સ્ત્રી; અભિમન્યુ	માદી
એકંદર=સામટો; કુલ	ની મા.	ખગદાદ=એશિઆઇ પુ-
પુરાવો=સાખીતી	સુધન્વા=ચંપાવતીના	ઈસ્તાનમાં શહેર છે,
પણ=આધા; નિયમ	રાજા હંસધ્વજનો પુત્ર	વહિ=વધારો
નિશ્ચય=ઠરાવ	પાત્ર=વિષય	ધર્મધ્વજ=ધર્મચુર
	રસીલા=રસિક	મુરખી=મોટો

દિનાર=અઠી રૂપીઆની	વાંધો=હરકત; અડચણ	ધોળાયા કરતો=મનમાં
કિંમતનો રૂપાનો સિ-	જનહિંમત=પોતાની	રમ્યા કરતો
કકો એ પહેલાં ચા-	હિંમત	ધુંટાયા કરતો=ગોખાયા
લતો હતો	કૃતિ=કામ; કાર્ય	કરતો
તાજીખી=નવાધ	નિહાળવું=ધારીને જોવું	લૂણો=છો, ઇંટ, માટી
ખજનચી=ખજનાનો	અપાર=પાર વગરની;	વગેરેમાં જે ખારો
લપરી	ધણીજ	જામે છે તે
દષ્ટિ=નજર	મિઠાશ=મંજા; આનંદ	ખારીલા=કીનાખોર; દેખી
જતાનખાને=ઐરાને ખેસ	રમરણુ=ચાદદાસ્ત	હૃદય=અંતઃકરણ; મન
વાઉઠવાનીજગા; રણુવાસ	ભાવ=પ્રીતિ	ખાર=અદાવત; વેર
દામ=નાણું	પુરતી=પુરેપુરી	કાયમ=હંમેશાં
સૂધ=માન; સમજ	પાઠ ૪૨.	પ્રકૃલતા=આનંદથી ખી.
અભરશીદ=ધન-સારી	ખારીલાપણું=દુસ્મનાવટ	લવું તે
પાઠ ૪૧.	અવગુણુ=દોષ	કૃત્ત=કામ; કાર્ય
દેશાટન=દેશે દેશ ફરવું	અર્થ=મતલબ; સાર	સાધવામાં=પાર પાડવામાં
તે; મુસાફરી કરવી તે	ઉદાર=મોટા મનનો	ફલાણો=અમુક
શ્લોક=ખેલીટીની સંસ્કૃત	પ્રેમી=માયાળુ	દેખીલા=ખારીલા
કવિતા	નીચ=હલકા મનનો	ધિકકાર=તિરસ્કાર
મિત્રતા=દોસ્તી; સોખત	દેખી=કીનાખોર; અદેખો	કાશળદેશ=હાલ જે બ-
આપવડાઇ=જાતની ખો-	લજળો=ખરો	હાર અયોધ્યા તથા
ટી મોટાઇ; આપબ-	ફૂરપણું=ધાતકીપણું	આગ્રા પ્રાંતો કહેવાય
ડાસ; પતરાણ	દેખ=અદેખાઇ. વેર	છે તે
કળોટા=દુઃખો	પ્રકટ થતી=ઘર થતી	ધાતકી=કર; નિર્દય

દુશ્મનાવટ=દુશ્મનાઇ

ત્રેમ=માયા; હેત

હજુરમાં=પોતાની પાસે

વીર=ખડાદુર

ભૂષણુ=શણુમાર

પાઠ ૪૩.

શાંતિભરી=ધીરજવાળી

કરિઆણું=તજ, લવેંગ,

એલચી, મરી, વગેરે

વખાર=જથાખંધ માલ

રાખવાનું ઠેકાણું

છુટકો=પલાજ; ઉપાય

ધારકો=એકદમ પડેલી

હાંડી અને ભારે શીકર

મેાગરો=દીવાની વાટની

સળગતી ચીણુગારી

જોત=સળગતી વાટ

રચ્યો=મનાવ્યો

સ્થિર=શાંત

ખાસ=ધણી; બહુ

માર્ગ સૂઝી આવ્યો=ઉ-

પાય જડયો

પાઠ ૪૫.

આધિન=આસો માસ

માવત=હાથીનો હાંકનાર

ખવાસ=હજુરીઓ ચાકર

ભાંડ=મસ્કરો

વાહન=મેસીને ફરવાનું

સાધન; ગાડી, રથ,

પાત્રખી વગેરે

અધીરા=ધીરજ વગરના

જગરણુ=ઉજગરો

ભીડ=ગીરદી; હઠ

આશ્ચર્યકારક=નવાઇ જેવું

સુંદરીઓ=સ્ત્રીઓ

રમણિક=સુંદર

સ્પર્ધા=સરસાઇ; ચડસા-

ચડસી; હરિશ્ચંદ્ર

હતસવ=તહેવારનો દિવસ

ભરપુર=ભરેલાં

હર્ષને બહાર જવાનો

રસ્તો આપતા હતા=

આનંદ દેખાડતા હતા

સવારી=વરઘોડા જેવું

સરવસ

વકરો=માલ વેચતાં હપ-

જેલા પૈસા

પારણા=અપવાસ મૂક-

વો તે

અષ્ટપુણુ=(અષ્ટ+પુણુ)

આઠ પુણુવાળો

પુરજો=મઢી; નાના કિલ્લા

કીર્તિસ્તંભ=ચાહગીરીનો

ચાંભલો

રામ=શ્રી કૃષ્ણ અને ગો-

પીઓની હાંડીઆ ર-

મવાની કીડા; ઘેરીઆ

જેવો નાચ

ચોધડીઆં=ચાર ચાર

ધડીએ મંદિર વગેરેમાં

નગારાં વાગે છે તે

નોખત=મોટું નગારાં

શંખનાદ=શંખનો અ-

વાજ

શય્યા=પથારી

સમક્ષ=રૂબરૂ

મંત્ર=દેવની સ્તુતિ

સંબંધી શ્લોક

પાઠ ૪૬.

ભાગ ૧ લો.

જોડું=નરમાદા

પારધી=શિકારી; વાધરી

લાગણી=દયાની અસર

સૂઝયું=સમજ પડી

રામાયણ-રામ અને સી

તાના રનેહ સંબંધી ત-

થા સીતાને હરી જનાર

રાવણની માડી સ્થિતિ

વિષેનું કાવ્ય

સુઝીવ=વાણી વાનરનો

ભાઈ

હનુમાન=વાનર (એની

ઉત્પત્તિ વિષે અંજની

ની કથા જોવી)

અંગદ=વાણી વાનરનો

પુત્ર (એ બૃહસ્પતિનો

અવતાર હતો)

જંબુવાન=રામને સદાય

કરનાર રીંછ (એ

વિષણુના અગાસામાંથી

ઉત્પન્ન થયો હતો)

વાનર=વાંદરા

પ-તો=ઠામ

અશોક વન=અગીયાનું

નામ છે

એધાણી=નિશ્ચાની

સમાચાર=ખબર

અનુચર=(અનુ+ચર)

સેવક; હાસ

પડાવ=મુકામ

વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ

વિભિષણ=રાવણનો ભાઈ

સમાધાન=સલાહ

સલાહ=અભિપ્રાય

કુંભકર્ણ=રાવણનો ભાઈ

દંડજિત=રાવણનો પુત્ર

પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો

અયોધ્યા=રામનું રાજ-

નગર

ભરત=રામનો ભાઈ

(કેકયીનો પુત્ર)

ગર્ભવંતી=દહાડાવાળી

જોડકા=સાથે જન્મેલા

એ બાળક

અશ્વમેધ=અધા રાજ્યો

પર જીત મેળવીને કર-

વામાં આવતો હોમ

પતિપત્ની=ધણીઆણી

રાજના ધર્મ=રાજની

કરજ

હેતુ=મતભળ

પાઠ ૪૬.

ભાગ ૨ જો.

ભરતકુળ=ભરત રાજનો

વશ

હસ્તિનાપુર=દિલ્હીની

ઉત્તરે ૬૦ મૈલપર

પાંડવ કૌરવની રાજ-

ધાનીનું શહેર હતું.

ધર્મનો અવતાર=ધર્મા-

ત્મા.

ગદા=આંકડાના ફૂલના

ધાટનું લોહનું ભારે

હથિયાર

બાણાવળી=તીર માર-

વામાં હોથિયાર

કૌરવ=કુરુના વંશના,

ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા
નિષ્ક્રમ=નકામી; ફેાકટ
સ્વયંવર=કન્યાએ પોતે
વર પસંદ કરી પર-
ણવું તે।

મચ્છવેષ=ઉચ્છે ઠાંગણા
માછલાનું પ્રતિબિંબ
પાણીમાં જોઈ ઉચ્છે
બાણુ મારી તેની આંખ
વીંધવી તે

વરમાળ=કન્યા પોતે
પસંદ કરેલા વરને જે
માળા પહેરાવે છે તે
દંડપ્રસ્થ=જીની દીલ્હી
(એ જમના નદી
પર હતી)

રાજસૂય=રાજાએ કર-
વાનો યજ્ઞ

જીગડું=જીગાર
કુનિંગાન્ધાર (કંદહાર)
નોરાજ; દુર્યોધનનો
મામો

મહાભારત=પાંડવ કૌરવ

ના યુદ્ધનું પુસ્તક
કોણાચાર્ય=અમર્યામા-
ના પિતા; પાંડવ કૌર-
વના ગુરુ

રૂધિર=લોહી
ભીષ્મપિતામહ=શંતનુ-
ના ગંગાથી ઉત્પન્ન
થયેલા પુત્ર

વર્ણાશ્રમ=(વર્ણ+આ-
શ્રમ)=ચાર વર્ણ અને

તેના ચાર આશ્રમ
સ્ત્રીધર્મ=સ્ત્રીની ફરજ
સ્વરૂપ=અરૂ ૩૫

પાઠ ૪૭.

અંગકસરત=શરીરને
કસવું તે

નર્યા=નિરોગી

ભિન્ન ભિન્ન=જીદા જીદા

માનતંત્રુ=મગજને ખ-

બર આપનાર તાંતણુ

ચલનવલન=હાલચાલ

ઉત્સાહ=ઉમંગ

દીલા=કમજોર

કંતાઈ=તવાઈ

ગળ્લે જાય=અશક્ત

યુધ જાય

જીદા=અશક્ત; નકામા

સત્તા=જોર

બોજીરૂપ=ભારે

ત્વરા=ઝડપ

પોષણુ=પુષ્ટિ; બળ

શરીર હલકું ફૂલ ચાય

છે=જગૃતિ આવે છે

કસેજી=પેટમાંનો જમ-

ણી તરફનો એક ભાગ

બરોળ=પેટમાંની ડાબી

બાજીની ગાંઠ; તક્ષી

ગુરુ=મુત્ર પિંડો; પેદુમ;

રહેલી પિશાબની ગાંઠો

મંદ=કમતાકાત; કમજોર

પુષ્ટિ=જોર, બળ

દસ્ત=ઝાડો

ખુલાસે=સાફ

અપયો=અજીરણુ

કમજીઆત=ઝાડનું

રોકણુ

નિર્થક=નકામા

ધોડા=તરંગો; ખોટા બુદ્ધા

ધસધસાટ=જોઈએ તેવી

નિરૂપી=ઉદ્યોગ વગરના

વીતેછે=ખમ્બું પડે છે

ચહેરો=શીકલ

લાલી=લાલાશ; તેજ

વદન=મુખ; મોં

નિરનેજ=શીકું; તેજ

વગરનું

પથારીવશ=માદો; બિ-

માર

તાલીમખાજ=પહેલવાન

મગદળ=હાથ કસરતનું

એક સાધન

ખતેટી=ખે છેડે શુદ્ધતા

ળી કસરતમાં વપરાતી

લાંબી લાકડી

દંડ=ખે હાથ ને ખે પગ

જમીન સાથે ટેકા શ-

રીરને ઉચું નીચું કર

વાની કસરત તે

વિનોદ=આનંદ; રમત

ગમત

શિક્ષણ=કેળવણી

નજર ખેસે છે=ધ્યાન

ચોંટે છે

સંજોગ=વખત

આંખમીચીને=વગર વિ-

ચારે;

હદ=સીમા

પાઠ ૪૯.

પરોપકાર=(પર+ઉપકાર)

પારકાનું બલું કરવું

તે; પર કલ્યાણ

પુણ્ય=ધર્મનું કામ

પાપ=અધર્મનું કામ

ધ્યાદિ=ચગેરે

અનહદ=(અન+હદ)

ધણાજ

રિદાક્ષય=ભણવાનું

ઠેકાણું

રચે=ગમે; પસંદ પડે

બલમનસાધ=બલાધ

કુશળતા=હોશિયારી

લોકોપકાર=(લોક+ઉપ-

કાર)=લોકોનું બલું

વૃત્તિ=ધર્મ

મરણ શય્યા=મરણ પ-

થારી

ભારે=મુશ્કેલીવાળા

ગણુ=શક્તિ

ધસાનું=ખરચવું

સાંકડું મન=અપિલાધ

દાખલો=દટાંત; ઉદાહરણ

લોક કલ્યાણનો માંડવો

રચે=પરોપકારનાં કામ

કરે.

અહિત=તુકસાન; હાનિ

પાઠ ૫૦.

વનદેવતા=વનની દેવી

ભગવતી=પવિત્ર માન-

વંતી સ્ત્રી

આત્રેયી=આત્રિ ઋષિની

પુત્રી

સમાગમ=મુલાકાત;

મેળાપ

પાવન માઉં છું=પવિત્ર

થાઈ' છું
 દંડાકારણ્ય=નર્મદા અને
 ગોદાવરી નદી વચ્ચેના
 પ્રદેશોમાં આવેલાં
 વનો
 પ્રવાસ=મુસાફરી
 વિદ્ય=હરકત; અડચણ
 કાળજી હરે છે=મન
 સંતોષ પામે છે
 સંસ્કાર=નામ પાડવું,
 વાળ ઉતારવા, જ-
 નોઈ દેવી વીગેરે ધર્મ
 ક્રિયા
 ગ્રહણ કરવે=સમજવે
 વિમળ=સ્વચ્છ; નિર્મળ
 સુખિંબ=સાઈ પ્રતિબિંબ
 ઠીકરી=નાનું ઠીકરું
 વજ્રપાત=સખત દુઃખ
 અર્ધતી=વસિષ્ઠની સ્ત્રી
 (એ સખત ઋષિની સે-
 વામાં હંમેશ રહે છે.)
 રઘુકુળ=રામનો વંશ
 મોટો=વડો

ઋષ્યશૃંગ=શૃંગમુનિ; દ-
 શરથના જમાઈ
 સુની=ખાલી
 વજ્ર=ધ્વજનું હથિયાર
 કામળા=કામળ
 મહાત્મા=મોટા પુરુષ
 વાસંતી=વનદેવીનું નામ છે
 અગસ્ત્ય=એ નામના
 ઋષિ; વરુણ ને ઉર્વ-
 શીના પુત્ર.
 વાલ્મીકિ=એ નામના ઋ-
 ષિ; રામાયણના કર્તા
 ગુરુજી તો ખુદ્ધિમાન અને
 ઠોઠ એ બંનેને એક
 જ રીતે શીખવે છે,
 તે ગુણીને સમજવાની
 શક્તિ આપતા નથી
 તેમજ ઠોઠની કોઈ દિ
 વસ ઓછી પણ કરતા
 નથી; તોપણ પરિણામે
 મોટો ફર જરૂર નજરે
 પડે છે. જેમ સ્વચ્છ
 મણિમાં જેવું સાઈ પ્ર-

તિબંબ પડે છે, તેવું
 ઠીકરામાં પડતું નથી
 (મતલબ કે ખુદ્ધિમાન
 અને જડમાં મોટો ફર
 નજરે પડે છે)
 વજ્રથી પણ ધણા ઠઠણ
 અને ફૂલથી પણ ધણા
 કામળ એવા મહા પુર-
 ષના મનને અહા! કાણ
 જાણી શકે? (મતલબ
 કે કોઈ જાણી શકે નહિ)

પાઠ પર.

પંચાંગ=ટીપણ; જેમાંથી
 તિથિ, વાર, તારીખ
 નક્ષત્ર, યોગ, કરણ,
 વગેરે માલમ પડે છે તે
 શક=વર્ષ; સાલ
 વિક્રમ=ઉર્જનનો પરમાર
 વંશનો રાજા
 શાલિવાહન=પૈઠણ નગ-
 રીનો રાજા
 હિજરીસાલ=મહંમદ પે-
 ગંબર મહકથી મદીને

ગયા ત્યારથી ગણા-
તું મુસલમાની વર્ષ
પારસી સાલ=યજદેજર-
દી વર્ષ

સંવત=વર્ષ
પૈઠલુ=ગોદાવરી નદીને
કાંઠે શહેર છે.

વેતાળ=ભૂતની એક
જાત; પિશાચનો રાજા

અભિષેક=નવા રાજાને
ગાદીએ બેસાડતી વેળા
દૂધ પાણી વગેરેની
ધારા મંત્રો બોલીને
કરવામાં આવે છે તે

પાઠ પર.

સદાકાળ=હંમેશાં
રસ્યું=ગીલીટ ચઢાવ્યું
લહેર=ખુમારી
ભંગડ=ભાંગ પીનાર
ઝાંઝ=રીસ; ચીડ
ભાલો=એક શસ્ત્ર; વાં-
સની અંદર બેસાડેલું

લોહાનું કળું
ખૂમરાટ=ખુમાટા
ઢાલ=અચાવ કરનાર
ઢાંકણા જેવું હથિયાર
નાદાની=બેવકુરી
વંશપરંપરા=પેઢીધરપેઢી
તરછોડી=ધિકકારી
પરાણે=અળાતકારે
દલીલ=કારણ; પુરાવા

પાઠ પડ.

ખારોટ=ભાટની એક
જાત
પસાયતું=ધનામમાં આ-
પેલી જમીન
ઉમિં=ઉમંગ; એકાએક
જે ઇચ્છા થઈ આવે તે
સંવાદ=સવાલ જવાબ;
વાદવિવાદ
ભોજ સમોવડ ભૂપ=
ભોજ રાજા જેવો
મોટો (વિદ્યો-તેજક)
સમોવડ=સરખો
ઉતેજન=આશ્રય

ઉર્દુ=મુસલમાની
સિંહાસનખત્રીસી=ખત્રી-
સ પુતળીઓએ કહેલી
વાત

કડી=કવિતામાંનો ચાર
ચાર અથવા બધાએ
ચરણનો ભાગ

કથે=કહે
સુડાખોતેરી=પોપટે કહે-
લી ૭૨ વારતા

ખધાથી સમજી શકાય
તેવી ભાષા, કવિતાની તૂક
તે ખધાથી સમજી શકાય
તેવી વાત, વિવેક અને
શિખામણ કહે તેજ
એક કવિ માણસ છે.

રંજન=ખૂશ
રસ=લહેજત
પરદુઃખમંજન=(પર+
દુઃખ+મંજન)પારકાનું
દુઃખ દૂર કરનાર
છપ્પા=છ ચરણની
કવિતા

પાઠ ૫૫.

પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ; મોટાઈ
 મહાજન=મોટા માણસ;
 લોકનાં ટોળાં
 ડાધુ=આળવા જનાર;
 રમજાને જતા માણસ
 રાજદ્વાર=રાજ કચેરી
 સંભાષણ=વાતચીત;
 વાદવિવાદ
 વિવાદ=સામાસામા સ-
 વાલ જવાબ
 સતપુરૂષ=સારા માણસ
 ગામ ભેગા કર=ગામમાં
 દાખલ કર
 દીર્ઘસૂત્રી=કામમાં ઢીલ
 કરનાર માણસ; લાં
 બા તાંતણવાળી;
 સુતરફેણી
 વાંકવાળી=ગુણમાં આડી
 આકારમાં વાંકી
 આચમન=જમણી હથે-
 લીમાં થોડું પાણી
 લઈ પી જવું તે

ભણ્યા પણ ગણ્યા ન-
 હિ=વિદ્યા શિખ્યા પણ
 અતુભવમાં મૂકતાં
 આવડી નહિ.

વિદ્યાય ક્ષીધા=વળાવ્યા

પાઠ ૫૬.

પેગંબર=(પેગામ=સંદે-
 શો+અર=લાવનાર)=
 ઇશ્વરને લ્યાનો સંદેશો
 લાવનાર

હજરત=ઉંચો દરજ્જો
 ધરાવનાર મુસલમાનને
 બોલાવવામાં વપરાતો
 માન ભરેલો શબ્દ

ઇસ્લામ=આસ્થા

મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂ-
 જક)=મૂર્તિ પૂજનાર

શ્રીમંત=(શ્રી+મંત)=
 પૈસાદાર

પ્રેમાળ=(પ્રેમ+આળ=
 વાળો) માયાળુ

પુનર્લગ્ન=(પુનર=ખીજ

વાર+લગ્ન)=ફરીથી
પરણવું તેકાળકાપાણુ=લાકડા ને
પત્થર

નિયંતા=ચલાવનાર

અનાદિ=(અન=નહિ+

આદિ=શરૂઆત)=જે-

ની શરૂઆત નથી તે

અનંત=(અન+અંત)=

પાર વિનાનો

ખુદા=પરમેશ્વર

પરિપક્વ=પાકા; મજબુત

વહી=જીવંત રહેવા

ખુદા તરફથી જે

સંદેશો લાવેલા તે

અનુયાયી=સાથે અથવા

પછવાડે ચાલનાર;

સેવક; શિષ્ય

તુચ્છકારી=ધિકારી

સહનશીલતા=જ્ઞાંતતા

સદુપદેશ=(સદ+ઉપદેશ

=સારી શિખામણુ

વજનદાર=વજનવાળા

અગ્રેસર=(અગ્ર+સર=જનાર)=મુખી; આ-ગેવાન

પ્રાસાદિક=કૃપા બરેલી; દેવી

નિષ્કામ=સ્વાર્થ વિનાનો

ધાટ=ઉપાય

પ્રપંચ=કાવતરૂં

નિરૂપાયે=નામલાજે

શસ્ત્ર=હથિઆર

પર્યંત=સુધી

પ્રસાર=ફેલાવો [કરનાર

ધર્મોપદેશક=ધર્મનો બોધ

સુરાપાન=દાર પીવો તે

સમાજિક=સમાજને

લગતી

સિરિઆ=એશિઆ

તુર્કસ્તાનના એશિઆ

મૈતરની દક્ષિણમાં

પ્રાંત છે

ઈસ્તખુલ=યુરોપી તુર્ક-

સ્તાનની રાજધાનીનું

શહેર છે

જહોજલાલી=આઆદી

ક્ષણમંત્રુર=પલકમાં ના

શ થાય એવો; નાશવંત

કુરાન=મુસલમાની ધર્મ

પુસ્તક; મહંમદ પેગં-

બર સાહેબની આગા-

ના વચનોના સંગ્રહ

નું પુસ્તક

સવાલ—ઈ સ.

૫૭૧, ૬૦૪, ૬૨૨ને

૬૩૨માં શું બનાવ

બન્યો? પેગંબર સાહેબને

મક્કાથી મદીને જ-

વાનું કારણ શું? મહં-

મદ પેગંબર સાહેબે કયો

ધર્મ ચલાવ્યો? એ ધર્મ

માનનારા દુનિયામાં

દાલ કેટલા માણસ છે?

મહંમદ પેગંબર સા-

હેબે શું ઉપદેશ કીધો?

અરબસ્તાન, ઇરાન,

રપેન, મક્કા, મદીના

ઈસ્તખુલ, બસરા, ન-કશામાં બતાવો.

પાઠ ૫૭.

ગ્રહણ કરવું=સ્વીકારવું પાળવું

દસ્તુર=મોબેદના ગોર

અહુરમઝદ=પારસી ધર્મ

પુસ્તકમાં કહેલા પૃ-

થ્વીના પેદા કરનાર

અને પાલન કરનારનું

નામ

કસ્તી=પારસીની જનોઈ

સદરો=ટુંકી બાંહેનું

મોટું પહેરણ

ધૂપ=સુગંધી ધુમાડો

અર્પણ=આપી દેવું તે;

બળિદાન

લગ્નવિધિ=લગ્નક્રિયા

અગિઆરી=(સંસ્કૃત

અગ્ન્યાગાર ઉપરથી)

(અગ્નિ=દેવતા+આગાર

=સ્થળ)=પારસીઓના

આતશ બેહેરામ પૂજ-

વાની જગા; પારસી
ઓનું દેવળ: (એમાં
પવિત્ર અગ્નિ એટલે
આત્મ રાખે છે)
મેખેદ=પારસીઓનો
ગાર; અધ્યાય

સવાલ—પારસીનો

મૂળ દેશ કયો? શા માટે
ધરાન છોડવું પડ્યું?
દીવખંદરથી પારસીઓ
ક્યાં ક્યાં ગયા? પાર-
સીઓનો ધર્મ સમજાવો
પારસીઓનું જત્રાનું
ઠેકાણું ક્યાં છે?

પાઠ ૫૮.

ગીઝની=અફઘાનિસ્તાન
નું મુખ્ય શહેર
ટકર લેવાનો=સામે
થવાનો

વીર=યોદ્ધા

હિંદુ=ખ્રીષ્ટે નામે: અથવા
પાણીપત=કુરુક્ષેત્ર (હાલ
ત્યાં નાનું ગામ છે તે

પાનપત નામથી ઓ-
ળખાય છે)

ચાણુશ્વર=જમના નદી પર

પંજાબમાં શહેર છે

ભંગાણુ=તૂટ; નાસાનાસ

મિટ્ટી દાણાદાણુ=તદન

પાયમાલી

મિટ્ટી દાણાદાણુ કરી

નાખી=તદન પાયમાલ

કરી નાખ્યા; ઘણીજ

નકારી દુઃખદાયક સ્થિ-

તિમાં આણ્યા

ધત્રાયો=ધાયત્ર થયો

લાહોર=રાત્રી નહી, પર

પંજાબનું મુખ્ય શહેર

છે. (એમાં લેફ્ટેનન્ટ

ગવર્નર રહે છે)

મનમાં ખટકયા કરતી=

મનમાંથી લુલાતી નહિ;

વારંવાર યાદ આવતી

હરણ કરવું=જળાત્કારે

લઇ લેવું

મેદીલ=નાખુશ

તુચ્છકારી=ધિકારી

જંગ=જખરીલડાઇ

ખખતર=લેઠાની જાળી

વાળો અંગરખો

હેવાલ=વૃત્તાંત; ખ્યાન

આશ્રિત=આસરો મેળવી

રહેનાર

શબ્દવેષ=શબ્દ ક્યાંથી

આવે છે તે પારખી

નિશ્ચાન તાકીને છોડ-

વામાં આવે છે તે

સવાલ-મહંમદગીઝની

ક્યાનો પાદશહ? એણે

હિંદુ પર કેટલી સ્વારી

કરી? સ્વારી કરવાનો

હેતુ શું હતો? પૃથુરાજને

ઓળખાવો. ઇ. સ.

૧૯૧૧ ને ૧૯૧૩ માં

શું બનાવ બન્યો? મહ-

મદ ધોરીએ હિંદુ-

સ્તાન પર સ્વારી કરી ત્યારે

રજપુતોના ક્યાં ક્યાં

મુખ્ય રાજ્યો હતાં?

પાઠ પદ.

જડ=મૂળ

યશસ્વી=કીર્તિમંત; ના-
માકિત

ખેશક=(ખે+શક)=નકકી

તેજસ્વી=પ્રકાશીત

હેરાનગતિ=દુઃખ

લખાણ=લેખ; દસ્તાવેજ

તગાવી=સરકારે ખેડુતોને

ધીરેલાં નાણાં

દસ્તાવેજ=લેખ; લખાણ

અંધ=પાણીનું રોકાણ ક

રવાને આંધેલા પુસ્તા

મહેસા=પાઠશાળા;

વિદ્યાલય

સરાઓ=વટેમાર્ગુઓને

હિતરવાની ધર્મશાળાએ

પડતર=પડી રહેલી

ખેદાણુ=ખેતી

ખીનરોજગારી=(ખીન=

વિના+રોજગા+ધ)

નિર્ઘમી

દયાભાવ=રહેમ દીલી;

દયાની લાગણી

કનડતો=હેરાન કરતો

કાબેલ=હોશિયાર; પ્રવીણ

સવાલ-તપલખ વંશ

કયાંથી કયાં સુધી કેટલા

વર્ષ ચાલ્યો? ફિરોજશા-

હની મા રજપુતાણી હતી

છતાં મુસલમાન સાથે

પરણવાનું શા માટે ક'મુલ

કયું? ફિરોજશાહનાં લો-

કાપયોગી કામ ગણાવે

પાઠ ૬૦.

તૈમુર=સમરકંદનો મો-

ગલ બાદશાહ

પક્ષ=તરફેણ

ખુનરેજી=કતલ

સમરકંદ=રશિઆઈ તા-

ર્તીરીમાં શહેર છે (એ

માં તૈમુરની કબર છે)

અસ્તવ્યસ્ત=છિન્ન બિન્ન

અતિશયોક્તિ=હોય તેના

કરતાં અતિશય વધા-

રીતે જે કહેવું તે

દરમિઆન=અરસામાં

વયમાંના વખતમાં

કૂચકરવી=લશ્કરનો મુકા-

મ ઉઠાવી આગળ જવું

મીરત=આગ્રા ને અયો-

ધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતમાં

લશ્કરી છાવણીનું શહેર

છે

હરદ્વાર=ગંગા નદીપર

જાત્રાનું ધામ છે

અરાજ્ય=(અ+રજ્ય)=

અધેર; રાજ્ય વગર

સવાલ-ઇ.સ. ૧૩૯૫

ને ૧૩૯૮માં શું બનાવ

બન્યો? તૈમુરની દુકં

હકીકત કહો.

પાઠ ૬૧.

યુદ્ધનીતિ=લડાઈ કરવા

ની રીત

રાજનીતિ=રાજ ચલા-

વવાની રીત

અકબર=આબરનો પૈત્ર;

હુમાયુનો પુત્ર (એનો
 જન્મ ઉમરકોટમાં ઇ.
 સ. ૧૫૪૨માં થયો
 હતો.)
 ઠેરઠેર=હામહામ
 પદાણુ=મુસલમાનની એક
 જાત
 અલગા=આધા
 બેદીલી=નાખુશી
 કાયમ=અચળ
 રાજ્યાધિકાર=રાજસત્તા
 લગામ=દોર; સત્તા
 આયકો ખાવો=પાછા
 હાંવું
 સન્માન=સતકાર
 ધર્મમંદિર=દહેર; દેવ-
 સ્થાન
 દીર્ઘદૃષ્ટી=લાંબી નજર
 ઝલુની=ઉશ્કેરાએલા
 જીયાવેરો=માથા વેરો;
 માણસ દીઠ વેરો
 કાયરથ=હીંદુની એક
 જાત

મહેસુલખાતું=જમાખધી
 ખાતું
 આપન અકબરી=અક-
 બરના કાયદાતું પુસ્તક
 અબુલફઝલ=અકબરનો
 વડો પ્રધાન
 વિધવાવિવાહ=પુનર્લગ્ન
 થાળે પડયું=શાંત પડયું
 અધેર મટયું
 અનુપમ=જે ખીજ કોઈ
 ની સાથે સરખાવી ન
 શકાય તે; સર્વોત્તમ
 ખીર અદલ=મુખ્ય ન્યા-
 યાધીશ
 કાજી=કુરાન પ્રમાણે ઇ-
 નસાફ કરનાર
 સવાલ-અકબરની કા-
 ફિંદીનું વર્ણન કરો. અ-
 કબરે કયા કયા પ્રાંતો જી-
 ત્યા? અકબરે કયા કયા
 સુધારા હાખલ કર્યા?
 પાઠ કર.
 હલદીવાટ=અરવલી પ.

વંતનું મેદાન
 તુર્ક=મુસલમાનની એક
 જાત
 બેટો=મેળાપ; મુજાકાત
 દેહરક્ષક=શરીરનું રક્ષણ
 કરનાર
 વારસ=મરણ પછીનો
 હકદાર
 ઉન્મત્ત=તોફાની
 કતલ=કાપાકાપી
 જખમ=ઘા
 એકત્ર=એકઠા
 અણીની વખત=ખારીક
 વખત
 જમાવ=બીડ; ટોળું
 દાખવી=ખતાવી
 ગાલિઅર=મધ્ય હિંદ
 એજન્સિમાં સિંધીઆ-
 ની રાજધાનીનું શહેર
 છે
 પદબ્રહ્મ=(પદ+બ્રહ્મ)=મા-
 દી પરથી ઉઠાડી ચૂકેલો
 રણુભૂમિ=લડાઈની જગા

સર્વત્ર=અધે
 તંગ=ધોડાનો અંધ
 પુંડળ ફરી=પાછળ ફરી
 અપ્યુતરો=ચોતરો
 સ્વામીમકિત=ધણીપર
 પ્રેમભાવ
 સવાલ-પ્રતાપની બ
 હાદુરીનું વર્ણન કરો.
 પાઠ ૬૩.
 સરટામસરો=જહાંગીર-
 ના રાજ્યમાં ઘોડાંડ-
 થી આવેલા વકીલ
 છુટથી=મરજી મુજબ
 જહાંગીર=(જહાં=દુનિ-
 યા+ગીર=જીતનાર)=
 દુનિયા જીતનાર
 કોલકરાર=સરતપટા;
 ઠરાવ
 હેવાલ=વૃતાંત; બ્યાન
 આગતાસ્વાગતા=પરોણા
 ચાકરી
 જડતી=તપાસ
 માનમરતબો=આખર

અને મોટાઈ
 ગણના=ગણતરી
 ખરાનપુર=તાપી નદીને
 કાંઠે મુસલમાની વ-
 સ્તીનું શહેર છે.
 (અહીંના શેલાં ને સા-
 લા વખણાય છે.)
 ચિનોડ=મેવાડની જીની
 રાજધાનીનું શહેર છે
 અજમેર=રજપુસ્તાનમાં
 શહેર છે
 અંદોઅસ્ત પડી ભાંગવા
 માંડયો=ગેરઅંદોઅસ્ત
 થવા લાગ્યો
 મંજરો=મંદ્રાકટ
 ધરવટ=પોતીકાવટ; ભાષ
 ચારો
 ઠટ્ટા મસ્કરી=ટોળ ટપ્પા
 સારા અંતઃકરણવાળો=
 શુદ્ધ મનનો
 શોખ=મંદ્રા
 દાદ=ફરિયાદ
 તુલા=એક પાસે પુરુષ

અને બીજો પાસે કીમ-
 તી ધાતુ કે જવાહીર
 મૂકી તોલ કરવાની
 ક્રિયા
 કનાતો=તપ્પીની કાપડાની
 ભીંત
 ખટપટ=કપટ
 નૂરજહાં=(નૂર=નોજ+
 જહાં=દુનિયા)=દુનિ-
 યાનું તેજ (એવું નામ
 પાડવાનું કારણ એ કે
 એ ધણીજ ખૂબસુરત
 હતી) જહાંગીરની
 બેગમ
 ફરમાન=હુકમ
 સવાલ-સર ટામસરો-
 ને ઝાળખાવો. સર ટો-
 મસરોએ જહાંગીરના
 રાજ્ય વિષે શું લખ્યું છે ?
 પાઠ ૬૪.
 જહોબલાલી=દબ્બો;
 આખાદી
 મયુરાસન=(મયુર=મોર

+આસન=મેઠક)=મે-
રના આકારની બેઠક,
(તપ્તે તાલસ) એમાં
હીરા, માણેક; મોતી
વગેરે રત્નો જડાવ્યાં
હતાં તેની કિંમત
ટેવનિઅર નામના યુ-
રોપી ઝવેરીએ સાડા
છ કરોડની કરી હતી
બવ્ય=મોટું; સુંદર
રાજચિહ્નન=રાજ તરી-
કેની નિશાની

દિવાની=ત્રેજ દેણું મંબધી
ફાજદારી=ચોગી, ખુન,
મારાપાગી વગેરે સંબધી
એલચી=વકીલ
ફાજરી=તપાસ
તપ્તે તાલસ=મયૂરાસન
ગજ=લોહાની સળીઓ
ચોપુલીઆ=ચાર ફૂલ
ભાથા=તીર રાખવાની
કાથળીઓ
ઝાલર=ઝૂલતી કાર;
ઝૂલ

તાજમહેલ=મહેલનું
નામ છે. (એ મહેલ
શાહજહાંએ પોતાની
બેગમ સુમતાજ બેગ-
મની યાદગીરી માટે
આગ્રામાં બંધાવ્યો હ-
તો.) એના જેવી સુંદર
ધમારત દુનિયામાં
બીજી નથી.
વેનિસ=ઇટાલીમાં આ-
દિઆટિક સમુદ્રપર
બંદર છે.

સવાલ—શાહજહાંને ઝોળખાવો, ટેવનિઅરે શાહજહાં પાદ-
શાહની જહોજલાલીનું વર્ણન કર્યું છે તે પરથી આપણને શું બાન
થાય છે? મયૂરાસન અને તાજમહેલ વિષે જે જણ્યુતા હો તે બંને
મયૂરાસન કાણુ લૂટી ગયું?

પાઠ ૬૫.
શિવાજી=મરાઠી રાજ્યનો
સ્થાપનાર (એ શાહજી
બોંસલેનો પુત્ર.
એનો જન્મ પુના પાસે
ના જુનર ગામમાં
૧૬૨૭માં થયો હતો)

ઓરંગઝેબ=શાહજહાં-
નો ત્રીજો પુત્ર; (આ-
લમગીર)
મનુન=જુસ્સો; આવેશ
રિષમ=કિલટાં; નકારાં;
કંઠજી
કુમક=મદદ; આશરો

ધકકો=હાનિ; નુકસાન
પ્રસંગ=સંબંધ; ઝોળ-
ખાણુ
વિજાપુર=દક્ષિણ મહા-
રાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં સહેર છે.
સામેલ=દાખલ
રસકહમંગ, મઝા

કુંડો=ધણોજ	બાબુલ=દરવાજો	ખરો માનનાર;
છુટકારો=છુટકો	બાબુલમક્કા=મક્કાનો	નજરકેદ=આસનકેદ
ઉત્કંઠા=ધ્રુવ; મરણ	દરવાજો; (સરત)	કદો=ખરો
અહમદનગર=મહારાષ્ટ્ર	સુસ્ત=આમ્રકથી વળગી	અણુવિશ્વાસ=અપતીજ
માંસીનાનદીપરશહેરછે	રહેનાર	મંત્રી મંડળ=પ્રધાન
છાપો મારી=હલ્લો કરી	સર કર્યા=તાબે કર્યા	મંડળ
દિલ્લેદારો=દક્ષિણી ચો-	ધર્મધ= (ધર્મ+અર્ધ)	નિષા=આસ્થા; અહા
કી કરનારાઓ	=પરધર્મની નિંદા કર-	વિમલ=ભાગ્ય; જગડો
વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ	નાર; પોતાનો ધર્મ	

સવાલ—મરેઠી રાજ્ય સ્થાપનાર કોણ? શિવાજી દિલ્હીથી કેવી યુક્તી કરી નાસી ગયો? શિવાજીનું દુકંટ વૃત્તાંત લખો?

પાઠ ૬૬.	મતિ=શક્તિ	દુરબીન=આધેથી વસ્તુ
ધન=નકર	ધરી=પૃથ્વીના મધ્ય	જોવાનું કાચનું યંત્ર
શોધ=તપાસ; ખોળ	ખિંદુમાં ઘટ્ટને ઉત્તર	સૂર્યમાળા=સૂર્ય. નાના
ઉપગ્રહ=ગ્રહ્ય ગ્રહની	દક્ષિણ જે કલિપત રેખા	મોટા ગ્રહો, તેમના
આસપાસ ફરનારો	જાય છે તે	ચંદ્રો, ખરતા તારા
નાનો ગ્રહ	કક્ષા=ગ્રહોને સૂર્યની આ-	અને ધ્રુવકેતુઓ મળી
નરી=એકલી; ખુશી	સપાસ ફરવાનો માર્ગ	અણુનું મંડળ

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કોણ કોણ ફરે છે? સૂર્યમાં કેટલી ગરમી છે? સૂર્ય જે પદાર્થોને ગરમી તથા તેજ આપે છે તે પદાર્થો કેવા રૂપનાં હોય છે? ગ્રહ એટલે શું? ગ્રહ શાથી શાથી જોળખાય છે? બધા મળી ગ્રહ્ય ગ્રહ કટલા છે અને તે કયા કયા? સૂર્યથી ધણો પાસે તેમજ ધણોજ આધે કયો ગ્રહ છે?

સૂર્યથી પૃથ્વી કેટલી દૂર છે ? દુરબીનની મદદથી કયા અહો શોધી કાઢ્યા છે ? કયા અહતું તેજ વધારે છે ? કયા કયા અહોને ચંદ્રો છે અને તે કેટકેટલા છે ? બધા અહોમાં સૌથી મોટો તેમ સૌથી નાનો અહ કયો છે ? મુખ્ય અહ સિવાય બીજા નાના કેટલા અહો છે અને તેઓ કયા છે ? અહોની કેટલી ગતિ છે અને તે કઈ કઈ ? અહો કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે ? સૂર્યની આસપાસ અહને ફરવાના માર્ગને શું કહે છે ? બુધ અને નેપ્ચ્યુન કોની આસપાસ ફરે છે ? અહો તથા ચંદ્રોને પોતાનુંજ તેજ છે કે નહિ ? અને નહિ તો ક્યાથી પ્રકાશે છે ? ઠલકતાના સંબંધસ્થાનમાં કેવા તારા રાખ્યા છે ? ખરતા તારા કોની આસપાસ ફરે છે ? ધ્રુમકેતુ કોની આસપાસ ફરે છે ? તેમનો ફરવાનો કાળ કહો. સૂર્યમાળા એટલે શું ?

પાઠ ૬૭.	અર્થોગોળ	ઉપર પૃથ્વી પશ્ચિમથી
ધ્રુવનો તારો=સ્થિર	નક્ષત્ર=તારામંડળ(નક્ષત્ર	પૂર્વ તરફ ફરે છે
તેજનો તારો	૨૭ છે)	તેનો ઉત્તર દક્ષિણ
તેજસ્વી=પ્રકાશીત	બુધખાં=જથા	એકેકો છેડો
મર્યાદા=હદ; સીમા	સપ્તર્ષિ=સાત તારાનું	આકાશગંગા=રાતે આ-
ક્ષિતિજ=જે ઠેકાણે આ-	મંડળ	કાશમાં પ્રકાશની ધોળી
કાશ અને પૃથ્વી મળી	ભુખંધક=અતિ તેજસ્વી	પટ્ટી દેખાય છે તે
અએલો દેખાય છે તે	તારો	ધ્રુમસ=ધ્રુમાડા જેવી
ગોળાર્ધ=(ગોળનઅર્ધ)=	ધ્રુવ=જે કદપેલી ધરી	વરાળ

સવાલ—તારા અને અહનો તફાવત કહો. ક્ષિતિજ એટલે શું તે સમજવો. તારાઓ કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં જાય છે ?

ધ્રુવ તારા કેટલી જાતના છે ? દક્ષિણ ધ્રુવ તારો આપણને કેમ દેખાતો નથી ? અસલ હોકાએ તારાને ઝોળખવા માટે શું કીધું ? ધ્રુવનો તારો શોધી કાઢવાની સહેલી રીત કહો. તારાના વર્ગ શા આધારે પાડ્યા છે ? પહેલા વર્ગમાં અતિ તેજસ્વી તારો કયો છે ? તારાના રંગ કેવા કેવા હોય છે ? નરી આંખે કયા નક્ષત્રો દેખી શકાય છે ? છેક પાસેનો તારો કેટલો દૂર છે ? આકાશગંગા એટલે શું તે સમજવો.

પાઠ ૬૮.	કલ્પના=અટકળ; ધારણા	લીટીઓ દોરેલી હોય છે તે
અક્ષાંશ=વિષુવદ્વૃત્તથી ઉત્તર કે દક્ષિણમાં કોઈ જગાનું જે અંતર તે	વિષુવદ્વૃત્ત=પૃથ્વીના જાળાપર મધ્યભાગે જે પૂર્વ પશ્ચિમ ફરતી આડી લીટી દોરેલી હોય છે તે	વર્તુળ=ગોળ રેખાંશવૃત્ત=વિષુવદ્વૃત્તને કાટખુણે છેદીને બંને ધ્રુવમાં થઇને જાય એવું મહદ્ વર્તુલ
રેખાંશ=કોઈ મુકરર કચેલા રેખાંશવૃત્તથી પૂર્વ કે પશ્ચિમમાં કોઈ જગાનું જે અંતર તે	અક્ષાંશવૃત્ત=વિષુવદ્વૃત્તથી સરખે અંતરે ઉત્તર દક્ષિણ જે આડી	
ખિંદુ=ઝીણું ટપકું		
પ્રત=નકશ		

સવાલ—કોઈ પણ ખિંદુ સપાટીના કયા ભાગમાં છે તે આકૃતિ કાઢી સમજવો ? નકશામાં આડી ઉભી લીટીઓ શા માટે દોરેલી હોય છે ? એક નકશા ઉપરથી બીજો પાડવાનો સુગમ ઉપાય કહો. ગોળાપર નકશો પાડવાની રીત સમજવો વિષુવદ્વૃત્ત, અક્ષાંશવૃત્ત, અક્ષાંશ અને રેખાંશની વ્યાખ્યા આપી સમજવો. અક્ષાંશ વધારેમાં વધારે અને ઝોલામાં ઝોલા કેટલા હોય છે ? અક્ષાંશના પ્રકાર કેટલા.

છે અને કયા કયા ? પૃથ્વીના ગોળા પર અમદાવાદ કયે સ્થળે છે એ નક્કી કરવામાં કદ કદ બાબતો જાણવી જોઈએ ? રેખાંશ અને રેખાંશવૃત્તની વ્યાખ્યા કહો. રેખાંશ કેટલી જાતના છે તે તે કયા કયા ? સૂર્યનો પ્રકાશ દર કલાકે કેટલો આગળ વધે છે અને તે તમે શાથી જાણ્યું ? અમદાવાદ અને મુંબઈમાં સૂર્ય કયારે ઊગે છે એ આપણે બરાબર જાણતા હોઈએ તો એ બે જગા વચ્ચે કેટલાં રેખાંશનું અંતર છે તે શી રીતે જાણી શકાય ? અક્ષાંશ અને રેખાંશનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૬૮.	તોજાન	પેટે કુંડાળા કરતો જો-
ત્રાંસો=તિરકસ	આંધી=જે પવનથી આ-	રમાં છુટેલો પવન
નિયમિત=મુકરર	કાશ ધુળ વડે છવાઈ	વ્યાપારવાયુ=વેપારને
મોન્સુન=મોસમ	જાય તે પવન	માટે અનુકુળ આવે
વાવાઝોડું=પવનનું	વંટોળીઓ=ભમરાની	એવો પવન

સવાલ—ધુમાડો સીધો ન જતાં ત્રાંસો જાય છે, આગ લાગે ત્યારે પવન છુટે છે તેનું કારણ શું બે સમજાવો. સૂર્યના તાપથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો. દરીઆ કિનારે રોજ નિયમિત વા કેટલા પ્રકારનો વાય છે ? જમીન તપે છે તેટલું પાણી તપતું નથી તેનું કારણ શું ? સમુદ્ર તરફથી જમીન તરફ અને જમીન તરફથી સમુદ્ર તરફ વા કયે વખતે વાય છે અને તેનું કારણ સમજાવો. વ્યાપારવાયુ વિષવૃત્તથી ઉત્તર તથા દક્ષિણમાં કેટલાં અક્ષાંશ સુધી વાય છે અને તેનું કારણ કહો. મોન્સુન વા કયા કયા દેશોમાં વાય છે ? હિંદુસ્તાનમાં ધણો તાપ કયારે પડે છે અને તે પડવાનું કારણ સમજાવો. હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ કયા ખુણા-

માંથી આવે છે અને તે ખુણામાંથી આવવાનું કારણ કહો. જિઆળામાં
વા કયા ખુણામાંથી વાય છે અને તેનું કારણ સમજવો. અનેક
જાતના વા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું ? અને તે વા કયા કયા તે કહો.

પાઠ ૬૦.	નદીનું પાણી=નદીને વહે	પાસે આ ઘોષ છે
રંદો=લાકડાનું સાફ કર-	વાનો માર્ગ	સારાંશ=(સાર=મતલબ
વાનું હાથિયાર	અખોલ=ગુફા; ખોલ	+અંશ=ભાગ) મુખ્ય
કદ=આકાર	મેરસપા=કાનડા બિહા-	મતલબ
મુરમ=એક જાતના કા-	નાં હોનાવર તાલુકામાં	શૂળપાણિ=નર્મદા નદી
કરા; મરડાંયા કાંકર	ગામ છે ત્યાંથી ૨૮ મૈલ	પર એ નામની જગ
રેતાળ=રેતીના પથ્થરની	છોટે કોડકણી ગામ છે.	
બનેલી		

પ્રવાહ—પૃથ્વીપર કયા કયા રંદા હંમેશાં ફર્યા કરે છે કે
જેથી જમીન ધસાઇ જાય છે ? ખડકનો લુકો શી રીતે બને છે
તે સમજાવો. સુનાના પથ્થર તથા આરસપાહણ જલદીથી શા કારણથી
ધસાઇ જાય છે ? જમીન, ખડક, અને ડુંગરો શાથી ધસાઇ જાય છે ?
રેતાળ ઘેળી અને રાતી જમીન થવાનું કારણ કહો. સુખમ ધલાકામાં
લાલ માટી કયાં ધણી જોવામાં આવે છે ? રેતી શી રીતે બને છે ?
નદીના પાણીમાં જમીન ખોદવાની શક્તિ શા કારણથી વધારે છે ?
સુખમ ધલાકામાં કયા કયા પ્રખ્યાત શોષ છે ? સમુદ્રમાં ખડક શી
રીતે બનતા હશે ?

પાઠ ૬૧.	પાટીની તથા નદી	ફનું ઠેકાણું
ભુતળ=દેશની સપાટી,	નાળાં પર્વતો વચ્ચેની	નદ=મોટી નદી
નદી. નાળાં, પર્વતો	જે રચના તે	રણુ=રેતીનું મેદાન
વચ્ચેની હકીકત	હિમાલય=(હિમ+અરુ+)	ખાળે=અટકાવે
ભુતળ રચના=દેશની સ-	આલય=ઠેકાણું)=અર-	અટકાવ=રોકાણ

સમઘાત=સરખી;મધ્યમ	કદાવર=શરીરે પુષ્ટ	કમજોર=નબળા
સર; ધણી ગરમ તેમજ	ભિનાશ=બેજ; ઝરદી	ખાનપાન=ખોરાક ને
ધણી ઠંડી નહિ એવી	કસરીઆ=કરકસરથી	પાણી
માફસર=મેષએ તેવી	કામ કરનાર	નળિએરી=નળિઆના
સાહસિક=હિંમતવાન	કસ=રસ	પ્રમાણ=માપ

સવાલ—હિંદુસ્તાનની લંબાઈ પહોળાઈ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલી છે? દુનિયામાં સૌથી ઉંચો પર્વત કયો છે? હિમાલય નામ પડવાનું કારણ શું? હિંદુસ્તાનમાં ઉંચા પર્વતોની હાર ગણાવો. હિંદુસ્તાનમાં મોટામાં મોટી નદી, રણ અને જંગલો ક્યાં છે અને તે ક્યાં ક્યાં છે? હિંદુસ્તાનમાં તાપ વધારે પડવાનું કારણ કહો. ઉત્તરના ઠંડા ને સુકા પવનને કોણ અટકાવે છે? દક્ષિણના ગરમ અને બેજવાળા પવનને એવો અટકાવ છે કે નહિ? કોઈજામાં વરસાદ વધારે અને ઘાટની પેલી તરફ ઓછો થવાનું કારણ શું? ગરમી ક્યા ઓછી લાગે? કોઈપણ પ્રદેશની હવા જણવા માટે ક્યા ચાર મારણો ધ્યાનમાં રાખવાં? ગુજરાતના દક્ષિણ ભાગની હવા તથા તેની લોકો પર કેવી અસર છે તે કહો. ઉત્તર ગુજરાત, સિંધ અને રબપુસ્તાનની હવા તથા તેની લોકો પર અસર કહો. પશ્ચિમઘાટ, મદ્રાસ ઇલાકો, બંગાળા પ્રાંત, મધ્યહિંદ અને પંજાબની ભુતળ રચના તથા તેની લોકો પર શી અસર છે તે કહો. જુદા જુદા ભાગોની હવા જુદી જુદી છે તેથી ત્યાંના લોકોમાં શી બાજતમાં ફેર છે તે કહો. અને તે ફેરફાર ગણાવો.

પાઠ ૭૨.	વાના	લોહાની સડક=રેલવે
વહેવારના=આવવા જ	અમલ=સત્તા, રાજ	ગવર્નર જનરલ=મંત્ર

નરેનો ઉપરી	પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર	આવેલું છે.)
પુલ્કો મુકાએલો છે=વ	(એ મોટું લશ્કરી	અનુક્રમે=એક પછી એક
પરાસમાં આવે છે	અને વેપારી મથક	દૂર=ઘાવ
પેશાવર=વાયવ્ય સરહદ	ખેતર ઘાટને નાકે	ઉપલાણે=ઉપરની બા- જુએ

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં વહેવારતા મુખ્ય કેટલા રસ્તા છે અને તે કયા કયા? કઇ કઇ મોટી કેટલી સડકો કયાંથી નીકળી કયા મોટાં શહેરમાં થઇ જાય છે તે કહો. હિંદુસ્તાનમાં લોહાની સડક કયા સ્થાનમાં નંખાઇ અને તે વખતે ગવનર જનરલ કોણ હતા અને તે કયાંથી કયાં સુધી નંખાઇ? હાલ કેટલા મૈલની રેલવે બંધાઇ છે? મુખ્યથી પેશાવર, દિલ્લી અને મદ્રાસ કેટલા દૂર છે? આગગાડીને રસ્તે ઉપલા શહેરોમાં જતાં કેટલા દિવસ લાગે? સાદી સડકની મુસાફરી કરતાં આગગાડીની મુસાફરીમાં શા શા ફાયદા છે તે કહો. હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ તથા પૂર્વ કિનારાનાં મોટા બંદરો ગણાવો. કરાચી અને રંગુન વચ્ચે સમુદ્ર વાટે કેટલા મૈલનું અંતર છે? હિંદુસ્તાનની કઇ કઇ મોટી નદીઓમાં આગમોટ તથા વહાણો જઇ શકે છે? ગંગા નદીમાં કયાં સુધી આગમોટ તથા વહાણો જઇ શકે છે? કોચીન, ત્રાવણકોર અને મલબાર કાંઠાથી થઇમાં કેવાં સરાવર છે?

પાઠ ઉડ.	નમસ્કાર=પ્રણામ	ઉતારવા માટે બાધેલો
પરમરનેહી=પશ્ચીમ	વિશેષ=બંનું; બંધારામાં	લાકડાનો ઘાટ
પ્રીતિવાળા	સુખરૂપ=ક્ષેમકુશળ	વેરાન=ઉજળડ; વરતી
રા. રા. રા. રા. માન રા.	જહાજો=મોટાં વહાણો	વગરનો
જેશ્રી	ડકકો=માલ ચઢાવવા	કાથો=નાળાઓરની છાલ

માંડવી=કચ્છ પ્રાંતમાં	વતો માલ	પશ્ચિમમાં દેશ છે
બંદર છે (અહીં આં	નિકાસ=ખીજે દેશ જતો	૪મારતી કાટ=૪મારત
દીવાદાંડી છે)	માલ	બાંધવામાં વાપરવામાં
પોરબંદર=સુદામાપુરી;	ગણતરી=દિસાબ	આવતુ લાકડું
કાઠિઆવાડમાં બંદર છે	ઉચ્ચપાયલ=આપ બે	કોચીન=મદ્રાસ ઇલાકામાં
પ્રસિદ્ધ=ખુશીતા	વટાવી=ઓળંગી	દેશી રાજ્ય છે.
આયાત=પરદેશથી આ-	અનુકુળ=માફક	મિતિ=તિથિ
	પોટુગલ=યુરોપ ખંડની	

સવાલ—કરાંચી, માંડવી. પોરબંદર, મુંબઈ, રત્નાગીરી, ગોવા, કારવાડ, માંગલોર અને કોચીન એ શું છે અને ક્યાં છે અને ત્યાંથી ક્યો ક્યો માલ આયાત તથા નિકાસ થાય છે તે કહો. કરાંચીથી કોલબે જતાં રસ્તે ક્યાં ક્યાં બંદરો આવે છે તે અનુક્રમે ગણાવો.

પાઠ ૭૪.

રંગુન=બ્રહ્મદેશનું મુખ્ય	નું શહેર છે	ચિતેગામ } =બ્રહ્મ
શહેર છે	કમાવેલાં=પકવેલાં	આક્રઆખ }
અર્થે=વાસ્તે. માટે	છાછર=ધણો ઉંડો નહિતે	દેશના પશ્ચિમ કિનારા
સિંકાના=એ નામનું ઝંડ	નેગાપટ્ટણ } =મદ્રાસ	પર બંદર છે.
છે એની છાલમાંથી	મછલીપટ્ટણ } ઇલાકા-	ખનીજ તેલ=જમીનમાં-
કિવનાઈન બનાવે છે	વિજગાપટ્ટણ } માં કેરો	થી નીકળતું તેલ;
માફક=અનુકુળ	મંડળ કાંઠાપર બંદર છે	કેરોસીન તેલ
ખખ=ફાટા	ગંજમ=મદ્રાસ ઇલાકા	ચિદકા=મદ્રાસ ઇલાકામાં
પોંડેચરી=મદ્રાસ ઇલા-	માં બંદર છે.	ખારા પાણીનું સરોવર
કામાં ફેંચની રાજધાની	લાહુન=નદી કાંઠાની	છે.
	રેતાળ જમીન	તેલ=માલની ધણી
		આવ જ થાય તે

સવાલ—કોલબોમાં બધા દેશોની આગબોટો શા માટે આવતી હશે ? કોલબોનો આયાત તથા નિકાસ માલ કહો. પોરબરી કોને તાબે છે અને તેમાં શેનાં કારખાનાં છે ? મછલીપટણનો નિકાસ માલ કહો. વિઝગાપટણથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે ? ત્રિલકા શું છે, ક્યાં છે અને જ્ઞાને માટે પ્રખ્યાત છે ? કલકત્તા કઈ નદીના કાંઠાપર છે અને તે જ્ઞાને માટે પ્રખ્યાત છે ? કલકત્તા નામ પાડવાનું કારણ શું ? ચિત્રગમ અને આક્રિખાળ બંદર ક્યાં છે અને ત્યાંથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે ? તથા શું વધારે પાકે છે ? ઝેની હવા કોના જેવી છે ? રંગુન ક્યાં છે, શું છે અને અહીંથી કયો માલ નિકાસ થાય છે.

પાઠ ૭૫.

વહીવટ=કારભાર	પ્રતિનિધિ=ખીજને બદલે	નીમણુંક=ગોઠવણ
સંસ્થાન=દેશી રાજનું	કામ કરવાને નિમાયલો	મંજુરી=પરવાનગી
રાજ્ય	અધિકારી; એજન્ટ;	હસ્તક=તાબે; હાથમાં
ક્ષેત્રફળ=લંબાઈ પહો-	મુખ્યત્વાર	ધંડીઆ ઝોફિસ=હિંદ-
ળાઇને ગુણાકાર	સેક્રેટરી=કારભારી	ની કચેરી
	સંયુક્ત=જોડાયેલા	વાઇસરોય=રાજને બદલે
	હાઇકોર્ટ=મોટી અદાલત	નીમાયલો અધિકારી

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં નાનાં મોટાં સંસ્થાનો કેટલાં છે ? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતો શા માટે કર્યા છે. બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતોનાં નામ દો. સર્વથી મોટાં દેશીરાજ્યો ગણાવો. હિંદુસ્તાનનો મુખ્ય અધિકારી કાણુ અને તેની નીમણુંક કાણુ કરે છે ? વાઇસરોયને મદદ કરનારી સભામાં કેટલા સભાસદો હોય છે ? અને દરેક સભાસદો કયા કયા ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે ? કયા કયા કામપર ગવર્નર જનરલ પોને દેખરેખ રાખે છે ? દરેક ખાતાનું કામ કરવા માટે કયો

અધિકારીઓ નિમેશે છે અને તે કાના તાબામાં રહી કામ કરે છે ? ગવર્નરો, લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરો, મુખ્ય કમિશનરો, અને રેસિડેન્ટ બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના કયા કયા ભાગપર છે ? મુખ્ય કમિશનરો અને કમિશનરોને કષ્ટ સત્તા નથી ? શહેનશાહના પ્રધાનની સત્તા નીચે કયાં કયાં કામો છે ? હિંદના વજીરની ઓફિસ કયાં છે અને તે ઓફિસને શું કહે છે.

પાંચમી ચોપડી ભાગ ૩ જાના અર્થ.

પાઠ ૭૬.	અવકાશ=ખાલી જગા;	અવસ્થા=સ્થિતિ; હાલત
વાતાવરણ=(વાત=વાન	માર્ગ	પ્રાણવાયુ=કાલસામાંથી
આવરણ=દાંકણ) પૃથ્વી	વાયુશોષક=વા ખેંચી	નીકળતો વાયુ
ની આજુબાજુ વીંટા-	લેનાર	કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ=
યલો વા	સિદ્ધ=સાબિત; નક્કી	કાર્બોન અને ઓક્સિ-
મળે નહિ ઉતરે=મગ-	દળ=કદ; જાડાઈ	જન મળવાથી થયેલો
જમાં નહિ ઠસે	ટન=મુખપત્રનો ૮૦ મણ	વાયુ (એ ઝેરી છે)
પર્યોટા=પાણીમાં વાને	૨૦ હંદ્રવેટ	
બીધે ઉઠી આવતા ડુક્કા	કામ=વાસણ	

સવાલ—હવા વિષે શું જાણો છો ? વાતાવરણ એટલે શું તે સમજાવો. ખાલી વાસણમાં શું હોય છે ? હવા હોય તો તે સાબિત કરી બતાવો. હવામાં ભાર છે એ વાત શાથી સાબિત કરી શકશો ? આપણા દરેકના માથાપર વાતાવરણનો કેટલો ભાર

છે અને એટલે બાર છે તોપણ આપણે છુંદાષ જતા નથી તેનું કારણ શું ? હવા કેવો પદાર્થ કહેવાય ? હવા ધન નથી તેમજ પ્રવાહી નથી તે સમજવો. હવામાં મુખ્ય કયા કયા બે વા છે ? દોવો દેવતા બળરાતે અને શ્વાસ લેવાને કયો વા ઉપયોગી છે ? ઓક્સિજન નો વપારે ઉપયોગી છે તો તેમાં બીજો વાયુ શા માટે બેળ્યો છે ? કોલગ્યાસ એટલે શું અને તે શી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય ?

પાઠ ૭૭.	ધોર=અવાજ; ધ્વનિ	તોછઝાષ=હલકાષ;
અનુરૂપ=આમેહુય; નક	પડધમ=એક વાજન	અવિવેક
લે નકલ	પ્રતિ.ધ્વનિ=(પ્રતિ+	સબ્યતા=સલુકાષ;
અડખે પડખે=આજી-	જનિ)=સામે અવાજ	વિવેક
આજીમાં	પડધો	જડ=નિર્જીવ
ખુંદી વળ્યો=ફરી વળ્યો	ધડો=દાખલો	અદ્ય=માન; વિવેક
પડધો=સામે અવાજ		

સુવાસ-- પડધો એટલે શું ? પડધો શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગથી સમજવો. પડધા ઉપરથી આપણે શું શિખામણ લેવી ?

પાઠ ૭૭ માનો દાહરો.

દુનિયામાં જડ વસ્તુ પણ આમેહુય જવાબ આપે છે, કે ગરીબ હોય અથવા રાજા હોય તો પણ તેઓ જેવું બોલે તેવુંજ સાંભળે.

પાઠ ૭૮.	વાની જગા; બાંધેલી	કાળુ પેટ્રોલ્યમ
જીનાજીઆનાનો=અસલી	ખાડી	તરંગ=તર્ક
વિચારનો	અન્યથા=તાજી	ગાદનિદ્રા=ભર ઉંઘ
ગોદી=વહાણને લાંગર-	કામર=ખનીજટાર; જડ	વિચિત્ર=નવાઈ જેવી

બીજેયુગ=ત્રેતાયુગ(યુગ ચાર છે સત્ત, ત્રેતા, દ્વાપર, કળિયુગ)	છાંદી ભઈ=અંધ કરી ટાર=કોલસામાંથી નીક- ળતો પ્રવાહી ડામર	કાળાંતરે=વખત જતાં ખાણીઆ=ખાણમાં કા- મ કરનાર મજૂર
ફર્ન=નેતરના જેવો બે- જવાળી જમીનમાં ચતો છોડ	કોલસાવાયુ=કોલગ્યાસ: જેના દીવા થાય છે તે ગ્યાસ	ધાડ=આફત

સવાલ—ખનીજ કોલસો શું શું ઉપયોગમાં આવે છે? કોયલા
શી રીતે બન્યા હશે? કોલગ્યાસ શી રીતે બનાવે છે? ખનીજ
અને સાધારણ કોયલાનો મુકાબલો કરો.

પાઠ ૭૯. ટગર ટગર=એકી નજરે; ધારી ધારીને	ચકતી=ચાતી સેર=પાણીની કંચે	ઊડતી ઝીણી ધાર સવેળા=વેળાસર
---	------------------------------	-------------------------------

સવાલ—લવણએ પુવારો જીંદે જીંદે છે એ રીતે જોકરાને
સમજાવ્યું તે તમે કહો. પાણીના કયા ગુણને આધારે પુવારો જીંદે છે?

પાઠ ૮૦. પારો=એક જાતની સફેદ રંગની પ્રવાહી ધાતુ એ ઠંડા મુલકમાં ધનરૂપે હોય છે	ગરમાંઆપક યત્ર=ગરમી માપવાનું યંત્ર; થર્મો- મીટર દ્વિમિલિટુ=એ મિલિટુપર પારો આવે ત્યારે	પાણી દરી જાય છે ધટ=ખડો અંકત્ર=એકકા વિસ્તાર પામે=ફેલાય આંકો=નિશાન માર્ગ=અવકાશ
--	--	---

સવાલ—પારો શું છે? પારાનું રૂપ કેવું છે? પાણીથી
કેટલા ગણો ભારે છે? એક વાસ્તુનાંથી બીજા વાસ્તુમાં કયા ગુણને
લીધે રેડો શકાય છે? હરકોઈ વસ્તુનાર ગરમી અને ઠંડીની શી
અસર થાય છે? પાણીને ગરમી અને ઠંડીની એકજ અસર થાય છે.

કે જુદી જુદી ? થર્મોમીટરમાં પાણી ન ભરતાં પારો ભરવામાં ખાસ કારણ સમજાવો. થર્મોમીટરની કૃતિ સમજાવો. થર્મોમીટરમાં પારો શી રીતે ભરે છે ? હિમખિંદુ ને ઉકળતા પાણીનું ખિંદુ શી રીતે નક્કી કરે છે ? થર્મોમીટર યંત્ર કેટલી જાતના છે ? અને તે ત્રણમાં ફેર શું છે ? તથા એ શું ઉપયોગમાં આવે છે ? (થર્મોમીટર યંત્ર ત્રણ જાતના છે. સેન્ટીગ્રેડ, ફારનહાઇટ, અને રોમર, સેન્ટીગ્રેડમાં ૦ થી ૧૦૦, ફારનહાઇટમાં ૦ થી ૬૨ અને ૩૨ થી ૨૧૨, રોમરમાં ૦ થી ૮૦ અંશ હોય છે. ફારનહાઇટ વધારે ઉપયોગી છે કારણકે હિમખિંદુ કરતાં ઓછી ગરમી એનાથી જાણી શકાય છે.)

પાઠ ૮૧.	પડદો=પડ; આંતરો	ડવાનો સંચો
સ્પષ્ટ=ખુલ્લું	કાર્ય=કામ	લાગ=તક
દાંડો=હાથો	ખંખો=પાણી ઉંચું ઉંડાં	

સવાલ—નીચેની હવાના દબાણથી પાણી નીચે પડતું નથી તે પ્રયોગથી સાબિત કરો. પાણી ભરેલા સીસામાંથી હવા શોષી લઇએ છીએ ત્યારે પાણી શા કારણથી મોંમાં આવે છે તે કહો. પીચકારી ને ખંખાની રચનામાં શું તફાવત છે ?

પાઠ ૮૨.	ઈટાલિ=યુરોપખંડની	ધારણા
ઉપયોગ=રાપર	દક્ષિણમાં દેશ છે	પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=
વાયુમારમાપક યંત્ર=	ક્રાશીશ્ચ=ચત્ત; મહેનત	દરેક
વાનું દબાણ જાણવાનો	ગૂંદ=અધરો	સ્તંભ=કાચની નળીમાં
સંચો	પ્રવીણ=માહિતગાર	પારાની ઊભી દાંડી
બેશ્શ=સારો	અનુમાન=અટકળ;	સંભવ=આશા; બરોસા
		ચેતવણી=ખબર; સૂચના

સવાલ—હવાના દબાણનો ઉપયોગ બંધાના કામમાં જ થાય છે કે બીજા કોઈ કામમાં થાય છે ? કયા નિયમને આધારે વાયુ-ભારમાપક યંત્રો બનાવ્યાં છે ? વાયુભારમાપક યંત્રની બનાવટ કહો. જેમ ઉંચે જઈએ તેમ હવાનું દબાણ ઓછું થવાનું કારણ કહો. સમુદ્રની સપાટીએ પારો કેટલા ઇંચની ઉંચાઈએ હોય છે ? કેટલા ફુટની ઉંચાઈએ પારો એક ઇંચ હેઠે ઉતરે છે ? વાયુભારમાપક યંત્રથી વરસાદ કયારે થશે અથવા તો તોફાન કયારે થશે એ જણાવવાનું કારણ સમજાવો. આપણા હિંદુસ્તાનમાં વાયુભારમાપક યંત્રમાં થતા ફેરફારની નોંધ કયાં રાખવામાં આવે છે ? અને તેથી શો લાભ છે ? પારાનો ઉપયોગ કયા કયા કામમાં થાય છે ? બેરોમિટરમાંનો તમામ પારો નીચે ઉતરી ન પડતાં પારાની સપાટીથી ૨૮ ઇંચની ઉંચાઈએ રહેવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩.	ઢાંકણ	અર્થ)=બીજાને રહેવાનું
એકદળ=દાળ વગરના	વજ્રપત્ર=ફૂલનાં ઢાંકણના	ઠેકાણું
દ્વિદળ=બે દાળવાળાં	નાનાં પાંદડાં	દાંડી=દીડું
આઠકતરાં=વાંકાંચુંકાં	લાયુ=મધ બેસ્તો	રેસા=તાંતણા
ફૂલમણી=ફૂલના ઝોટાનું	બીજાશય=(બીજ+આ-	

સવાલ—વનસ્પતિના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? અને તે કયા કયા તે હાખલા આપી સમજાવો. ફૂલવાળી વનસ્પતિના કેટલા ભાગ પડે છે અને તે કયા કયા ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિનાં બીજાંજ ફેર છે કે બીજા કશામાં ફેર છે ? મૂળ, શક ઉપરથી એકદળનું કે દ્વિદળનું શી રીતે જાણી શકાય ? એકદળ

અને દ્વિદય વનસ્પતિના થડમાં શો તફાવત હોય છે ? બંનેનાં પાંદડાંમાં શો ફેર છે ? ઝે બંને વનસ્પતિના પુલમાં શો ફરક છે ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના મૂળ, થડ, પાંદડાં, ફૂલ અને ફળને તફાવત ગણાવો; અને એવી વનસ્પતિના દાખલા આપો.

પાઠ ૮૪.	કેસર=તંતુ; તાંતણા	=સરખે અંતરે
વજ=ફૂલનું ઢાંકણ	ખાંચ=ખોખાણ	આતુરતા=ઉમેદ
પુષ્પકોશ=પાંખડીવાળો	પરાગકોશ=પરાગને	સંયોગ=(સં=સાથે+યો
ભાગ	જથ્થો	ગ=જોડાવું)=મેળાપ;
ઢાંકણ=પડ; અસ્તર	સમાંતર=(સમ+અંતર)	મેળા થવું તે

સવાલ—ફૂલમાં કયા બે ઢાંકણ છે ? સ્ત્રીકેસર અને પુંકેસરને અવશ્યની ઇંદ્રિયો શા માટે ગણવા ? પુંકેસરમાં કયા કયા બે ભાગ છે ? પરાગકોશની રચના સમજાવો. સ્ત્રીકેસરના કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા કયા ? બધા ફૂલમાં સ્ત્રીકેસર અને પુંકેસર હોય છે ? પુંકેસરમાંથી સ્ત્રીકેસરમાં પરાગ લાવવામાં કોણ મદદ કરે છે ? પરાગની રજકણને કેટલા ઢાંકણ હોય છે અને તે કયા કયા ? બીજાશયમાં શું બરેલું છે ? એક ઇંડામાં શું હોય છે ? ફળ શાથી બંધાય છે ? બીજાશય પકવ થઈ તેનું શું થાય છે ? ઇંડાનું શું થાય છે અને તે કયાં રહે છે ? બીજને રોપવાથી શું થાય છે.

પાઠ ૮૫.	૪૬=વધારા	પાધરા=લાગભોજ
અપુષ્પ=(અ=નહિ+પુ- ષ્પ=ફૂલ) ફૂલ વગ- રની; અદળ	જળાશય=(જળ=પાણી +આશય=ઠેકાણું)= પાણીનું ઠેકાણું જેમકે નદી, તળાવ કુવા, વાવ વગેરે	પિંડ=ગોળા પંક્તિ=જનન; વર્ગ સમૂહમાં=શ્રીલકૂલ; મુદ્દલ સમાવેશ=સમાશ પાન=ઝીણાં પાંદડાં વિચિત્ર=તવાઈ જેવી
મુખ્યત્વે=ધણું કરીને પરિપક્વ=પુરા પાકા સપુષ્પ=(સ=સાથે+પુ- ષ્પ=ફૂલ)=ફૂલવાળી	અદળ=અપુષ્પ; ફૂલ વગરની	

સવાલ—હંસરાજ શું છે ? અને તેને શોકો શા માટે રોયે છે ?
હંસરાજ ધણું કરી ક્યાં જાય છે ? હંસરાજ ક્યા મુલકમાં મોટા
થાય છે અને ક્યા મુલકમાં મોટા થતા નથી ? હંસરાજને પાંદડાં
હોય છે કે નહિ અને પાંદડાં જેવું દેખાય છે તે શું ? હંસરાજની
નસો કાના જેવી હોતી નથી અને કાના જેવી હોય છે ? અપુષ્પ
વનસ્પતિના દાખલા આપો. અપુષ્પ વનસ્પતિને કેવી વનસ્પતિ
કહે છે ? હંસરાજનો છોડ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? સેવાળને
પાન હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો કેવાં હોય છે ? સમૂહમાં
પાંદડાં વગરની વનસ્પતિના દાખલા આપો. ફુગ કેવી જગ્યામાં થાય
છે ? મેફિટરીઆ નામનાં ઝીણાં જંતુ એ શું છે ?

પાઠ ૮૬.	આડો ચાંબો	ડવાનું સાધન
મંજરી=માંજર; ફૂલને ઠેકાણે બેસે છે તે મીઠા=પરની વચ્ચેનો	પરનાળ=પાણી ઝીલવાનું કે તેને એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે પહોંચા-	સાવરણી=ગ્રાફ; વાસીદું ઠાકવાનું સાધન મજામ=મેઢો ઠાકો

કાથો=નાળિએરના રેસા	તાસક=ઢાંકણું	શૂળ=કાંટા
દામણા=શુને પગે	સ્વાદિષ્ટ=સ્વાદવાળું	પરડા=આવળની ઝીંગ
ખાંચવા ૧૧ દોરડાં	પુરણપોળી=વેદમી	ટીશી=ખીંચ્યા વગરના
ડોયો=લાકડાની દાંડીનો	કલ્પવૃક્ષ=મૃત્તેલું આપે	પાંદડાંનો જથ્થો
મોટો ખળો	એવું સ્વર્ગનું ઝાડ	

સવાલ—નાળિએરીનું થડ કેટલું ઉંચું હોય છે? મંજરી
ફૂટયા પછી કેટલા વખતમાં નાળિએર બંધાય છે? સારી જમીનમાં
ભીંગેલી નાળિએરી પરથી વધારામાં વધારે કેટલા નાળિએર ઉતરે
છે? નાળિએરી કેટલાં વરસ સુધી ફળે છે? નાળિએરના ઝાડના
દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. આવળની છાલ, પરડા, આવળ, ગુંદર
અને કાંટાનો ઉપયોગ ગણાવો.

પાઠ ૮૭.

હિંદી કહેનચાહત=	અધાપિ=હાલ સુધી	કમાર=કાંડી
શ્વિટિક હિંદુસ્તાન	અણીશુદ્ધ=એવું ને તેવું	સમીધ=અગ્નિ સળભા
ધે=થેરાવો	રોગાન=રંગવામાં વપ-	વવાની ભાકડી
પાણાં=અપેકાની ટટી	રાતું તેલ	વડવાઇ=વડની ડાળી-
અરાર=માહેનું પડ	ઉધધ=કાગળ, લુગડાં	માથી ફુટેલી દોરી
ઓપ=ચળકાટ	વગેરેમાં પાકે છે તે	જેવા કાંટા
ટકાવિ=ધણો વખત આલે	જતું	કપીરવડ=શુકલતીર્યની
એવું	સળતું=કોલી જતું	સામે ગંજવર વડ છે
	ટોટા=વડના ફળ	ખટા=ઝાડનો બરાવ

સવાલ—સાગ ક્યાં ક્યાં ભીંગે છે? અને ત્યાં ધણો ભીંગ-
વાનું કારણ શું? સાગના પાંદડાંનું વર્ણન કરો. એ શું ઉપયોગમાં

આવતાં હતાં ? સાગનું જાડ વધારે ટકાઉ શા માટે છે ? એમાંથી તેલ નીકળે છે તે શા ઉપયોગમાં આવે છે ? સાગના લાકડાને વધારે ઉપયોગ થવાનાં કારણ કહો. વડનું વર્ણન કરો અને તેનો ઉપયોગ કહો. કબીરવડ ક્યાં છે અને તેને માટે શું જાણો છો ?

પાઠ ૮૮.	પુરી	સુગંધીદાર કેસરીઆ
આતુરતા=ઈચ્છા; મરજી	સતેજ=વધારે જાગૃત	દાંડીવાળું સફેદ પાંખ-
ચોખ્ખ=લાયક; જોઈએ	જંગલ=ખટપટ	ડીનું ફૂલ
તેવા; બંધબેસતા	ફણખો=અંકુર	ટમેટા=વિભાવતી વેગણ
અધવચ=વચગાળે	પ્રસંગ=તક; વખત	કલમ=રોપવા માટે જા-
સંપૂર્ણ==(સં+પૂર્ણ)પુરે	પારિજાતક=એક જાતનું	ડની કાપેલી ડાળી

સવાલ—સમજી માખાપો અને અણસમજી માખાપો શું કરે છે ? માખાપોએ છોકરાની અવલોકન શક્તિ તથા જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છાને દૃઢ કરવા માટે શા શા ઉપયોગ ભેવા ? નિશાળના બગીચાથી શા શા લાભ થાય છે તે કહો, આ પાઠમાં જે છ વર્ગ પાડ્યા છે તે દાખલા સાથે કહો.

પાઠ ૮૯.	જોળીઆં=શરીર	કાશીટા=લાંબી ગોળ હડી
રેશમ=હીર	સંજોગ=જનાવ, પ્રસંગ	ભરાઈ=પુષ્ટ
રૂપાંતર=આકારમાં ફેર-	પુષ્ટ=જોરાવર	પરિપૂર્ણ=સંપૂર્ણ; સારી
ફાર; જુદાં જુદાં રૂપ	ખાલ=ચામડી; ત્વચા	પેટે

સવાલ—પ્રાણીઓને જોળીઆં શા માટે બદલવાં પડે છે ? રેશમના કીડાનાં રૂપાંતર કહો, આ પાઠમાંથી શું શિખામણ મળે છે ?

પાઠ ૯૧.

ઇડું=મેડું

ધાખા=ઢાખા

કોટલું=કોમલું; ઢાંકણ

રોગાત=એક જાતનું

મિશ્રિત તેલ

તપ્યા=આમડી

પોલ=પોલાણ

પૌષ્ટિક=પુષ્ટિકારક

જરદી=ઈંડાની દાળ;

ઈંડાની સફેદી વચ-

ખાતો પીળો ભાગ

સમતોલ=(સમન્તોલ)

સરખું વજન

સેવે છે=કુંદાળી રાખે છે

શિશર=રક્તવાહિની; રગ;

નસ

અદ્વય=અલોપ; દેખાતું

બંધ; ગ્રુમ

સવાલ—કયા કયા પ્રાણીઓ ઈંડા મૂકે છે? શાકમૃગનું ઈડું કેટલું હોય છે? પોલમાં શું હોય છે? નળળા માણસોને ઈંડાનો કયો ભાગ ખવડાવવામાં આવે છે અને તે શા કારણથી? સફેદીની વચમાં શું હોય છે? ઈડું આમ તેમ ફેરવ્યા છતાં બચ્ચાને ધકકા કેમ નથી લાગતો? ઈંડામાં ગર્ભ કયાં હોય છે તે બતાવો. ગર્ભનો ખોરાક શું છે? મરદી કેટલા ઈંડાં મૂકે છે? મરદીના ઈંડા સેવવાની હકીકત કહો. ઈંડાનું ચિત્ર કાઢી સમજાવો.

પાઠ ૯૨.

લંગુર=વાંદરા

નીલ=આખે ડીંચે કાળા

વાંદરા

ઠેકા=કુદકા

હલંગ=દાળ

તૂલ=ઉભા છોડ

કપિઓ=પુછડી વગરના

એ પત્રે ચાલનાર વાંદરા

વાંદર=વાનરો; વાનર

બળિએલ=ખારીબો

ગંધ=સોડમ [પાંજર]

હાડપિંજર=હાડકાનું

અનુમાન કરે છે=ધારે

છે; અટકળ કરે છે

સવાલ—વાંદરા કેવા દેશોમાં જોવામાં આવે છે? વાંદરાના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? પુછડી વગરના વાંદરાની હકીકત કહો. ઉરાંગઉટાંગનો અર્થ શો? અને એ વાંદરાં કયા સાથ

છે ? વાંદરા અને કપિને શા માટે મનુષ્યનાં નજીકનાં સર્માં કહીએ છીએ ? કપિ અને માણસમાં શું ફેર છે ?

પાઠ ૯૨,	પર્યટ	શિલ્પશાસ્ત્ર=કૌતરકામની
મેડોળ=(મે=નદિ+ડોળ=	તથા=ચીજગારીઓ	વિદ્યા
ધાટ) વગરના; કદ-	ગરમાવો=ગરમી; હુંક	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી
શ્યા	ઓપેલા=ધસીને ચળક-	સરસ
કમેદું=ઠીકરાની તાવી	તાં કરેલાં	
ચક્રમક=એક જાતનો	મુકરર=નક્કી	

સવાલ—માણસોમાં પ્રથમ કેવી રીતે સુધારો થયો તે દુકામાં કહો.

પાઠ ૯૩.	૫૪=ભાગ	રજ્જુ=તાંતણી; તાર;
મગજ=ભેજું; માથાની	જ્ઞાનતાંતુ=જ્ઞાન કરાવ-	દોરી
અંદરનો ભાગ	નાર તાંતણા મગ-	આરંભ=શરૂઆત
ધડી=પડ	જને અખર પહોંચા-	મજાતાંતુ=માંસ ॥
ખોપરી=મગજનો ઢા-	ડનારી ઝીણી તાર	સત્વની નસ
બડો [ભાગ	જેવી નસો	
તાલકુ=ખોપરી ઉપરનો	કભેજું=કાળજું, પિતાશય	

સવાલ—મગજનું ઢાંકણ શેતું બનાવેલું છે અને તેને શું કહે છે ? મગજના કેટલા ભાગ છે અને તે કયા કયા ? મગજના કયા બે અડધીયાં છે ? માણસની બુદ્ધિનો આધાર શા પર છે ? મગજના ભાગનાં મુખ્ય સ્થાન કયા કયા છે ? મગજના મુખ્ય સ્થાનોમાં કયુંકે ભાગે અથવા રોગ થાય ત્યારે શું થાય છે ? મગજનો

નાનો ભાગ ક્યાં છે છે બતાવો. મગજના નાના ભાગનું કામ શું છે ? આ પાઠમાં આપેલા ચિત્રનો નમુનો કાઢો અને મગજ તથા શાનતંત્ર વિષે સમજવો.

પાઠ ૯૪.	પોલ=વકાશ, ખાલી	ઉચ્છ્વાસ=દમ મૂકવો તે
શ્વાસોર્ધ્વાસ=દમ દેવો	જગા	અપોલ=પોલ
ને દમ મૂકવો તે	ખંડ=ભાગ	ધમણ=વા કુંકવાનો
અસ્વચ્છ=(અ+સ્વચ્છ)	શ્વાસનળી=શ્વાસ લેવાની	સાંચો
=મેલું	નળી	

સવાલ—હૃદય અને ફેફસાં ક્યાં આગળ છે ? ફેફસાં કેટલાં ને ક્યાં ક્યાં છે ? ફેફસાં ક્યાં આગળ છે ? ફેફસાંમાં કયો ગુણ છે કે તે લાંબું ટુંકું થાય છે ? ફેફસાંમાં લોહી શી રીતે સ્વચ્છ થાય છે તે વર્ણવો. ફેફસાં કુલરાનું તથા સંકોચવાનું કારણ સમજવો. ફેફસાંની ક્રિયા કોને મળતી છે ? ફેફસાંની ક્રિયા ચાલતી અંધ થાય તો શું થાય ? શ્વાસ નળી અને ફેફસાંનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૫.	કસુંખી=કસુંખાના રંગનું	જેર=લાલ માટી
જરદી=પિળાશ પડતો	લાલ; રાતું	હરડાંમેડાં=એક જાતનાં
નિયોવી=પાણી કાઢી	કીરમણ=કીરમણના	ફળ
નાખી	જેવો રંગ; ગુલશાસી	એલીઝરીન=કોલટારમાં-
પાપકખાર=સંચોરો	સુરંગી=રાતો રંગ	થી કાઢેલો એક
કાંજ=લાહી; ખેળ	મિશ્રણ=મેગ; મેળવણી	જાતનો રંગ
સુરંગી=તેજ	ખો=ખરાબ વાસ	
અપકંબપકા	છીપા=લુગડાં છાપનાર	

સવાલ—રંગરેજે કસુંબીના છુકાને રંગ શી રીતે બનાવ્યો અને તેમાં ફાટા કેવી રીતે રંગ્યો ? રંગ્યા પછી ધડનાં ભોટની કાંઠ અને લીંબુના રસમાં બોળી રાખવાનું કારણ શું ? ગદલમાં લીંબુનો રસ મેળવવાથી કયા કયા રંગ બને છે ? ગદલમાંથી કેસરી રંગ તથા અખ્ત્રાસી, કીરમજી રંગો શું મેળવીને બનાવે છે ? અસલ દેશી પાકા રંગો શી રીતે બનાવતા હતા ? ગળી કયાં બીજે છે ? ગળીને પકવવાની રીત કહો. છીપાએ કયા કયા બે મિશ્રણો લુગડાં છાપવા માટે તૈયાર કરી રાખ્યા હતા ? એલીઝરીન શું છે તે તે શેમાંથી બનાવવામાં આવે છે તે તથા તેનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૬.	ગુદે છે=કસણે છે	ચાક=કુંભારનું ચક્ર
લાલ=થોડા ગધેડાના	મુલાયમ=નરમ	પેટું=વચ્ચે ભાગ
લીંડા	ગારો=પદ્માળીને કામ-	કાચકા=કાચકીનું કાચ
હલવાળે છે=નવાઈ જેવી	જોડું મટાડું	ટપરે=ડીપે
કારીગરી કરે છે	ખીલડો=ખુટો	

સવાલ—કુંભાર મટાડી કયાંથી લાવે છે ? ગારો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે ? કુંભારના ચાકની રચના કહો કુંભાર વાસણે શી રીતે બનાવે છે ? કુંભાર વારંવાર હાથ શા માટે પલાળે છે ? વારજને ટીપવાથી શા લાભ ? બદ્દીમાં વાસણો ગોઠવ્યા પછી શું કરે છે ? કયાંનું કુંભારકામ વખણાય છે ? કુંભારના ચાકનું ચિત્ર પાકા.

પાઠ ૯૭.	કાણી=હાથની વચમાં	ટેકો=ટેકણુ
ખુધું=થોડો ભાંગે ને	સાધો	
ભાંગે સાકડીનો કટકો	ઉચ્ચાલન=ઉચું કરવું તે	

સવાલ—ઉચ્ચાલનમાં મુખ્ય કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા ? ઉચ્ચાલનના પ્રકાર કેટલા છે અને કયા કયા તે દર્ખાવ્યા આપી સમજાવો. ઉચ્ચાલનથી શા ફાયદા થાય છે (યાંત્રિકશક્તિ હ છે. ઉચ્ચાલન, રેંટ, ગરમડી; ઢોળાવ, ફર, ફેર અથવા પેંચ)

પાઠ ૮૯.	વેટ=બિલ્લસ	પાટો જડે છે તે
ગરમડી=ધરેડી	આરા=દાંતા	ગાળામાં=ખાલી જગામાં
રેંટ=પાણી કઢવાનું ચક્ર	ખોભાણુ=ખાડો	
નમુનો=ચિત્ર	વાટ=પૈંડાપર લેંદાનો	

સવાલ—ગરમડી વડે કુવામાંથી પાણી કાઢીએ છીએ સારું હોયે ખેંચવાને બદલે શા માટે નીચે ખેંચીએ છીએ ? ગરમડીનો ઉપયોગ શો છે ?

કવિતાના અર્થ.

પાઠ ૭,	=પુરુષોનો ધણી; રાજ	કનક=સોનું; હેમ
ઋષિ=મુનિ	સદામા=શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત	મણિમય=મણિવાળા
નરપતિ=(સં)(નર+પતિ)	દ્વારામતિ=દ્વારકા નગરી	કાંગરે=કોટની ટેચે
મુનિ (શુકદેવ) કહે છે હે રાજ (પરિક્ષિત) તું સાંભળ. સદામાએ દ્વારકા નગરી જોઈ; તેનો સોનાનો કોટ ચમકારા કરી રહ્યો હતો અને તેનાં કાંગરા ઉપર ઊંચી જાતના રત્નો જડેલાં હતાં.		
દુર્જે=દ્વિષાપર	સંગમ=(સં+ગમ)=	ચારે વર્ણુ=બ્રાહ્મણ;
ધન્ય=નિશાન	ખેળાપ	ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર
દુંદુભી=નોખત	વર્ણુ=જાત	

દ્વિષાપર ધણી નિશાનો ઊડનાં હતાં; અને ચારે વર્ણુ નોખત નગારું

વાગી રથાં હતાં; જ્યાં ગોમતી સમુદ્રને મળે છે, ત્યાં ચારે જાતનાં (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર) લોકો આવીને નહાય છે; (૨)

પુર=શહેર	નસીખવાળો	પવિત્ર	રૂપ=દેખાવ
ભગવાન=(સ) (ભગ=ન	મહાપુરુષોને	ભગવાન	પળે=જળ; દોડે
સીંચવાન=વાળો)	કહેવાનો	રિવાજ	

તે ગોમતીમાં સુદામાં ઋષિ નાભાં ને પછી પોતે શહેરમાં ગયા; તેમનો દેખાવ જોઇને બધા લોકો જોવાને માટે એકઠા થયા તેમાં નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ દોડે અને તેમને ખીજવે. (૩)

માદવ સ્ત્રી=માદવોની	વ્રત=નિયમ	=છેડો)=ધણી
બાયડી	તપ=તપશ્ચર્યા	ભરથાર=ધણી; વર
ધન્ય=શાખાશ	અપાર=(અ=તદિ+પાર	

માદવોની બાયડીઓ માંહે માંહે તાળી આપીને હસતી હતી અને કહેતી હતી કે જ્યાં આવો પુરુષ રહે છે તે શહેરને પણ ધન્ય છે! જે સ્ત્રીએ ધણીનું નિયમ અને તપશ્ચર્યા કીધી હશે તેજ સ્ત્રી આ ધણીને પામી હશે! (૪)

હાઉ=ખિહામણો	એઝટા=મશ્કરી; મજાક
વિકરાળ=ભયંકર	પુકળ=પાછળ; વાંસે

કોઇ કહે છે કે ખિહામણો હાઉ આવ્યો, (એને) બાળકને દેખાડો કે તેઓ રડતાં રહી જશે; એમ પાછળથી તેમની ધણી મજાક થતી હતી, તે સાંભળીને સુદામા હસતા જતા હતા. (૫)

ભાષે=ભાષે; કહે	ગાલ વળવે=ગાલ વ.	પુટે=પાછળ
વળડે=વળવે	ગાડે; હાસ્ય કરે	ઋષી=મુનિ; ઋષિ
તેમની પાછળ છોકરાઓ કાંકરા નાખતા, (પણ) સુદામા તો		
મોઢેથી હરિ હરિજ બોલતા હતા, નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ		
ફરી વળીને તાળીઓ પાડતા હતા અને હાસ્ય કરતાં હતાં. (૬)		
સૂણી=સાંભળી	માણસ	સમાચાર=ખબર; અંતર
સાધુ=સંતપુરુષ; પવિત્ર	દષ્ટિ=નજર	

કોઇ ઘરડા યાદવે ઋષિને જોયા, અને તેમણે એપવિત્ર માણસની નજર પારખી; (મનલગ્ન કે સંતપુરુષ છે એમ જાણ્યું) તેથી તેણે છોકરાંઓને કાઢી મૂક્યા અને સુદામાને ઉભા રાખીને તેમની ખબર અંતર પૂછી; (૭)

કૃપાનાથ=(સં)(કૃપા=મ-	વાળા; દયાળુ	પ્રતિઉત્તર=સામે જવાબ
હેરયાની+નાથ=ધણી)	મયા=માયા; મહેર	દર્શન=ભાવથી જોવું તે
=ધણી મહેરયાની-	પ્રતિ=સામે	મન=ધૃત્તિ; મરજી

(પછી જાહેર કહ્યું કે) હે મહેરયાનીના ભંડાર ! તમે ક્યાંથી પધાર્યા છો અને આ શહેર ઉપર તમે કેમ મહેરયાની કાઢી છે ? પછી ઋષિજીએ સામે જવાબ આપ્યો કે મને શ્રી કૃષ્ણનાં દર્શન કરવાની ધૃત્તિ છે. (૮)

તે જાહેર રાજમહેલનો દરવાજો દેખાડીને ઉપકાર કીધો, તેથી કરીને સુદામાજી શ્રી કૃષ્ણના મહેલ આગળ આવ્યો; તે રસ્તે એટલી તો બીડ કે સીધા ચાલ્યા જવાયું નહિ (૯)

હાટ=દુકાનો	જડેલાં હોય છે તે	અટારી=હાંચી મેડી;
ચૌટા=બજાર	ગોખ=ગોખલાં; ધરના	ઉચો માળ
ચોક=પ્રજ્ઞા મેદાનમાં	આગલા માળની ર-	મેડી=માળ
બરાતો બજાર, ગુ-	વેસ ઉપરથી બહાર	જડિત=જડેલાં
જરી	નીકળતી કઠેરાવાળી	કઠેડા=કઠેરા
છળ=મારીઓ આ-	જગ્યા	ઝાકઝમાળ=ઝગઝગતા;
ગળ રવેશથી બહાર	ઝરખા=મારી આગળનો	ચમકતા
પડતાં જે પાટીયાં	ગોખ	

હઠેરનાં હાટ, ચૌટા અને ચોક તેમજ ધરનાં છળ, ઝરખા, મારી અને ગોખ; અટારી, જળીઓ અને તેને જડેલાં કઠેરાઓ ઝગઝગતા શોભી રહેલાં હતાં તે જોયાં. (૧૦)

મિનાકારી=(મિના=કાચ	વાળું	તનો ચગકતો પથ્થર
ના જેવા પથ્થર રાતા	અમરાપુરી=દેવની નેગ-	થાંભ=થાંભણો
લીલા વગેરે રંગવા-	રી; હિંદુપુરી	નાટારંભ=ખેલ; નાટકનો
ળો એક પદાર્થ+કાર	ઓવારી=માથાપરથી ઉ	આરંભ; તમાસો
=કામ+ધ=વાળો)=	તારી; લુલાવી	
મિનાની કારીગરી	સ્ફાટિકમણી=એક જ-	

ત્યાં દેવકોટાની નગરીને પથ્થર લુલાવે એવું મિનાકારી કામ ચગકી રહ્યું છે; સમામાં સ્ફાટિકમણિના થાંભણાઓ છે અને ત્યાં ખેલ થઈ રહ્યો છે. (૧૧)

રમકઝમકંઝમઝમ થતો	હેમ=સોનું; કનક	મૃદંગ=પપાજ
અવાજ	અઝોડા=રાસ	ઉપંગ=એક જાતનું વાણું

પપાજ ને ઉપગમાંથી મધુરા તામ નીકળે છે. તેમજ પાંચે
બાંધેલી ધુવરીઓ રમતુમ થાય છે. તે સુદામાજી જોતા જમ છે;
શુભીજન રસ પડે એવાં ગીત ગાય છે, (૧૨)

ડાલે=હાલે	પરસેવાતા જે ઝરણુ	હાથીખાનું
મદગળતા=પ્રમારીવાળા;	છુટે તે	નવસો=નવીન નવી
મસ્તીના જોરમાં આ-	માતંગ=હાથી	જાતનો
વેલા	ગજજાળા=(ગજ=હાથી	રંગ=શોભા
મદ=હાથીના માથામાંથી	+જાળા=ઠેકાણું)=	

ત્યાં ઘોડા સોનેરી અછોડાથી બાંધેલા ફરતા હતા; તેમજ
હાથીખાનાની નવીન શોભા હતી અને તેમાં પ્રમારીવાળા હાથીઓ
ડોલતા હતા. (૧૩)

અનંત=(સં) અન્=નહિ	પ્રતિહાર=પોળીઆ;	સંકલ્પવિકલ્પ=
+અંત=છેડો)=બણા	ચોડીદાર	મનસુઓ; તરંગ; તંક
જ; પાર વગરના	જામળીઆ=શ્રી કૃષ્ણ	
ચોદા=લડવૈયા	દાર=પારણું	

ચોડીદાર તરીકે અનેક લડવૈયા ઊભા હતા, શ્રી કૃષ્ણને
દરવાજો સાચવતા હતા, ત્યાં સુદામાજી ફેરા ફરતા મનમાં વિચાર
કરવા લાગ્યા; (૧૪)

ગદન=અથાગ; છુપી	જોર	રાજ
કળી ન શકાય એવી	પૃથ્વીપતિ=(સં) (પૃથ્વી	રજ=સારા; રજકણુ
દીસે=દેખાય	=દુનિયાનો	ધણી
કરમની ગતિ=નસીબનું	=દુનિયાનો	ધણી.
		જોકુળ=જમના નદીપર
		પવિત્ર ધામ છે,

માંકડાં=રાતા માંનાં
વાંદરાં

સિંહાસન=(સ)=સિંહ
+આસન=બેઠક)=
સિંહના આકારની

બેઠક; રાજમાદી
તુંબડી=તુંબડીના વે-
ળાનું ફળ

કે અમે એક ગુરના નિજાળીઆ છીએ, પણ નસીબનું જોર
કળી ન શકાય એવું છે તે (શ્રી કૃષ્ણ) રાજ્ય યદ્ય બેઠા છે, અને
મારા ઘરમાં ખાવાને એક દાણો પણ નથી; જે ગોકુળમાં વાંદરાં
રમાડતો હતો અને ગુરુને ઘેર લાકડા લાવતો હતો, તે આજે રાજ
ગાદીપર ચઢી બેઠા છે અને મારી પાસે ફક્ત તુંબડી (જળપાત્ર) ને
બાકડી છે. (૧૫)

પાઠ ૧૨.

કેરું=નું

વિષ્ણુકું=શુદ્ધ; છુદ્ડું

ઉચ્ચ=ઉંચા

ગિરિ=પર્વત

શૃંગ=શિખર

સંગ=સાથે

પેશું બકરીનું બચ્ચું આ વખતે તેની માથી છુદ્ડું પડેલું છે;
તે ઉંચા પર્વતની ટોચે ઉભેલું છે, અને એની પાસે કોઈ નથી. (૧)

સમ=અરાબર; જેવું

સોહાય=શોભે; સાફ

દેખાય

શિલા=પથ્થર

સ્થાન=કાળું

કરણ્ય=દયા ઉપજે એવો

સ્વ=સાદ; અવાજ

મંદ=ધીમે

સહજ=પોતાની મેળે;

કુદરતી

બરફના જેવું સફેદ રંગનું (તેથી) સાફ દેખાય છે અને તેની
આછળ કાળા રંગનો પથ્થર જણાય છે, તે પોતાની કુદરતી મજ
બુધી જાહેરે દયા ઉપજાવે એવો ધીમે અવાજ કરતું. (૨)

પડખા=સામા અવાજ	મેરી=મારી	અધિક=વધારે
ભમાય=છેતરાય	માય=મા	અકળાવ=ગભરાય

તેના પર્વતની અંદર સામા અવાજ થાય, તે સાંભળીને તે બ્રહ્મથી છેતરાય છે, કે જાણે મારી મા બોલી, પણ તેને નહિ દેખાવાથી તે વધારે ગભરાય છે. (૩)

હંચો=મેટો, ભાર	ધરતું=રાખતું	ધવળ=ધોળી
નાદ=અવાજ	યાદ=સ્મરણ; ફામ	સુઘાય=શોભે

તેથી વધારે મેટો અવાજ કરતું અને માનું સ્મરણ કરતું; તે બચ્ચું આરે તરફ જોતું જાય તે વખતે તેની ધોળી વાંકી ડોક શોભે છે. (૪)

માદ=ખિચોખિચ ગીચ	શોર=અવાજ	લપાય=દખાઇ જાય.
ધોર=ભયંકર; ખિહામધી	શું=કેવું	
સાવજ=વાધ	સોડ=પાસ	

નીચે ધણી ગીચ અને ભયંકર ઝાડીમાં વાધતો અવાજ થતો તે સાંભળીને બચ્ચું કેવું ગભરાય ! અને જાણે કે માની સોડમાં શી રીતે દબાઇ જાય ! (૪)

ધર=રાખ	તત્કાળ=તરતજ	સે'લ=સહેલાઇથી
વા'લા=ધારા	વેળ=વેળા; વખત	

હે ! વહાલા બચ્ચા તું ખીરજી રાખ, આ હું હમણાં આવું છું. જો મેં બોલી મેં તે વખતે ટકરીની ટાયપર સહેલાઇથી જઈને કહ્યું. (૫)

ગોડ=પાશું; સોડ | યુ'બન=અચ્ચી; બોડી | વાટ=રસ્તો
અબ=અકરી | કઠણુ=અધરી; મુરકેલ

તે અકરીના અચ્ચાને સોડમાં લીધું. અને દસ બાર અચ્ચીએ
કાધી; પછી પર્વતને અધરો રસ્તો ઉતરીને જ્યાં તેની મા હતી
ત્યાં અચ્ચાને મૂક્યું. (૭)

મીડું=વહાલું | જાવ=અચ્ચું | વાટ=રસ્તો

મારું વહાલું અકરીનું અચ્ચું તરતજ ધાવરા લાગ્યું.
અરે જો! નદીમાં અકરીનું અચ્ચું માને હેતથી ધાવે છે. (૮)

તુમ=તરપત; ધરાયલું | ઉછરંગ=ઉમંગ | નાચું=ઉછળ્યું
જિથું=અચ્ચું | હૃદય=હૃદયું; અંતઃકરણ

ધાવી ધાવીને ધરાયું એટલે એ છુટું પડ્યું, અને તેનું ઉજળું
શરીર વધારે દીપી રહ્યું; પછી તે અચ્ચું ઉમંગથી નાચ્યું અને
તેની સાથે મારું અંતઃકરણ પણ (ઉમંગથી) ઉછળ્યું. (૯)

પાઠ ૧૬.

કશ્યપ=મરિચી પ્રજા | ઓ વિષ્ણુ પરમાત્મા | ઓ દિતીને પેટે
પતિના પુત્ર | ના જય અને વિજય જન્મ્યા હતા.
કુમાર=માળ | નામના બે પોળીઆ બળવંત=જોરાવર
હતા, ઋષિ સનકાદિક નીરાધાર=નકી; અ-
હિરણ્યાક્ષ } પૂર્વ જ- ના શ્રાપથી એઓ ચીત
હિરણ્યકશ્યપ } ને એ રાક્ષસ થઇને કશ્યપની

કશ્યપ ઋષિને ઘેર તે (જય. વિજય) દુષ્ટ રૂપે છોકરા થઇને
જન્મ્યા, તેઓ બહુ જોરાવર હતા તેમના હિરણ્યાક્ષ અને હિરણ્ય-
કશ્યપ એવાં નામ નહીં પડ્યાં. તેઓ બહુ જોરાવર હતા. (૧)

પીડ=દુઃખ દે | મારે | વિમાન=દેવની પા-
આંમણે=આરણે | સાહી=પકડી; ઝાલી | લખી
અનુમાન=આશરે; શુ- | સહિત=સાથે

આશરે એક વર્ષના થયા એટલામાં તે ખારણે આવી (ભોક્તે)
 દુઃખ દે. (ટક) અને આકાશમાંથી દેવોની પાલખીને સુરજ સાથે
 પકડી લાવે. (ટક)

આશ=આકાશ	ત્રાસ પમાડે=ખીવરાવે	ધરે=રાખે
ત્રાસ=ખીક; બચ	કર=હાથ	નીરખતાં=જોતાં

તેઓ વાહનને જઈ વળગે અને તારાઓને ખીવડાવે. (ટક)

ચંદ્રમાને હાથમાં રાખે અને ઉંચે આકાશમાં ફેરે. (ટક)

દિગ્પાળ=દિશાનું રક્ષણ	ભોમ=પૃથ્વી	ખંડ=પૃથ્વી
કરનાર દેવો(એ દસ છે)	ખળખળે=ટળવળે; ઉ-	
ડાલે=હાલે; ધૂળે	ચલપાચલ થાય	

તેમને જોતાં દિશાના દેવો કાંપે, અને તેઓ પર્વતના શિખરો
 પશ્ચ પાડતા. (ટક) પૃથ્વી ઉપર તેઓનો બાર લાગતો. તેથી નવે
 ખંડ કંપી ઉઠતા. (ટક)

મહી=પૃથ્વી	માન=મોટાઈ; ગુમાન	મીઠા મોટા
મેલે=મૂક; છોડે	હાનવ=રાક્ષસ	થરથરે=કંપે

નામપણમાં તેમનું જોગ એવું હતું કે પૃથ્વી પશ્ચ પોતાની
 મોટાઈ મુકી દેતી; (ટક) તે રાક્ષસ હવે મોટા થયા ત્યારે આખી
 સૃષ્ટિ ધ્રુજવા લાગી.

પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો	તલાતલ, પાતાલ)	પૂછ=પૂછડું
ભાગ (એ સાત છે)	પરવરે=જય	પન્નગ=શેષનાગ, સાપ
અતલ, વિતલ, સુનલ	દ્વેષ=કરીનો, અદેખાઈ	શેષ=પૃથ્વીને ખારણ
નહાતલ, રસાતલ, વેર		કરનાર મોટો સાપ

રાક્ષસો પાનાળમાં જાય અને દ્વેષ વધારે; (ટક) સાપનું પૂછડું
 તાણે અને સુતેલા શેષનાગને જગાડે; (ટક) (૬)

વશ્યુ=પાણીનો દેવ	કેર=ના	ભોગ=અજિદાન
અધોર=ઉચ્ચે	નાથ=ધણી	
નીર=પાણી	અસુર=રાક્ષસ	

પાણી ઉચ્ચું ઉડાડીને પાણીનાં દેવ સાથે લકવાનું કરે, (ટક)
(એવી રીતે) વશ્યુ પાસે તે રાક્ષસો અજિદાન માગે; (ટક) (૭)

અમર=દેવતા; મરે	સમજો=ગ્નેરાવર;	પ્રબોધ=(પ્ર=ઉલટો+
નહિ તે	કોધ=ગુસ્સો; રીસ	બોધ)ઉલટી શિખામથ્ય
આથડે=લહે; વહે	જગન=યજ્ઞ; હોમ	

દેવોની સાથે લહે અને તેમના પર ધણો ગુસ્સો કરે; (ટક)
યજ્ઞમાં (દેવોની પેઠે) હિસ્સો માગે અને બીજાને એમ કરવાનો
ઉલટો બોધ કરે, (ટક) (૮)

અદાવત=વેર; દુશ્મનાવટ	ભુવન=પૃથ્વી	મહી=પકડી; ગાંધી
ઈંદ્ર=સ્વર્ગનો રાજા	ગદા=આંકડાના ફૂલના	ચૈદભુવન=સાત પાતાળ
સુર=દેવ	ધાટનું બારે પત્થરનું	ને સાત સ્વર્ગ
થું=સાથે	હથિયાર	

દેવોની સાથે વેર રાખે, અને ઈંદ્રની સાથે પણ દુશ્મનાવટ કરે;
(ટક) ગદા પકડીને આખા અક્ષાંડમાં ચારે તરફ ફેરવે; (ટક) (૯)

કોપવાન=ગુસ્સાવાળો;	રોક=રોકડા	મૃત્યુ, પાતાળ)
કોપી	વાજ્ઞઆપ્યું=તોળા કરા-	વિશ્વ=અક્ષાંડ
કુબેર=અંડારના દેવ	વ્યું; દુઃખી કીધું	આધું=અધું; આપ્યું
ગાહે ગાહે=તોળા તોળા	ત્રિલોક=ત્રણલોક (સ્વર્ગ	

કુબેરની સાથે ગુસ્સે થઈને તેમની પાસે રોકડા રત્નો માગે:

(એવી રીતે) આખી દુનિયાને હેરાન કાઢી, તેથી ત્રણે જીવન
(સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ)ના ભોક તોઆ તોઆ પોકારે. (ટક) (૧૦)

દંત=દાંત; દંતુશળ | સહાય=પકડે; ઝાલે | વારી=અટકાવી; રોકી

દિશાના દેવાના હાથીઓના દંતુશળ પકડીને તાણે; (ટક)

ને તેમની સૂઠ પકડીને ફેરવે પણ તેમને કાઠ અટકાવી શકે નહિ, (ટક) (૧૧)

કીડા=વિલાસ; મોજ | મેળાવે=મેળવે; કરે | ઉલટે=ચઢે

લાતોલાત=લાતખાજી | મેળાં=એકઠાં | ઉતપાત=તોફાન

દરીઆમાં જઈને વિલાપ કરે અને લાતાલાતી રમે, (ટક) સાતે
સમુદ્ર એકઠા મેળવે અને તેથી મહા તોફાન થાય. (ટક) (૧૨)

દુર્ગતિ=નકારી બુદ્ધિ | વાધીઆ=વધ્યા | પુબટ=જેરાવર

એ નકારી બુદ્ધિવાળા અને ધણા પાપી રાક્ષસો ઝડપિયો સાથે
દુશ્મનાઇ કરે; (ટક) જ્યારે તેઓ મોટા ને જ્યારા થયા ત્યારે
અજ્ઞાંડ (આકાશ) સુધી ઉંચા વધ્યા. (ટક) (૧૩)

અચલ=પર્વત; ખસે | ચોખ્ખું=ચારે દિશા

નહિ તે | જીમશું=જીમ વડે

મોટા પર્વત ઉંચા કરીને ચારે દિશાએ ફેરવે, (ટક) અને જેમ
જાડને જોડ વળગે તેમ આકાશને જીમધી ચાટે. (ટક) (૧૪)

વીખે=વિષે; માં | પરદરીને=છોડી દઇને | આચરે=ફેરે; ચાલે

અજળવે=પુબળ; ધણું | પંડે=પોતે

તેઓ મનમાં જરા બીક રાખે નહિ અને પોતે પોતાના ધણા
વખાણ (આપવડાઇ) કરે; (ટક) આમ ધર્મના રસ્તા છોડી દઇને
તેઓ પોતે પાપને રસ્તે ચાલે; (ટક) (૧૫)

પાઠ ૨૪.	સ્વાદુ=સ્વાદવાળો	દેવ=પરમેશ્વરના અંશની
ભાગ્યો=મન્યો; પસંદ	મિષ્ટ=મીઠો	મૂર્તિ
પડયો	વસે=રહે	અંગલાઠવાડી વચ્ચે
મેહ=વરસાદ	ઝરે=વહે; નીકળે	આંધ્રિયું ધર
દેવતા=દેવ	ઝરણું=ઝરણુ; વહેળા	પ્રસેવો=પરસેવો; પસીનો
વીજ=વીજળી	શીળો=ઠંડો; ટાઢો	પરાં=આધેનાં; દૂરનાં
આયુ=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પર્વત છે	સુમંધી=સારી વાસ;	પાસ=પાસે
ગિરિરાજ=પર્વતનો રાજા; મોટો પર્વત	પ્રુશમે	વેંત=વાર
તિથિ=દહાડો; દિવસ	વહે=જાય; ચામે	જીકિત=તદખીર
ટાણે=રખતે	કૂલી=ખીલી	જણાવે=દેખાડે
ધંટ=કાંસાની વગાડવાની ધડિઆળ	કૂજવાડી=જો વાડીમાં ફૂલ થાય તે વાડી	ધુણી=તાપણી
દીપે=શોભે	વાવ=પીવાના પાણીને માટે ખોદેલા કુવામાં	ટેવો=અનુજવો; માનો
આંખ ફાડી=ધ્યાન દહ	ઉતરવાના પગથીઆ	સ્થાન=ઠેકાણું; જગા
નેઈ	મુકયાં હોય તેવો કુવે	ખ્યાત=પ્રખ્યાત; જાન
ઝૂકી=નમી; લચી	ઝોપે=શોભે; સારો દેખાય	ણીતી; નામીચી
ઝૂંડ=જથો; ટોળું	વડાં=મોટાં	દેવી=માતા
	દેવળ=દહેરું	અર્ચુદા=આયુદેવી
		કયા=વાત; હકીકત;
		ખીના.
		જોગ=લાયક

જેમ આકાશમાં વરસાદ ચઢી આવ્યો હોય તેમ (આયુ પર્વત) આધેથી જોનાં મનને ધણો સારો લાગ્યો, તે પરના કુંડમાંનો અગ્નિ વીજળી જેવો દેખાય છે. (કુંડમાંનો અગ્નિ તે જાણે ચઢેલા વરસાદમાં

િજ્જાનો ચમકારો થાય તેવો દેખાય છે) એવો પર્વતનો રાજા
 (પર્વતમાં શ્રેષ્ઠ) આપુ આજે જોયો. (૧) શાંભિતી પુત્રેમની સાંજને
 વખતે જાણે સૂર્ય અને ચંદ્ર એ ઘંટ બન્યા હોયની! કામ કહે કેવો
 દેવના હાથી જેવો (આપુ પર્વત) શોભી રહ્યો છે; (૨) કદય તમે
 ઉપર જમને નિહાળીને (ધારીને) જુઓ, તો જણાશે કે ગાડના
 જથ્થાની ઘણી ગાડીઓ નથી રહી છે, અને ત્યાં સ્વાદિષ્ટ મીઠા મેવો
 જોઈએ તેટલો મળે છે, (૩) ત્યાં વાઘ, વાંદરાં, સિંહ અને હરણો
 રહે છે, અને ચોકખા પાણીનાં ઝરણો હંમેશાં વહે છે; તે ઠંડો
 અને સુગંધીદાર પવન વાય છે. (૪) ત્યાં સારાં (ખુશખોદાર) ફૂલોની
 ફૂલવાડી ખીલી રહી છે, તેમજ ત્યાં આગળ કુવા, વાવ ને કુંડ
 ઘણા શોભે છે; મોટાં દહેરાંઓમાં દેવોનો વાસ છે. (૫) ત્યાં
 બંગલા બંધાયેલા છે ને બજારો થયાં છે. વેપારીઓ સાગે (પણે)
 વેપાર કરે છે, તેથી માલ લેનારને જેવો માલ લેવો હોય તેવો ત્યાં
 મળે છે. (૬) ત્યાં તેર ગાડના ઘેરાવાના તળાવમાં ફરતા અગિયાર
 ગામના લોકો પીવાને પાણી લેવા આવે છે; ને જ્યાં જઈ મહીનામાં
 પણ પરસેવો દેખાતો (યતો) નથી (કારણ કે પર્વતપર ઘણી ઠંડક
 રહે છે) (૭) અષાઢ મહીનામાં છોટનાં વાદળાં પાસે આવે છે, અને
 જતાં વારજ જેવાની ખુશી બતાવે છે; તે વખતે તમે વાદળાંને
 ધુણીનો ધુમાડોજ ધારો (સમજો) (૮) જેમાં જૈનનાં અને હિંદુનાં
 જીનાં દેવસ્થાનો છે, અને તેમાં પ્રખ્યાત અર્ધુદા માતા છે; આ
 બધી વાત જાણતા લાયક અને કમની હોવાથી કહી છે, આ સારા
 કદ દક્ષપતરામ કવિએ બતાવ્યા છે.

પાઠ ૩૦.	અર્થ=માટે; વાસ્તે	તીરે=કાંઠે
સપુત=(સ+પુત) સારો	ચાડી=ચુગલી	ચોથ સવાયે=ચોથા
છોકરો	નવ=નહિ	કાગનુ સવાગણું
તેહ=તે	અપયશ=(અપ+યશ)=	કચરે=કાદવમાં
સીધો મારગ=પ્રમાણિક-	અપકાર્તિ; ઝેરખામર	અડીયાં=પહોંચ્યા; મરી
પણે [અનીતિ	અવનિ=પૃથ્વી	સેવાલ=લીલ [મયાં
અધર્મ=(અ+ધર્મ) પાપ;	અવતાર=જિંદગી	કામની=સ્ત્રી
ટાળે=દૂર કરે; મટાડે	સમસ્યા=કેખાણા; કોય-	કર=કાચ
સ્વજન=(સ્વ+જન) પો-	ડા; ઉત્તર મેળવાતો	છત=સીલકમાં
તાનાં માણસ; સગા	સકેતવાળી ભાષામાં	ચંપક વન=ચપાનાં ઝાડ
વહાલાં; નોકર ચાકર	કહેવું તે	ધણું હોય એવું જંગલ
વગેરે	ગોરી=સ્ત્રી	તથામાંથી=તમારામાંથી
દીન=મરીમ	ગોખ=ઝડખો, માળનો	બેય=મેહ
દુઃખડાં=દુઃખ; આફત	આગળનો વધારેલો	મણુ=મણુનરી કર
અરચીઆ=ભજ્યા	ભાગ	સંદેહ=સંશય; શક
દામ=પૈસા	તળે=નીચે	શસ્ત્ર=મથિત શસ્ત્ર
પરમારથ=(પરમ+અર-	નદી કરે=નદીના	સાક્ષી=સામિતી
થ)=પારકાનું મણું	નીરે=પાણી ઉપર	દે=મથાપે
જોડે=મેળવે	નદી કરે નીરે=નદીના	સાય=સાચી
મર્થ=પૈસો	પાણી ઉપર; નદીનું	
હરિ=પરમેશ્વર	પાણી તેની ઉપર	

પાઠ ૩૦ સારા છોકરા વિષે, છપ્પા.

જે પ્રમાણિકપણે ચાલે, તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પાપ દૂર કરે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પોતાને સગાંવહાલાંને સુ :

આપે છે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે ગરીબોનાં દુઃખો મટાડે તે સારો છોકરો કહેવાય, વળી જેણે પરમેશ્વરને હેતથી ભજ્યા તેનું નામજ સારો છોકરો છે. શામળ કવિ કહે છે કે જેણે પારકાનાં ભલાંને માટે પૈસા વાપર્યા હોય તેજ સારો માણસ કહેવાય. (૧) જે વેપારથી પૈસા મેળવે તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે પ્રભુને નામે દાન કરતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે ગેરઆબરૂથી બીતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જેતાં જેનામાં ધણીજ સારા ગુણો માલમ પડે તેજ સારા છોકરાને સ્વર્ગમાં સુખ છે, શામળ કવિ કહે છે કે આ દુનિયામાં તે માણસની (જેને સપુત છોકરો હોય તેની અથવા સપુતની) જિંદગીને ધન્ય છે. મતલબ કે તેજ ખરેખરો જીવતો છે.

ગણિત સમસ્યા. છઠ્ઠા.

નીચે નીચું પાણી તેની ઉપર આવેલા ઝરખામાં ઐક સ્ત્રી ખેડી હતી; તેનો મોતીનો હાર તૂટી ગયો અને તે નદીના કાંઠાપર જઈ પડ્યો, જતાવારમાં અર્ધાં મોતી પાણીમાં જઈને પડ્યાં.

બધાં મોતીનો ફક્ત ભાગ અર્ધો કાઢવ અર્ધો કચરો એવામાં જઈને પડ્યાં, વળી છઠ્ઠા ભાગનાં મોતી લીલમાં ગમડી ગળડીને ગયાં અને તે સ્ત્રીના હાથમાં બે મોતી રહ્યા, ત્યારે કહે કે મોતી કેટલાં હતાં?

જવાબ—સીલકમાં છનુ મોતી હતાં, તેના ચોથા ભાગનું સવાયું કરીએ એટલે ૩૦, અને છઠ્ઠે ભાગે એટલે ૧૬, અને હાથમાં બે મળી ૪૮; પ્રથમના અર્ધાં એટલે ૪૮ જગમાં ગયાં તે મળી કુલ મોતી ૯૬.

પક્ષીનાં બે ટાળાં આકાશમાં ભિડતાં ભિડતાં ચાંપાના વનમાં આવ્યાં તે સૈને (એક બીજને) સારા ગમ્યાં (બે ટાળામાંથી) એક ટાળું બોલ્યું કે તમારામાંથી એક (અમારામાં) આવો, તો આપણે બંને ટાળાં (ટાળાંના પક્ષીઓ) સરખાં થઈએ તેથી બધાંના મનને સારાં લાગે ત્યારે બીજું ટાળું બોલ્યું કે જો તમે અમને એક પક્ષી આપો તો અમે તમારાથી બમણા થઈએ. ત્યારે અમે પૂછીએ છીએ કે એ બંને ટાળામાં પક્ષી કેટલાં હતાં તે ગણીને કહો.

જવાબ—એમાં તે વહેમ શો છે ? શાસ્ત્ર (ગણિત)જ સાચી સાબિતી દે છે કે બધાં મળીને ૧૨ પક્ષી હતાં; એકમાં સાત અને બીજામાં પાંચ (પહેલું બોલ્યું તેમાં પાંચ અને બીજું બોલ્યું તેમાં સાત.)

પાઠ ૩૪.

અરજ=પ્રાર્થના; વિનંતી	નિરાશ=(સ) નિર=નહિ	હંમેશાં
અવિનાશી=(સ) અ=	+આશ=આશા)=આ-	પસરે=ફેલાય
અવિનાશી=(સ) અ=	શા વગરનો; નાઉમેદ	સુવાસ=સારી વાસ;
નહિ+વિ+નાશ+ઈ=	શુભ=સારા	આગર
વાળા)=જેનો નાશ	કયાસ=ખામી; ખોડ	અંતર=મન
નથી એવા પરમેશ્વર	મતિ=બુદ્ધિ	ઉગ્રસ=અજવાળું;
દયાળ=દયાળુ	સમાશ=સમાવેશ; મેળાપ	નિર્મળપણું [મદ
આશ=આશા; ઇચ્છા	નિર્મળ=(સ) (નિર=	આધાર=આસરો; ટેકા;
લેશ=જરા	નહિ+મળ=મેલ)=મેલ	દાશ=નારત; શાંતિ
ઉદાસ=દીલગીર	વિનાનો; ચોક્ખો	કુધારો=ખરાબ રિવાજ;
બેળાં=બેગાં	નિશ્ચિન=રાતદહાડો	નકારી રીતભાત

હું પરમેશ્વર વિનંતી સાંભળો, હું નાશ વગરના પરમેશ્વર તમે

અમારી પ્રાર્થના સાંભળો, અમે બાળક (જોછી બુદ્ધિવાળા) છીએ, અને આપ તો દયાળુ છો, અમારી એક ઇચ્છા છે. (હું નાશ વગરના પરમેશ્વર.) અમે ઠોકરાઓ તો ધણીએ ગુનાઓ કરીએ પણ તેથી તમે લગાર પણ દીલગીર થશો નહિ. (ટેક) અમે બધા વિદ્યા ભણવાને ભેગા થઇએ છીએ તેમાં તમે અમને નાઉમેદ કરશો નહિજ, (ટેક) અમે બધા સમજીને સારા ગુણ લઇએ કે જેથી જરાપણ ખામી રહે નહિ; (ટેક) સારા ગુણોની સાથે અમને સારી બુદ્ધિ આપો કે જેથી કરીને અમે બધામાં મળી જઇએ, (ટેક) અને રાત દહાડો ચોકખા મનના રહીએ કે જેથી કરીને અમારી સારી આખર ફેલાય; (ટેક) અમે મોઢેથી એવું માંગી લઇએ છીએ કે અમારા મનમાં ગુણનો પ્રકાશ થાય; (ટેક) આપની મદદ મળવાથી મનમાં નિરાંત રહે છે, (ટેક) કે.છપણ વખત અમારામાં જરાપણ નકારી ચાલ રહે નહિ અને સુખ જતું રહે નહિ (કાયમ રહે) (ટેક)

મદ્ધ ધન્યાશ્રી.	વા'ર=મદ્ધ	મુ'જવણ
નિધિ=ભંડાર	લીલા=ખુબી; શોભા	ટાળી=મટાડી; દૂર કરી
દયાનિધિ=દયાનો ભંડાર	અકળ=સમગ્રય નહિ	વીખ=ઝેર
પરમેશ્વર	એવી; જણી ન શકાય	વાર=અટકાવ
અશરણુ=આધાર વગર	એવી	બાનુ=નામ; નિમિત્ત
રત્ન; નિરાશાર	આકાર=મૂર્તિ; ઘાટ	પત=ટેક
શરણુ=આધાર	જર=પૈસો	પતિતોદ્ધાર=(સં)(પતિત
અશરણુ શરણુ=આધાર	સાજન=સાચી; બધી	=પાપી+ઉદ્ધાર)=પાપી-
વગરનાનો આધાર	વિગતતા=મજરામણ	ને તારનાર; પરમેશ્વર

અભય=ખીક વગરનું	વારંવાર=વારે થી	વિસ્તાર=વિસ્તારપાત;
અચળ=ચળે નહિ એવું;	તારી=ઉગારી; બાવી	આત્માનું મોટાપણું
કાયમ	પાર=છેડો	પદ=પદવી
માયું=માયું; જાયું	લહું=મેળવું	

હે દયાના ભંડાર (પરમેશ્વર) તું મારો આધાર છે અને તારો એકલાનોજ આશરો છે. તારું સાઈ નામ નિરાધારનો આધાર છે માટે તું મને મદદ કર; (ટેક) હું જ્યાં જોઈ છું ત્યાં તારી ધણીજ ખુશી જણાય છે. અને તારી શક્તિ ને રૂપ સમજી શકાય નહિ એવાં છે. (ટેક) આ દુનિયાના માણસોનું હેતુ રૂપને લીધે કે રંગને લીધે કે પૈસાના લોભને લીધે છે. (ટેક) તું સધળી ગભરામણ મ-ટાડી દહને જે રૂપી વિષયો (શબ્દ, રૂપ, રસ અને ગંધ) થી દૂર રાખ; (ટેક) હે પાપીએના તારનાર ધણી તું હેતથી તારા નામનો ટેક રાખ. (ટેક) તારું ખીક વગરનું અને ચળે નહિ એવું (કાયમનું) સાઈ ઠેકાણું (પદ) હું હરધડી માયું છું. (ટેક) જો કે તું ધનસાચી છે છતાં પણ અમને માફ કરી (આ દુઃખરૂપ સંસારમાંથી) ઉગારીને પાર ઉતાર, મતલબ ને જન્મ મરણનો ફેરો ટાળ (ટેક) કહાન કવિ કહે છે કે હું તને પસંદ પડતાં કામ કરીને આત્માની મોટાઈ મેળવું. (ટેક)

શિખરણી.	પરમેશ્વર	ગાત=શક્તિ
પરેશ=પરમાત્મા; મોટા	અકલિત=સમગ્ર નહિ	દિતાર્થે=લાભ માટે
ધણી; પરમેશ્વર	એવી	જગપાત=જગતનો ધણી;
વિશ્વેશ્વર=વિશ્વનો સ્વામી;	કૃતિ=કામ	પરમેશ્વર

ભારી=મોટું [જોઈ | મથી=મહેનત કરી
નિરખી=ધારી ધારીને | મથીમથી=મહેનત કરી |

હે ! મોટા ધનુર, હે ! બ્રહ્માંડના સ્વામી તારાં કામ અને શક્તિ સમન્વય નહિ એવાં છે, હે જગતના ધણી (પરમેશ્વર તેં આ બધું માણસના સુખને માટે બનાવ્યું છે; તારાં ભારે કામ જોઈને માણસો (કામ સમજવાને) મહેનત કરી કરીને આધા ખસે છે, તારા ગુણો ગાવાને માટે માણસની બુદ્ધિ જરા પણ ચાલતી નથી (મતલબ કે તારા ગુણોની ગણતરી કરવાની શક્તિ માણસમાં નથી.)(૧)

શો=કેવો	નૃત્ય=નાચું	અલપતો=ગાતો
હીસે=દેખાય	તરંગો=મોજાં	ઝૂકી=નમી; લચી
જળનિધિ=પાણીનો	મધુર=મીઠાં	લહેર=સપાટો; સુરખી
ભંડાર; સમુદ્ર	સુર=અવાજ	નમન=નમસ્કાર
		પ્રતિ=તરફ

અહો ! આ સમુદ્ર કેવો મોટો નાચ કરતો (દાલતો) જણાય છે મોજાંઓ ઉછાળીને જાણે મીઠા અવાજથી ગાતો હોયની ! બાગે અને વાડીઓમાં ફળ અને ફૂલથી ડાળીઓ ધણી નમી રહેલી છે, તે જાણે પવનના સપાટાથી પરમેશ્વરને નમતી હોયની ! (૨)

રમણાં=પ્રશંસકારક;	નવ=નહિ	ધોર=ભયંકર; બિહામણી
શોભિતાં;	મણા=ખામી; ખોડ	ભયભીત=ભયંકર; બિ-
દર્શાવે=દેખાડે; બતાવે	વ્યાધો=નાશ	હામણી
કળા=ચુકિત; તદ્દખીર	ગર્જન=ગર્જના	

પ્રશંસકારક પક્ષીઓ વારંવાર મધુર ગાઈને પ્રશંસા થાય છે વળી

વાણી અને સિંહો ભયંકર અવાજ કરીને ફરતા, તેથી પાસેના પહાડ ફરીને ભયંકર અવાજ કરતા, (પહાડ પડતા) તે ઐમ બતાવી આપે છે કે પરમેશ્વરની સમગ્ર નહિ એવી કળામાં કાંઈ પણ ખામી નથી. (૩)

અગણિત=અસંખ્ય	દીપસમ=દીવા જેવા	કે'=કહે
વિરાજીત=શોભિતા	તરૂવર=માટા ઝાડ	વડી=મેટી
જંતુ=જીવડાં	મઢી=જડી	
વૃક્ષ=ઝાડ	પોકારી=પુખે પાડી	

દીવાજતીને વખતે જોતાં ઊડતાં શોભિતાં અસંખ્ય જીણું જીવડાંઓ ઝાડપર દીવા જેવાં (ચળકતાં) દેખાય છે તે ચળકે છે તેથી જાણે મોટાં ઝાડો શું હીરાથી જડી લીધાં હોયની! માણસો પુખ પાડી (આશ્ચર્ય પામીને) કહે છે કે અહા! પરમેશ્વરનું કામ કેવું મોટું છે! (૪)

પાઠ ૩૮. પંચવટી.	ગણાવું હતું)	કુળનો ધર્મ=આપદાદાયી
પંચવટી=પાંચ વડોનો	શ્રી=સારા; શોભાયમાન	ચાલતો ધર્મ
જથ્થો; (એ નામનું	રઘુવીર=રામચંદ્રજી	પાલતા=ચાલતા
જંગલ નાશકની પા-	રઘુ=એક કુળનું નામ	લીલા=વિલાસ; ક્રીડ
સે છે; અને તે દંડ-	વિરાજતાં=શોભતાં	નૌતમ=નવીન
કારણનો ભાગ	સંગે=સાથે	રંગ=મળ

પંચવટીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા, તેમની સાથે સીતા અને લક્ષ્મણ હતા, તે સેવા કરતાં હતાં. ઐમ સૌ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં અને હંમેશાં નવીન મજા અને વિલાસ કરતાં હતાં; પંચવટીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. (૧)

નિર્મળ=પવિત્ર; ચોકષુ'	પણ્ડિતુડી=જાલ ડાંગાની	ખટપટ=ભમરો, છપમ
મકં=આશ્રમ	હુંપડી	ગુંજે=ખોલે (વાળુ જંતુ
છાપ=છવાપ આવી	દંડ=જથો; ટાળું	મધુરમકરંદ=મીઠાં ફૂલનો
ધીર=ધીરજવાળા	ભમ્ } =ફૂલના વેલા	રસ; મધ
ધૈયવાન	મકંદ=એક જાતનું ઝાડ	મકરંદ=ફૂલને રસ

તેની (પંચવટીની) પાસે ગોદાવરી નદીનું પવિત્ર પાણી વહે છે. અને ઠેકાણે ઠેકાણે ધૈર્યવાન ઋષિઓના આશ્રમે આવી રહ્યા છે; હુંપડીની પાસે સીતાજીએ વાડી બનાવી હતી, અને તેમાં તુળશીના છોડના જથા વાળ્યા હતા; તેમાંના ફૂલનો મીઠો રસ-મધ ભમરાઓ ચૂસતા અને ગુંજારવ (અવાજ) કરતા; (ટેક) (૨)

ચંપક=ચંપાનું ઝાડ	પાકવાપર આવેલી	લટકે=જૂલે; લયડે
હિંડોળા=હિંચકા	કેરી	લૂમી=લૂમ; ઝુમખા
કરેણી=કરેણાનાં ફૂલનું	જમમ્ફળી=જમમ્ફળી	દ્રાક્ષ=દરાખ
ઝાડ	કદળી=કેળ	
આંખાસાખ=આંખાપરજ	મંડપ=માંડવો	

વળી તેમાં (વાડીમાં) ગુલાબ, ચંપો, ડમરો, ચંપેલી અને માલતી હતાં, કરેણી અને આંખાપર પાકવા આવેલી કેરી (પવનથી) હાલતી હતી, અને જમમ્ફળી, દાડમડી, નારંગી, અને કેળ પણ હતી તેમજ દરાખના માંડવા ઉપર તેની લૂમે લયી રહી હતી; (ટેક) (૩)

નારિકેળ=નાળિયેર;	જંબીર=જાંબુ	ફેફળી=સોપારણુ
શ્રીફળ	ફણ્ણસ=ચંપાનું ઝાડ	સીતાફળી=સીતાફળનું

ઝાડ	કુંદ=એક જાતનો છોડ	આપે
શતપત્રી=સો પાંદડાંની	મસમસતો=મધમધતો	પ્રુલ્યાં=ખીલ્યાં
વેલી	મેકે=અઢેકે; સારીવાસ	અપાર=ધણી

વળી તેમાં નાળિયેરી, જાંબુડી, ફણસ અને સોપારજી તેમજ સીનાફળી. શતપત્રી, કુંદ, કલ્હારના ઝાડ હતાં; કેવડા ચારે તરફથી સારી વાસ આપતા હતા, એમ જાત જાતનાં ધણીં ફૂલો ખીલ્યાં હતાં. (ટક) (૪)

તરુ=ઝાડ	કારંડવ=જાતક	ખંજન=એક જાતનું
શોહામણા=શોભતા	આતક=અપૈયા	પક્ષી
બક=મગસો	ચકોર=એક જાતનું પક્ષી	આદે=આદી; વજેરે
પરાવન=કચુતર	કોકિલ=કોયલ	લલિત=સુંદર
મૃગ=હરજી	કપોત=હોશો	વિહંગ=પક્ષી; પંખી

ઝાડોપર બગલા, કચુતર, ચક્રવા ચક્રી, હંસ, ચકોર; અપૈયા, કોયલ, હોલા, ખંજન, જાતક વજેરે સુંદર પક્ષીઓ અને જમીનપર હરજી વજેરે પશુઓ મધુર અવાજ કરતાં હતાં. (ટક) (૫)

ભુમિ=જમીન	પહોળાં કરવાં તે	ખગ=પક્ષી
કળા કરવી=પીછાં હંચા	જય જય=જે જે	

જમીન ઉપર મોર કળા કરીને નાચતા હતા, અને મેના તથા પોપટ જયરામ જયરામ બોલતાં હતાં; શોભિનાં પક્ષીઓ સારા મીઠા શબ્દો બોલતાં હતાં, એવાં પક્ષી અને હરજોને જોઈને સીતાજી મનમાં ખુશ થતાં હતાં. (ટક) (૬)

સારંગ.

રામ પંચવટીમાં રહ્યા છે અને તેમના દિવસ ખુશીમાં જાય છે; લક્ષ્મણ અને સીતાજી રામચંદ્રની સેવા હોંસથી કરે છે. (૧)

બીલડી=બીલની ઓ | વનફળ=વનમાં થતાં ફળ
જૂથ=ટોળું | પડીયા=દડીઆ

બીલડીઓનાં ટોળા મળીને સીતાજીને જોવા આવે; અને જાત જાતના વનમાં થતાં ફળના તથા મેવાના દડીઆ ભરી ભરીને લાવે (૨)

જનકસુતા=જનકી; જ- | સીતા | ચકિત=દિંગ
નક રાજની પુત્રી; | રૂપ=કાંતિ

સીતાજીની વાડીમાં હરણોનાં ટોળાં ચરવા આવે, અને તે (ટોળાં) અષાં સીતાજીની કાંતિ જોઈને ત્યાં દિંગ થઈ જાય. (૩)

સૌમિત્રિ=સુમિત્રાનો પુત્ર | આરોગાવી=અવડાવી | ગ્રાસ=કાળીઓ
લક્ષ્મણ | વળતાં=પછી | ગ્રાસ કરે=ખાય

હંમેશાં લક્ષ્મણ ફળ લાવીને સીતાજીની પાસે ચૂકે, અને (સીતાજી) શ્રીરામને (ફળ) અવડાવીને પછી પોતે ફળ ખાય. (૪)

પાઠ ૪૪.	સારં=મીઠું; મધુરં	નિર્ભય=નીડર; બીક વગ-
હિતનાં વચનો.	ગૂંગ=મૂંઝો	ભારી=ધણા (રનો
હિત=મધુ	નીત=હંમેશાં	મનને સુખી=સતોષી
અધિર=અહેરે	પરક્રપકારી=પરોપકારી	સ્તુતિ=વખાણ; તારીફ
સ્વાધીન=તાબે; વશ	ધીર=ધીરજવાળો	ખતા=ઠોકર [રીમાં
સમ=સરખો; જેવો	રણે=મડાધમાં	પીઠ પાછળ=ગેરહાજ.

અનાદર=તિરસ્કાર, તુ-

અકાર

કાળે=વખતે; સમયે

દશા=દાલત; અવસ્થા;

સ્થિતિ

સહી=નક્કી: નિશ્ચય

હિતુ=બહુ ધનકાર;

હિતે=ધન

શીખ=શિખામણુ

બાપણુ=વાક્ય; બોલ

તોય=નોપણુ

હિતકાર=બહુ કરનાર

છાની=ગુપ્ત; છુપી

સાય=સાયો; ખરો

સ્નેહી=પ્રીતીવાળો

આમદાની=આવક; પે-

દાસ

સાવધ=હોશિયાર

વહેવારે=વ્યવહારમાં;

ખરી રીતે

શરમ=લાજ

હાનિ=નુકશાન

હોરી લેછે=ખમે છે

વારતા=વાત; શિખામણુ

પતે=પતી જાય; મટે

ધર મેળે=માહોમાહે

કાજુ=ન્યાયાધીશ

કો=કોઇનું

મર્વથા=સર્વ પ્રકારે

અધી રીતે

વૈરભાવ=દુસ્મનાવટ

કથા=વાટ

ડોકી બાર ન કાઢી=

આગેવાન ન થવું

પૂર=સમાપ્ત, ખલાસ

હાથ ધાલવો=શર કરવું

વિચાર=અભિપ્રાય; મત

આલવો=આપવો

બલાને માટે કહીએ તે સાંભળે નહિ (મનમાં રાખે નહિ) તેને બહેરા જેવો જણવો; જે માણસ ગુસ્સાને તાપે થાય (ગુસ્સો કરે) તેને આંધળા જેવો સમજવો. (૧) જે માણસ મનુરં બોલી જણવો નથી તેને ગુંગા જેવો સમજવો. સારું માનું નહિ સંમનવો હોય તેને ઢોર સમજીને કાઢી મૂકવો. (૨) જે હંમેશાં પારકાનું બહુ કરનારો છે, તેનેજ મોટો (માણસ) સમજવો; જે લડાઇમાં ધણો નીડર છે તેનેજ ધીરજવાળો માનવો. (૩) જે માણસ પૈસા, જીવાતી ને હંમર પર ભરોમો રાખતા નથી; તેનેજ ડાહ્યો ને સંતોષી સમજવો. (૪) આપણા વખાણુ સાંભળીને બોળાઇને છેલ્લે રાવું નહિ કારણ કે મતલબને માટે લુચ્ચા ભોડા બહુ જીદું મોઝે.

છે. (૫) કોઈ આપણી બરબોધ કરે તો તે સાંભળીને બડવું નહિ; કારણકે જે નીચ માણસ હોય તે આપણી જરહાબરીમાં ભુડું બોલે છે. (૬) કોઈને મરીબ બોલે તેનો તિરસ્કાર કરવો નહિ, કારણકે કોઈ વખતે આપણા પક્ષ એવા હાલ નક્કી થાય. (૭) બહુ ચાહનાર માણસની શિખામણનું વાંચ કડવું હોય છે ખરું, તોપણ તે બહુ કરનાર છે માટે તેમની સાથે દુસ્મનાઈ શા માટે કરવી? (મતબબ કે દુસ્મનાઈ કરવી નહિ) (૮) આપણી ગ્રુમ વાત હોય તે કોઈને વિશ્વાસ રાખી કહેવી નહિ. પણ જે આપણો ખરો પ્રીતિવાળો હોય તો તેને બરોસે નક્કી કરવી. (૯) લોકો ઉપજ અને ખર્ચ લખવામાં હોશિઆર રહે છે; પણ જે વહેવારમાં (આપ લેના સંબંધમાં) શરમ રાખે છે તે નુકશાન ખર્ચે છે. (૧૦) બાળકો પાસેથી પણ ડહાપણની વાત થીખી લેવી, જ્યાં સુધી કજીએ ઘેર મેળે પતે ત્યાં સુધી ન્યાયાધીશ પાસે જવું નહિ; (૧૧) મુએલા માણસનું નક્કી કોઈ દિવસ પણ ભુડું બોલો નહિ; કોઈની સાથે લડાઈ રાખવી નહિ અને કોઈની છાની વાતો હુધાડી પાડવી નહિ. (૧૨) મળ્યું ખાવાને માટે જીમને ધણો મહાવરો પાડવો નહિ (મતબબ કે મળ્યું ખાવાની ધણી ટેવ રાખવી નહિ.) બીજનો કજીએ માથે લેવાની આગેવાની કરવી નહિ. (૧૩) એક કામ પુરું થાય ત્યારપછીજ બીજું કામ શરૂ કરવું; જે જણની વાતમાં ત્રીજ માણસે (આપણે) (સમજ્યા વગર) તરત અભિપ્રાય આપવો નહિ.

પાક ઠહ.

કાક=કાગડા

ખર્ચ=ખર્ચાલક; ખર્ચા

જંખે=જેવાને ઇચ્છે

પીયુ પીયુ=પાણી પાણી

વડાખા=વડની કાળી

ઓ વડના ફાંટા

ટાકાર=મધુર અવાજ

ફેલ=મોરની માદા

વીણે=ચાટે

પલાશ=ખાખર

કોયલડી=કોયલ

ટહુકે=ટહુકા કરે

સ્વરઝીણી=ઝીણા રાગથી

મંદ=ધીમે

સુવાસિત=(સુ+વાસ+

ધત)+સારી વાસવાળો;

સુગંધીદાર

ટાભ=વખતે

અકૂર=શ્રી કૃષ્ણના કાકા;

શ્રી કૃષ્ણના ભક્ત

ભોર=મળસકું; સવાર

નરસપ્રયાના સ્વામી=શ્રી

કૃષ્ણ ભગવાન

વિણુ=વિના; વગર

સોર=અવાજ

જહારે=જ્યારે

ખટ=છ

સાધુ=માની

પરહરી=છોડી

સમરવા=યાદ કરવા

શ્રી હરિ=શ્રી કૃષ્ણ

જોગીઆ=જોગી

જોગ=પરમેશ્વર સાથે

મન જોડવું તે

ભોગ=વિલાસ, મેળ

સદમંથ બાંધવા=સારી

કવિતા રચવી

પતિવ્રતા=ધણીના હુક-

માં રહેનારી

કંથ=સ્વામી

ચિત ધરવું=મનમાં

લાવવું

મર્મ=બેદ; હુપું કારણ;

બાવાથ

અવતરે=જન્મે

પાઠ ૪૮ પ્રભાત.

સવાર પડી એમ સમજીને પક્ષીઓ જગ્યાં; ત્યાં કાગડા કા કા કરે છે; બપૈયા પક્ષી તો પીયુ પીયુ (વરસાદ) જોવાને તલપે છે વડની ડાળીઓપર સુડા કો કો કરે છે (ટક) મોર પીછાં ઉંચા ને પહોળાં કરીને ટીહુક ટીહુક બોલે છે, (ને વખતે તેની) આંખમાંથી આંસુ પડે છે તે ઢેલ ઝીંબે છે; (તેથી તેને ગર્ભ રહે છે.) ખાખરના (ખાડ) પર શેખિતા પોપટ બોલે છે; અને કોયલ ઝીણા સ્વરથી ટાંકા કરે છે. (૨) વાછરડાં બાં બાં શબ્દ બોલે, તે સાબળી ગાયો બાંબાં શબ્દ બોલે (મતલબ કે બરાડે) ઠંડો સુગંધી દાર પવન ધીમે વાય છે તે લુગડાં ઉરાડીને હાલે છે. (ટક) તે વખતે સવાર પડી ગઈ એમ સમજીને અકૂર જગ્યા, પણ નરસ-

ધ્યાના સ્વામી (શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન) સિવાય કોઈ ભણતું નથી કે એ ગોપીઓનો સાથ છે. (ટક)

પ્રભાતીઉં.

જ્યારે પાછલી છ ધડી રાત રહે ત્યારે સાધુ માણસે જીંધને છોડી દધને ઊઠવું અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવું અને તું એક છે તું એક છે એમ બોલવું. (ટક) જોગીઓ હોય તેમણે પરમેશ્વર સાથે મન જોડવું અને સંસારજ્યોએ ઉપભોગ છોડી દેવા જે વેદીઆ હોય તેમણે ઇશ્વરી જ્ઞાન વિચારવું. જે વૈષ્ણવ હોય તેમણે શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરવું. (ટક) સારા કવિ હોય તેમણે સારી કવિતા બનાવવી, અને જે દાતાર હોય તેમણે પુણ્ય કરવું; સતી સ્ત્રીએ ધણીને પુછવું અને ધણી કહે તે પ્રમાણે ચાલવું. (ટક) આપણે આપણી ફરજો બજાવવી અને કામનો ઝીણો વિચાર કરી જોવો; નરસિંહના સ્વામીનું (શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું) પ્રીતથી સ્મરણ કરે તો પુરુષ અથવા ઐરીને બીજો જન્મ લેવો પડે નહિ મતલબ કે મોક્ષ પામે. (ટક)

પાઠ પઠ.	કળ=કળતર	કલ્યાણ
નિર્દોષ=બીનગુનેહગાર	ચણજો=બનાવજો	પણો=પતથર
હસ્ત=હાથ	ઉપવન=વાડી	સામ્ય=મરોમરી; સર-
ફાળ=ધારકો	કુદરતી=ઈશ્વરી; સ્વા-	આપણું
કૂર=ધાતકી	ભાવિક	સત્તા=અમલ
જખમ=ધા	ક્ષેમ=આરોગ્ય; કુશળ;	

પાઠ ૫૫ નિર્દોષ પક્ષીઓ.

તે નિર્દોષ પંખીડાની ઉપર પથરો ફેંકતા તો ફેંકી દીધો પથ્થર અરરર. તે તો હુલ્યો તેથી મનમાં ધારકો પડ્યો. અરર તે

(પથરો) તેના શરીરપર સાગ્યો કે તરત આસ બંધ થઈ જતામાં પાંખ ઢીલી (કમતાકાત) થવાથી તે ઝાડપરથી નાંચે પડી ગયું. (૧) જેને મેં પાણ્યું તે આ મારાજ હાથથી તરફડીને મરે છે, એમ જાણી ધડકતે દીમે તેના પર પાણી છટકું તોપણ તે ઊડી શક્યું નહિ. અરે! પણ ધાતકી હાથે શરીરને જખમ કરેલો તે ક્યાંથી ઊડે? ઝોહો એનું છેક કોમળ હૃદય તેથી તે ક્યાંથી ઊડે? (૨) પણ અરેરે જો દુઃખ નગ્ન પડ્યું ને એ આંખ તો ઉઘડી પણ એ મૂંઝી જશે કે જીવશે તે કાણ જાણી શકે? પણ અહાહા ફરીથી આ વાડીના મીઠાં ફળો ખાવાને તેમજ ફરીથી મીઠાં (મનગમતાં) ગીત ગાવાને જીવ્યું. (૩) અરે પાંખીનાં સુખેથી કંઈ ગીત બનાવજો અને ગાજો, શાને માટે મારાથી ખીને આ રમત છોડી દેખને ઊડો છો? પાસે જેવી ગાય ચરતી હતી તેવોજ હું (પામર પ્રાણી) છું. નહિ નહિ કોઈ દિવસ પણ તમારા શરીરને હું નુકસાન કરીશ નહિ. (૪) મેં માળીને પણ તમારા તરફ કંઈ પણ ફેંકવાની મના કરી છે હંમેશાં મારી વડી સર્વે પાંખીડાને માટે ખુશી છે. પણ માણસોથી ખીવાની તમને (પક્ષીઓને) કુદરતી આદત મળેલી છે. અને તેમાંજ તમે બધાંએ કલ્યાણ માન્યું તો મારાથી પણ બધે ખીતાં! (૫) ઊડો તો અહા! કોઈ ધાતકી હાથનો (ધાતકી માણસોનો) નડકી ડર છે, તમારા તરફ ફેંકેલો એ તો માણસોની રમત છે, કુદરતના સરખાપણાની સમજ બૂલી જઈને નિર્દય માણસો તમારા પર આવી સત્તા ભોગવે છે, તેથી હું દુઃખી છું. (મનમાં દીબગીર થાઈ છું.) (૬)

પાઠવાર અધરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

અવશ્ય	સ્થિર	ઋષિ	સ્વર્ગે
બુદ્ધિ	યુદ્ધ	નિષ્ઠ	સ્થિતિ
સ્નાયુ	તંદુરસ્તી	કર્તવ્ય	બુદ્ધિ
વિદ્વાન	પ્રસન્ન	અમૂલ્ય	સ્વેતાંબર
પ્રયત્ન	ધ્યાસ	સ્વછંદી	દિગંબર
કિકેટ	ગ્યાસ	હંધણુસી	સિદ્ધાંત
સુસ્તી	હૃત્પન્ન	ધ્યાન	તુકંસ્તાન
ઇંદ્રિયો	નૈટ્રોજન	શોષાય	સ્તુતિ
બ્રહ્મચર્ય	ઓક્સિજન	નિર્બળ	સુન્ની
દેખ	શુદ્ધ	પુર્તી	જરતોસ્ત
નિશ્ચય	એસિડ	મિથાન	ખિસ્તી
દુશંષુ	જવાંમહં	સૂર્યોદય	પોટુંગીઝ
મુખોર્ધ	આયર્ષોઠ	પ્રાતઃકાળ	પ્રોટેસ્ટન્ટ
આયુષ્ય	કોકેન	દ્રાવિડ	સંક્ષિપ્ત
અકસ્માત	પ્રાર્થના	ધર્મશાસ્ત્ર	સિક્કા
અભ્યુદાય	શ્રદ્ધા	વિષ્ણુ	તામ્રપટ
સ્વરથ	વિદ્યાર્થી	ઈષ્ટ	વર્ણન
ગૃહસ્થ	શિષ્યવર્ગ	મત	ચંદ્રચુસ

શ્રીકૃષ્ણ	વૈષ્ણવો	સાંદ્વીપનિ	સંન્યાસી
સેવ્યકસે	મેગેસ્થિનીસ	આશ્રય	હસ્તિનાપુર
સ્પેન	વ્યવસ્થા	ધર્મિષ્ઠ	કૃષ્ણા
આગષ્ટ	ન્યાયાસન	પ્રીતિ	તુંગભદ્રા
સાંટેગર	શ્રવણ	દ્રવ્ય	કાઠિઆવાઠ
ચિહ્નો	મૃગચર્મ	ઉત્તેજન	જન્યુઆરિ
સ્પષ્ટ	જ્ઞાતિ	ક્ષત્રિય	સંપ્રદાય
વૃક્ષો	ઋગ્વેદસંહિતા	વૈશ્ય	કાર્પાસ
સ્વાર્થ	વસિષ્ઠ	શદ્ર	હિતેચ્છુ
હરિશ્ચંદ્ર	ભુજયુ	ધર્મોપદેશ	પદ્ધતિ
સત્યવાદી	અશ્વિનકુમાર	કાવ્યશક્તિ	વિશ્વામિત્ર
પ્રજ્ઞાદેશ	વિશેષ	વર્ષાસન	સર્વસ્વ
ક્રાહ્યાન	રેશન	ધાર્મિક	પુષ્પ
મૂર્છના	બુદ્ધ	વિશ્વાસઘાતિ	ક્ષત્રિયાણી
પ્રસિદ્ધ	મૂર્તિ	સંપૂર્ણ	ધૈર્ય
બુદ્ધી	કાલી	ચુકિત	અગ્નિ
અદ્ભુત	શિક્ષપ	અત્યંત	સુદાં
જવાંમહી	ધાતુગર્ભ	ચક્રવર્તી	નિધન
સ્તંભ	નિમિત્ત	સ્તબ્ધ	ભિક્ષુક
આશ્રય	અનંત	અહસદ્રો	ક્ષણભંજર
આકૃતિ	સ્કેટ	નિર્બાણ	પમકંભાવાસી

ગૃહસ્થાઈ	ભિક્ષાપાત્ર	શિક્ષણ	પ્રદક્ષિણા
વર્તાણુંક	દિલ્હી	રિવાજ	અર્થ
સદામત	શ્રદ્ધા	પૂજ્ય	શ્રીમંત
આદિત્યેશ્વર	ભૂસ્તર	પ્રવેશ	કવિત્વ
ગરૂડેશ્વર	અગત્ય	માઝિવસ	શૂલપાણીશ્વર
સ્વાશ્રય	વૂર્ટર	મહંમદ	અલૌકિક
ઉદ્યમ	જેમ્સ	પેટરમર	મૃગલા
ધરિપતાલ	સ્કોટલાંડ	શસ્ત્ર	નિર્ભય
ધનાઢય	ગ્લાસગો	ઓઢો	ખુદી
કીર્તિ	શાસ્ત્ર	વંશપરંપરા	પર્ણકુટી
અકુગાનિસ્તાન	કલાઈડ	દમાસ્કસ	હૃદય
એશિઆઈ	પુલ્ટન	પ્રપ્રત્ર	અનિધિ
માઈનર	જયોજં	વૃદ્ધ	ખ્રિસ્તી
સ્તીવન્સન	ધર્માધ્યક્ષ	આશર્વાઈ	પોટુંગાલ
ઈજનેર	સુરખી	લુગડાંડત્તાં	ભૂશર
પાંત્રિસ	દૃષ્ટિ	સંકલ્પ	લિસ્થન
સત્તરમા	સંન્યાસી	વાસ્કોડગામા	નિર્ધન
સ્લોક	ઢાકતર	મેઝાનિક	સંસ્કૃત
કૃપણ	સંક	મિત્રતા	નાસ્તિક
સિંહલદ્રીપ	ટ્રોપી	હુત્તર	કર્તા
મેથ્યુઝા	શીઘ્ર	પુસ્તકાલય	સંરક્ષણ

સમૃદ્ધિ	નળાખ્યાન	સંપ્રહસ્થાન	ઉત્તમ
પિત્તળ	સુભદ્રા	કિલ્લા	પ્રદ્વાંડ
મલાક્કા	સુધન્વાખ્યાન	દ્રવીલા	કૂર
અશ્વમેધ	સદ્ગ્રંથ	શેષનાગ	પ્રપુલ્હતા
ધૃતરાષ્ટ્ર	સુવાસિત	ઉજ્જવલ	સ્વાર્થ
યુધિષ્ઠિર	અકૂર	યજ્ઞદેજરદ્વી	કૃત્ય
અબ્જુન	ધર્મગ્રંથો	ધિક્કાર	દુર્યોધન
ધૃત્યાદિ	શ્રીગોડ	પ્રદ્વદત્ત	સ્વાર્થી
વિદ્યાલય	વીરેશ્વર	ભૂષણ	નિષ્પૂળ
વૃત્તિ	ઉર્મી	મીણુમત્તી	સ્વયંવર
શર્યા	સિંદાસન	હિંમત	મચ્છવેદ
દર્શન	ભત્રીસી	આધીન	ધંદ્રપ્રસ્થ
આત્રેયી	ઉત્તેજન	છુટ્ટી	રાજસુય
દંડાકારણ્ય	દુઃખભંજન	વૃદ્ધા	પ્રિય
સ્ફાટિક	શુભ	વિદ્ધ	પ્રતિષ્ઠા
અષ્ટપુલ્ક	દ્રોણાચાર્ય	સંસ્કૃત	વિદ્યાલયાસ
કીર્તિસ્તંભ	વર્ણાશ્રમ	વજ્રપાત	પ્રશ્ન
વાદમીક	સ્વરૂપ	ઋષ્યશૃંગ	મુરદું
સુગ્રીવ	લિન્ન	કૌશલ્યા	સ્મશાન
પતો	શ્વાસોચ્છવાસ	મૂર્તિ	સંભાષણ
વિદિ	પુષ્ટિ	કટુણુ	અધુર

વિભીષણ	નિરર્થક	મહાત્મા	દીર્ઘસત્રી
ધંદ્રજીત	સ્વપ્ના	ચિત્ત	છિદ્ર
નિરૂધ્ધી	છટ્ટા	ગલ વંતી	નિસ્તેજ
સંવત્સર	મૂર્તિપૂજક	સદુપદેશ	થાણેશ્વર
લૂટયું	મશ્કરી	મંદિર	વિનંતી
મિટ્ટી	નામાંકિત	કૂંર	જાત્રાળુ
નિષ્કુળ	મુશ્કેલી	ઓઢીઆ	આશ્ચર્ય
મુત્તલીખ	પર્યંત	સંદેશો	શૌર્ય
જેમ્મુંદ	પ્રસિદ્ધ	યજ્ઞદેજર્દ	આશ્રિત
દીર્ઘદૃષ્ટિ	મયુરાસન	બાલ્યાવસ્થા	નિશ્ચય
શબ્દવેધ	પદ્ધતિ	સમૃદ્ધિ	પુનર્લગ્ન
અહુરમઝદ	દિલ્હી	સૂઢ	દેવનિઅર
કાષ્ઠપાષાણ	આગઆરી	હર્ષવધન	સિસોદીઆ
કૂરિઆદ	સૃષ્ટિ	વરિઆવ	શિલાહિત્ય
હોદ્દા	સુદ્ધાં	અનુયાયી	પ્રિસ્તી
ધર્મિષ્ઠ	પદબ્રષ્ટ	સૂંઢ	અત્રેસર
જિલ્લો	મદ્રેસા	હુદય	ચોપુલીઆં
પ્રાસાદિક	ટક્કર	અસ્તવ્યસ્ત	પોટુંગીઝ
વેનિસ	નિર્દય	પૃથ્વીરાજ	મુડદાં
પ્રતિનિધિ	અનુન	વિષમ	લૂટફાટ
ઉત્સાહ	તિરસ્કાર	ઉબકાં	વિધિ

સિદ્ધા	ઢાંગ	કટ્ટો	મંત્રી
નિષ્ઠા	ક્ષિતિજ	ગેરસખ્યા	ત્રાવણકૌર
ખિંદુ	સારાંશ	સ્નેહી	ધ્રુવ
નિરંતર	નમસ્કાર	ગોળાદ્ધ	દ્વીપકલ્પ
નિકાસ	સમજાવિ	કન્યાકુમારી	રત્નાગીરી
લુપ્થક	કલકતા	અનુકૂળ	તેજસ્વી
પ્રદ્ધાનંદ	મિતિ	બૃહતલુપ્થક	પુષ્કળ
પોષ	કૃતિકા	ધ્યાન	અક્ષાંશ
મધ્યમ	સિંકોના	રેખાંશ	રજપુતસ્તાન
પ્રત્યેક	પોંડીચરી	પ્રત	વિભાગાપદ્મ
વિષુવવૃત	મદ્રાસ	ચિતેગામ	શૂન્ય
આકિઆભ	યુરેનસ	વતુંળ	આગ્રા
પ્રિટિશ	નેપ્ચ્યુન	કલ્પના	ગ્વાલીઅર
દેવદુળ	બૃહસ્પતિ	ત્રાંસો	લખનૌ
સંયુક્ત	પ્રદક્ષિણ	નિયમિત	મહત્રીપદ્મ
વાયવ્ય	ધૂમકેતુ	લોહં	બલુચિસ્તાન
સૂર્યમાળા	સદ્યાદ્રિ	ડેલહૌસી	કુર્ગ
નક્ષત્રો	સોલાપુર	પ્રદ્ધપુત્રા	હૈદરાબાદ
પ્રકાશિત	શુળપાણી	ગોગરા	મહેસુર
નેગાપદ્મ	મહેસુર	કાશ્મીર	વિચિત્ર
બેકટરિઆ	શિલ્પશાસ્ત્ર	સત્યા	ગકુ

સ્વાદિષ્ટ	શ્રેષ્ઠ	પ્રાતનિધિ	પ્રકાશિત
કલ્પવૃક્ષ	જ્ઞાનતંતુ	નીમલ્યુક	ચેત્તા
મંદિર	રજ્જુ	એકેટરી	દ્વિદળ
અઘાપિ	લેફ્ટેનન્ટ	વજ્રનત્ર	અણીશુદ્ધ
કમિશનર	કૂલમણી	સમાધ	રેસિડન્ટ
પુષ્પકોથ	સંપૂર્ણ	અખ્યાસી	હસ્તક
આકેસર	મિશ્રણ	ઈંડિઆ	પુકેસર
ઈયળ	ચિકાશ	ઓફિસ	અથ
ઇંડું	ચિત્ત	વાયુશોષક	સંયોજ
હરમિઆન	ઉચ્ચાલન	મિદ્ધ	મિશ્ર
પરિપૂર્ણ	ભૂખું	નંદાગળ	વૃદ્ધિ
ત્વચા	ટાંગ્યું	કોલગ્ય સ	ઉત્પત્તિ
પૌષ્ટિક	પેડું	દરનિ	પિંડ
શોષણ	દેવડું	પ્રિદાનિ	પંકિત
હાંહાં	સહ્યતા	સૂક્ષ્મદર્શક	ચિત્રવિદ્યા

અપૂર્ણિકના કેટલાક દેશાનમાં રાખવા જોગ (નયમો.

- ૧) અપૂર્ણિકમાં અંશ એ ભાજ્ય અને છેદ એ ભાજક છે.
- ૨) કોઈ પણ પૂર્ણિક સંખ્યને અપૂર્ણિકમાં લખાવી હોય તો છેદમાં ૧ મૂકવો.
- ૩) સમ અપૂર્ણિકની વિંમત હંમેશાં એક કરતાં એછીજ હોય છે કારણ કે એમાં અથવા કરતાં છેદ વધારે હોય છે.

- ૪) વિષમ અપૂર્ણિકની કિંમત હંમેશાં એક અથવા એક કરતાં વધારે હોય છે કારણ કે એમાં અંશ અને છેદ સરખા હોય છે અથવા અંશ કરતાં છેદ ઓછો હોય છે.
- ૫) વિષમ અપૂર્ણિકના અંશને છેદે ભાગી પૂર્ણિક કાઢી શકાય છે. અને તેને ભાગાનુઅંશ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાય છે.
- ૬) સમ અપૂર્ણિકને ભાગાનુઅંશ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાતું નથી.
- ૭) ભાગાનુઅંશ અપૂર્ણિક પૂર્ણિક અને અપૂર્ણિક મળીને થએલું છે.
- ૮) ભાગાનુઅંશ અપૂર્ણિકને વિષમ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાય છે
- ૯) અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેદને એકજ નકમે ગુણવાથી અથવા ભાગવાથી અપૂર્ણિકની કિંમતમાં ફેર પડતો નથી માટેજ અપૂર્ણિકના અંશ અથવા છેદ ધાર્યો મુજબ લાવી શકાય છે.
- ૧૦) અપૂર્ણિકની કિંમત નાનખાનવા મટે નેમને સમજાવેલું રૂપ આપવું. કારણ કે છેદ સરખા થવા વગર કયું અપૂર્ણિક મોટું છે કે નાનું તે જાણી શકાતું નથી.
- ૧૧) અપૂર્ણિકના અંશ જુદા જુદા હોય પણ છેદ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણિકનાં અંશ વધારે હોય તે મોટું અને ઓછા હોય તે નાનું સમજવું.
- ૧૨) અપૂર્ણિકના છેદ જુદા જુદા હોય પણ અંશ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણિકનો છેદ ઓછો તે મોટું અને વધારે તે નાનું સમજવું.
- ૧૩) સમ અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણિકની કિંમત વધે છે.
- ૧૪) વિષમ અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણિકની મૂળ કિંમત કાયમ રહે છે અથવા ઓછી થાય છે.

- ૧૫) જુદા જુદા હોવાળાં અપૂર્ણિકાના સરવાળા, બાદબાકી કરવા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણિકાનો સમન્વેદ કરવો. પછી સરવાળો કે બાદબાકી કરવા.
- ૧૬) જુદા જુદા અપૂર્ણિકાના સરવાળા બાદબાકી એકઠા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણિકાનો સમન્વેદ કરવો. પછી જેટલી વત્તાની રકમ હોય તેના અંશનો અને જેટલી ઓછાની રકમો હોય તેના અંશનો જુદો જુદો સરવાળો કરવો. પછી વત્તાની રકમના સરવાળામાંથી ઓછાની રકમનો સરવાળો બાદ કરી બાકી રહે તેટલા અંશમાં લખી લઘુત્તમ હોદમાં લખવો. જે જવાબ અતિ સંક્ષેપરૂપમાં નહિ હોય તો અતિ સંક્ષેપ રૂપ આપવું.
- ૧૭) અપૂર્ણિકાના દાખલામાં જ્યારે એક કરતાં વધારે પદો કૌંસમાં આપ્યા હોય ત્યારે હંમેશાં કૌંસમાંના પદોનું પહેલાં સાદું રૂપ કરવું. અને કૌંસની પહેલાં જે ચિહ્ન હોય તે સાદા રૂપને લગાડવું.
- ૧૮) એક અપૂર્ણિકામાંથી બીજું અપૂર્ણિક બાદ કરવાનું હોય છે પણ બાદ કરવાના અપૂર્ણિકની કિંમત વધારે હોય તો તેમાંનું વત્તાનું અપૂર્ણિક બાદ કરી જવાબની પહેલાં ઓછાનું ચિહ્ન મુકવું.
- ૧૯) જુદા જુદા અપૂર્ણિકાના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણકાર અને ભાગાકાર એકઠા હોય ત્યારે ગુણકાર ભાગાકારની રકમો કૌંસમાં છે એમ મનજીને પહેલાં તે સાદું રૂપ આપવું પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવો.
- ૨૦) અપૂર્ણિકા ગુણકાર ભાગાકારના મંબંધથી જોડાયેલા હોય તો તે જે અનુક્રમમાં હોય તે અનુક્રમે ગુણકાર ભાગાકાર કરવો.
- ૨૧) જે વિશેષ સંખ્યાનો ભાગાકાર કરતાં પહેલાં તેમને એક નામમાં આશ્રયી પછી ભાગાકાર કરવો.

- ૨૨) વિશેષ સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય પણ જવાબ સાદી સંખ્યા આવે. જેમકે ૨૫ રૂપીઆ ÷ ૫ રૂપીઆ જવાબ પાંચ.
- ૨૩) સાદી સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય નહિ પણ વિશેષ સંખ્યાને સાદી સંખ્યાથી ભાગી શકાય અને જવાબ વિશેષ સંખ્યા આવે.
- ૨૪) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં કૌંસની પહેલાં કાંઈ ચિહ્ન ન આપ્યું હોય તો ગુણ્યાનું ચિહ્ન સમજવું.
- ૨૫) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં જે રકમો કૌંસમાં હોય તેની એક યનવવી અને જેટલી રકમોની વચ્ચે ના. x. ÷ એ ચિહ્નો હોય તેટલી રકમની એક ગુણ જનાવવા અને ત્યારે પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવા.
- ૨૬) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં “નો” વાળી રકમને ભાજક સમજવી અને તેટલા માટેજ “નો” વાળી રકમને ઉલટાવવી.
- ૨૭) અપૂર્ણાંકનો દૃઢભાજક કાઢવો હોય તો તેમને સંક્ષેપ રૂપ આપી અંશોનો દૃઢભાજક કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી લઘુતમ છેદમાં લખવો.
- ૨૮) અપૂર્ણાંકનો લઘુતમ સાધારણ ભાજ્ય કાઢવો હોય તો તેમને સંક્ષેપરૂપ આપી અંશોનો લઘુતમ કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો દૃઢભાજક કાઢી છેદમાં લખવો.
- ૨૯) જે રકમને “ને” લાગ્યો હોય તે રકમને બીજી રકમે ભાગવા મતલબ કે “ને” વાળી રકમને ભાજ્ય સમજવી માટે તેને ઉલટાવવી નહિ.

૩૦) અમુક રકમને કેટલાએ ગુણીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો ભાગાકર કરવો. કાઠણ કે ગુણ્ય અને ગુણાકાર આપેલા છે તે ઉપરથી ગુણક શોધી કાઢવાનો છે.

૩૧) કઈ ગુણકમાંથી આટલા બાદ કરીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો સરવાળો; કાઠણ કે બાદાંક અને બાદબાકી આપેલા છે તે ઉપરથી અધિકાંક કાઢવાનો છે.

અંકગણિતમાં વપરાતા કાર્ય પ્રકાશક ચિહ્નોની સમજ

+ (વત્તા) જે સંખ્યાની પહેલાં વતાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા તેની પહેલાંની ખીલ પાછ સંખ્યામાં ઉમેરવાની છે એમ સમજવું પણ અપૂર્ણાકેના સરવાળા બાદબાકીમાં પહેલી રકમને વતાની રકમ સમજવી. જેમકે $૧૫+૧૨=૨૭$.

—(ઓછા) જે સંખ્યાની પહેલાં ઓછાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા તેની પહેલાંની ખીલ કાઢ સંખ્યામાંથી બાદ કરવાની છે એમ સમજવું જેમકે $૧૫-૫=૧૦$.

x (ગુણ્યા) જે સંખ્યાની વચ્ચે ગુણ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યાનો ગુણાકાર કરવો જેમકે $૭x૫=૩૫$.

÷ (ભાગ્યા) જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા વડે તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગવી મતલબ કે જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યાને ભાગક સમજવી અને તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગ્ય સમજવી. જેમકે $૧૮÷૬=૩$ આમાં ૧૮ એ ભાગ્ય અને ૬ એ ભાગક છે.

ના જે રકમની વચ્ચે "ના" હોય તે એ રકમનો ગુણાકાર કરવો. "ના" ના સંખ્યાથી નોંધાયેલી સંખ્યાઓ

એજ છે મતલબ કે કૌસમાં છે એમ સમજી છુટી
પાડવી નહિ જેમકે પુનઃકૃતિના ૪૩૨ના ૧૩૭-૭

(કૌસ) { } [કૌસ] કૌસ પુરો જે રકમ કૌસમાં હોય તેને પહેલાં
સાદું ૩૫ આપવું. પહેલાં કૌસને નાનો, બીજાનો વચ્ચેનો અને
ત્રીજાનો મોટો કૌસ પ્રથમે પહેલ નાના કૌસને સાદું ૩૫
આપવું. પછી વચ્ચેના અને પછી મોટા કૌસને આપવું.

$$\text{જેમકે } \left\{ \begin{array}{l} ૫ \times ૩ + (૧૩ - ૧) \\ ૫ \times ૩ = ૧૫ = ૫ \times ૩ = ૧૫, ૧૫ + \\ ૩૧ - ૭૫ + ૧૪૭ = ૩૩૩ = ૧૧૧. \end{array} \right\}$$

=(અરામર) જે એ રકમની વચ્ચે અગમનું ચિહ્ન હોય તે એ
રકમ સરખી છે એમ મનજવું જેમકે ૧૩=૧૬ આના.

બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ.

હિંદના વાયવ્યસીમાની દરમિયાન નીચેના સરકારના મુત્તકને બ્રિટિશ
હિંદ કહે છે બ્રિટિશ હિંદમાં ચાર તરફના રાજ્ય છે.

- (૧) બ્રિટિશ સરકારને ખલસા મુલક.
- (૨) નેપાળ, ભુતાનના સ્વતંત્ર દેશી સંસ્થાઓ.
- (૩) ફ્રેંચ ને પોર્ટુગીઝના સ્વતંત્ર દેશી સંસ્થાઓ.
- (૪) હિંદ માંહેલા દેશી ખંડીઆ રાજ્યો.

બ્રિટિશ હિંદના ખાલસા મુત્તકના રાજકીય ભાગ.
પ્રાંતનું નામ. મુખ્ય શહેર રાજવહિવટ વ્યવસ્થાનાર હાકેમ

૧ મુંબઈ ખલાકો	મુંબઈ	મવનર
૨ મદ્રાસ ખલાકો	મદ્રાસ	"
૩ બંગાળા ખલાકો	કલકત્તા	"
૪ આસામ પ્રાંત	ગૌહતી	લેફ્ટનન્ટ મવનર.
૫ બહારને ઓરિસા	પટણા	"
૬ અ.થા તથા અરોધ્યા	અદલાખાદ	"

ના સંયુક્ત પ્રાંતો

૭ પંજાબ પ્રાંત	લાહોર	લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર
૮ વાયવ્ય તરફની સર-હદનો પ્રાંત.	પેશાવર	મીર કમિશનર
૯ મધ્યપ્રાંતો ને વરાહ	નાગપુર	"
૧૦ અજમેર ને મેરવાડા	અજમેર	"
૧૧ કુર્ગ	મકરા	"
૧૨ બ્રિટિશ બ્રહ્મદેશ	રંગુન	"
૧૩ બ્રિટિશ બલુચિસ્તાન	કવેટા	"
૧૪ આંદમાન બેટા	પોર્ટબ્લેર	"

હિંદ માંહેલા દેશી રાજ્યોમાં નાનાં મોટા મળી ૮૦૦ દેશી રાજ્યો છે. મોટું દેશી રાજ્ય હૈદરાબાદનું છે.

દેશી રાજ્યોના મુખ્ય બે વર્ગ થઈ શકે. ૧) વડી સરકારની સીધી હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો. ૨) પ્રાંતિક સરકારની હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો. દરેક વર્ગમાં બે પ્રકારના રાજ્યો છે. ૧) પાસે પાસે આવેલાં દેશી રાજ્યોનો સમુદાય (એજન્સિ) ૨) છુટાં છુટાં આવેલાં જુદાં જુદાં રાજ્યો. (સંસ્થાનો)

વડી સરકારના તાબામાં રજપુતાના, મધ્ય હિંદુસ્તાન, બલુચિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ એ ચાર એજન્સિઓ અને હૈદરાબાદ, વડોદરા, કાશ્મીર, મહેસુર એ ચાર સંસ્થાનો છે.

એ દરેકમાં વડી સરકાર તરફથી એજન્ટ રહે છે. એજન્સિઓના ઉપરીને એજન્ટ ટુ ધ ગવર્નર જનરલ ને સંસ્થાનના ઉપરીને રેસિડન્ટ કે એજન્ટ ટુ ધ ગવર્નર કહે છે.

મેસસ સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો. કૃત.

લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટો.

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦ પાંચમીના અર્થ ૦-૮-૦

પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬ સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦

બીજીના અર્થ ૦-૪-૦ કન્યા ૧લીના અર્થ ૦-૪-૦

ત્રીજીના અર્થ ૦-૫-૦ કન્યા ૨જીના અર્થ ૦-૫-૦

ચોથીના અર્થ ૦-૭-૬ કન્યા ૩જીના અર્થ ૦-૭-૦

ત્રિવેદી વાચનમાળા

પુસ્તક ૧ લાના અર્થની નોટ ૦-૪-૦

બીજા ધોરણ માટે

અંગ્રજીભિતનાં મંત્રાચન ભાગ ૧. ચાર આના.

પાંચમી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

બીજા ધોરણ માટે સુરત શહેર તથા ચોર્યાશી તાલુકાનો

“ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

પાંચમા ધોરણના “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ત્રણ આના.

સુરત જિલ્લાના નકશો ચાર આના.

સુરત જિલ્લાના ‘ભૂગોળ શિક્ષક’ ત્રણ આના.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના

ધોરણવાર ‘મુખ્યગણિત શિક્ષક’ તૈયાર છે.

કર્તા-છગનલાલ મોતીલાલ શાહ, શાહપોર-સુરત.

